

T.C.
İSTANBUL YENİYÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMİ DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’NİN YENİ DÜNYA DÜZENİNDEKİ YERİ

Hazırlayan

AHMET GELEN

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr.Özlem YILMAZ

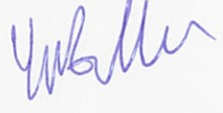

İSTANBUL, 2017

T.C.
YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi AHMET GELEN “TÜRKİYE’NİN YENİ DÜNYA ÜZERİNDEKİ YERİ” adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10/03/2017 tarih ve 2017/08 - 6 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 24/03/2017

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Özlem YILMAZ	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

23.03/2017.

Adı-Soyadı

Ahmet GELEN

İmzası

A. Gelen

ÖZ

Dünya yaratılışından günümüze kadar dönüşerek gelmektedir. Dünyanın değişim hızı günümüze geldikçe katlanarak artmaktadır. Nüfus sayısının günden güne artması, bunun yanında ekonominin ana noktası olan ihtiyaçların değişmesi ve sonsuz olması, dünyayı şekillendiren ana parametreleri olmuştur. Dünya değiştikçe kendi düzeni de değişmiştir. İklimler, menfaatler, insanlar, ülkeler hatta dinler bu değişimde ana aktör olmuştur.

Ortadoğu tarihin, ekonominin, insanlığın ve dinlerin çıkış yeri ve odağı halindedir. Dünya üzerinde oluşan düzenlerin de öyle ya da böyle Ortadoğu ile ilintisi bulunmaktadır.

Türkiye, Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biri ve Batı'ya açılan kapısıdır. Bu nedenle de oluşan denge ve düzenlerde olmaması ya da tarafsız kalması çok zordur.

ABSTRACT

It comes from the world's creation to the day-to-day. The pace of change of the world is multiplying exponentially. The increasing number of the population in the day and day, as well as the changing needs of the economy and its infinite, are the main parameters shaping the world. As the world changes, its own structure has also changed. Climates, interests, people, countries, even religions have been the main actors in this change.

The Middle East is the place where history, economy, humanity and religions come and go. The arrangements that occur on the earth are related to the Middle East in one way or another.

Turkey is one of the most important countries of the Middle East and it is the gateway to the West. For this reason it is very difficult to be in equilibrium and order or not to remain neutral.

ÖNSÖZ

Tezimizin araştırma aşamasında ve tamamlanmasında destek olan değerli hocamız ve tez danışmanımız sayın Yrd.Doç.Dr.Özlem YILMAZ'a bize ayırdığı değerli zamanı ve sağladığı destek için minnettarız. Tezimizin başlangıcından bitimine kadar bizden yardımlarını esirgemeyen ve bildiklerini paylaşan değerli hocalarımız sayın Yrd.Doç.Dr.Hüdayi SAYIN'a ve sayın Yrd.Doç.Dr.Ahmet Özcan'a ve bu yüksek lisans eğitimini yapmama vesile olan ve her türlü desteğini esirgemeyen Üniversitemizin çok değerli rektörü Prof.Dr.İ.Yaşar HACISALİHOĞLU hocamıza en kalbi duygularla teşekkür ederiz. Son olarak da; gösterdikleri sabır ve verdikleri her türlü destek için arkadaşlarımıza ve işyeri amirlerimize teşekkür ederiz.

Ahmet GELEN

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BEYANI.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
1. ESKİ DÜNYA DÜZENİ.....	4
1.1.“ESKİ DÜNYA” DÜZENİ.....	4
1.2. İNGİLTERE’NİN DÜZENİ	9
1.3. FRANSA’NIN DÜZENİ	9
1.4. UZAK DOĞUYU DEĞİŞTİREN DÜNYA DÜZENİ	10
1.4.1. ÇİN-JAPON SAVAŞI: 1894-1895.....	15
1.4.2.RUS-JAPON SAVAŞI	16
1.5. ORTADOĞU VE DÜNYA DÜZENİ	20
2. YENİ DÜNYA DÜZENİ	23
2.1. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE AKTÖRLER.....	23
2.2. MODERN DEVLET.....	24
2.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)	25
2.4. AVRUPA BİRLİĞİ	32
2.5. RUSYA.....	36
2.6. ÇİN	41
2.7. JAPONYA	46

3. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE.....	48
3.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ	48
3.2. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE SORUNLAR.....	56
3.2.1. GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİK.....	56
3.2.2. ÜCRET FARKLARI.....	56
3.3. “YENİ DÜNYA” VE “YENİ DÜZEN”	59
3.4. ORTADOĞU’ DA YENİ DÜZEN	61
3.5. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE’NİN SEÇİMİ	65
3.6. 2002 YILI SONRASI TÜRKİYE	78
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	90

KISALTMALAR

- AB** : (AVRUPA BİRLİĞİ)
- ABD** : (AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ)
- AGİT** : (AVRUPA GÜVENLİK VE İŞ BİRLİĞİ TEŞKİLATI)
- BM** : (BİRLEŞMİŞ MİLLETLER)
- BRICS** : (BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN VE GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ)
- BOP** : (BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ)
- CIA** : (AMERİKAN MERKEZİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI)
- DPT** : (DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI)
- DİE** : (DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ)
- G-8** : (EN GELİŞMİŞ SEKİZ ÜLKE)
- G-20** : (EN GELİŞMİŞ YİRMİ ÜLKE)
- GSMH** : (GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA)
- IMF** : (ULUSLARARASI PARA FONU)
- KCK** : (KOMA CİVAKEN KURDİSTAN- KÜRDİSTAN TOPLULUKLAR BİRLİĞİ)
- NATO** : (KUZEY ATLANTİK PAKTI)
- NSA** : (AMERİKA ULUSAL GÜVENLİK AJANSI)
- PKK** : (PARTİYA KARKERÊN KURDİSTANÊ-KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ)
- TİKA** : (TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI)

GİRİŞ

İhtiyaçlar insanlığın var olmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsanlığın da gelişmesi ihtiyaçlarının da artmasına ve büyümesine neden olmuştur. İnsanların ihtiyaçlarının artması, zamanla kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirmiş; bunu sonucunda da bu ihtiyacı karşılayacak başka insanlara ihtiyaç duymaya başlamış ve en ilkel anlamda ekonomik ilişkilerin doğmasına sebep olmuştur. Zamanın hızla ilerlemesi, ihtiyaçları ve ekonomik ilişkileri daha da büyük hale getirmiş ve ekonomi kendi doğal döngüsüyle birlikte artan nüfusla da kendi ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale gelmiştir.

Bireylerden ailelere ailelerden kabilelere kabilelerden sırasıyla avcı ve toplayıcı toplumlara, tarım toplumlarına sonra kır toplumlarına daha sonra da 19. yüzyıla kadar süren geleneksel toplumlara geleneksel toplumlardan sanayileşme ile sanayi toplumlarına doğru toplumsal dönüşümlere sebep olan da ihtiyaç olgusundan başka bir şey değildir. Ekonomik akımların doğması, gelişmesi ve değişmesi de bu ihtiyaç sarmalının bir sonucudur. İhtiyaç sarmalının sadece ekonomik ya da doğrudan ekonomik anlamda değerlendirmemek gerekir.

Sosyal bilimler birbiriyle girift ilişkiler içerisindedir. Hiçbir olguyu sadece ekonomik, kültürel ya da siyasi bilim ile tanımlamak mümkün değildir. İhtiyaçlar ekonomik bir kavram olsa da bireyden topluma taşındıkça toplum ihtiyaçları daha sonra da devlet ihtiyaçları hem ekonomik hem siyasi hem de sosyolojik ihtiyaç halini almaktadır.

İnsanlığın var olmasıyla gelişim çoğalarak artan bir şekilde ilerlemekte ve büyümektedir. Aynı şekilde zaman ölçüsü aynı olsa da zamanın hızı da katlanarak artmaktadır. Bunun sonucu olarak gelişme ve değişmeler de bir o kadar hızlı olabilmektedir. Örneğin sanayi devriminden sonraki gelişme, sanayi devrimine kadar olan gelişmeden daha hızlı ve büyük olmuştur. Aynı şekilde 1980'li yıllardan sonraki gelişme sanayi devriminden 1980'li yıllara kadar olan gelişmeden daha büyük olmuştur.

Aslında sanayi ya da endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeni, 1980'li yıllarla birlikte küreselleşmenin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan bilgi çağı ve soğuk savaşın bitişiyle eskimiş ve yeni bir dünya düzenini ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşme ve serbest piyasa sisteminin tüm bu gelişmelerle birlikte dünya çapında 1980'li yılların başından itibaren etkinliğini artırması ekonomik, siyasal ve kültürel alanda köklü toplumsal değişimlerin yaşanmaya başlamasına neden olmuştur.

1980'ler serbest piyasa ve küreselleşme ile devletler üstü güce ulaşan çok uluslu şirketlere sahneyi bıraktı.1990'larda Sovyet Düzeni de çöktü ve 'yeni dünya düzeni' ne geçildi.

Dünya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin hegemonyasına sahne olmaya başladı ve neredeyse her yeni düzende izlerine rastlamak artık bir alışkanlık haline almış ve daha da çarpıcı olan bu durum normalleşmeye başlamıştı. Bu yeni dünya düzeninde tabii olarak Ortadoğu eksenli bir düzen olmazsa olmaz. Çünkü tarihten beri Ortadoğu zenginlikleriyle, kültürel siyasal dini ve ekonomik yapısıyla küresel güçler tarafından hep dış bilenmiş ve asla değer kaybetmemiştir.

Türkiye, son yıllarda, Türkiye'nin cumhuriyet tarihi dış politika geleneğinin ötesine geçerek Orta Doğu'da siyasi, kültürel ve ekonomik varlığını arttırdı. Diplomasi, arabuluculuk, bölgesinde istikrarın ve refahın artması ve bölgedeki ihtilafların çözümünde alışılmışın ve belki de kudretinin çok ötesinde aktif rol alma çabası içerisindedir. Ayrıca demokratikleşmesi için attığı adımlar, İslami kökenden gelen bir partinin demokratik yollardan iktidara gelmesi, yıllarca iktidarda kalmasına rağmen güç kaybetmeden politikalarına devam etmesi ve demokrasiyi kökleştirmek için çalışması, özellikle Orta Doğu'da Türkiye'ye olan ilginin gözle görülür bir şekilde artmasına neden oldu. Bu etkin tutumun birçok olumsuz sonuçlarını da göze almış olması uygulanan dış politikaların tartışılır olmasına sebep olmuştur.

Yıllarca "merkez ülke" olan Türkiye'nin defansif ya da izleme modunda hareket etmeyi bırakarak, proaktif dış politika güderek, Türkiye'nin tarihsel birikimini harekete geçirerek ve coğrafi konumunu etkili bir şekilde kullanarak bu gelişmeleri yönlendirme, böylece daha adil, demokratik, eşitlikçi ve çok taraflı bir uluslararası düzenin ortaya çıkmasını sağlamaktı. Yeni Dünya Düzeninin de "ben de varım" mesajı vermek eğilimindedir. En azından tercih etme iradesini elinde tutmalıydı; yeni dünya düzeninde piyon mu olmak ya da yeni dünya düzeninde söz sahibi olan aktör mü olmak tercihini.

Çünkü 2000'li yıllara kadar Türkiye'de bazı kesimler ülkeyi "üç taraflı denizlerle, dört taraflı düşmanlarla çevrili" olan bir ülke olarak görmüştür. Bu denli önemli bir konumda olan bir ülkenin de sadece izleme ya da "bekle-gör" politikasını uygulaması da artık yeni dünya düzenine göre eski kalmış görünmektedir.

Tezin birinci bölümünde; Eski Dünya Düzeni'nin nasıl olduğu, hangi ülkelerin o düzende etkin oldukları ve nasıl hüküm sürdükleri anlatılmaktadır. Tezin ikinci

bölümünde; Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl olduğu, hangi ülkelerin o düzende etkin oldukları ve nasıl hüküm sürdükleri anlatılmaktadır. Tezin üçüncü bölümü ve sonuç bölümünde ise Türkiye'nin bu yeni dünya düzenindeki mevcut durumu ve gelmesi amaçlanan durumu özetlenip yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Eski Dünya Düzeni

1.1.“Eski Dünya” Düzeni

“Tam anlamıyla küresel bir “dünya düzeni” hiç var olmadı. Günümüzde düzen olarak kabul edilen sistem, neredeyse dört yüzyıl önce Batı Avrupa’da, Almanya’nın Vestfalya (Westphalia) bölgesinde, öteki kıtaların ya da uygarlıkların çoğu katılmadan, hatta haberleri bile olmadan gerçekleştirilen bir barış konferansında tasarlandı. Tüm Orta Avrupa’da bir yüzyıllık mezhep çatışması ve siyasi çalkantı; siyasi ve dini anlaşmazlıkların birbirine karıştığı, savaştan tarafların nüfus merkezlerine karşı “topyekûn savaş” a başvurdukları ve Orta Avrupa nüfusunun neredeyse dörtte birinin savaş, hastalık ya da açlıktan öldüğü 1618-48 Otuz Yıl Savaşı felaketiyle sonuçlanmıştı. Bitkin düşmüş olan katılımcılar, akan kanı durduracak düzenlemeleri tanımlamak için bir araya geldiler. Protestanlığın ayakta kalması ve yayılması sonucunda dini birlik çözülmüştü; aralarındaki savaş sonuçsuz kalmış çok sayıda özerk siyasi birim vardı ve bu aynı zamanda siyasi çeşitlilik anlamına geliyordu. Yani, Avrupa’ya günümüz dünyasına yakın şartlar; hiçbiri ötekilerin hepsini yenecek kadar güçlü olmayan, birçoğu birbirleriyle çelişen felsefeleri ve iç uygulamaları benimsemiş, davranışlarını düzenleme altına almak ve çatışmayı azaltmak için tarafsız kurallar arayışında olan çok sayıda siyasi birim egemendi.”

“Vestfalya barışı eşsiz bir ahlaki içgörüyü değil, gerçeklerle uyumlu pratik bir düzenlemeyi yansıtıyordu. Birbirlerinin iç işlerine müdahaleden kaçınan ve genel bir güç dengesi sayesinde birbirlerinin hırslarını dizginleyen bağımsız devletler sistemine dayanıyordu. Avrupa’nın anlaşmazlıklarının sonunda hiçbir tekil hakikat ya da evrensel yönetim iddiası baskın gelememişti. Bunun yerine, her bir devlete kendi toprakları üzerinde egemenlik tanındı. Hepsisi öteki devletlerin iç yapılarını ve dini itikatlarını bir gerçek olarak kabul edecek ve varlıklarına meydan okumaktan sakınacaktı. Şu anda doğal ve arzulanır görülen bir güç dengesi içerisinde hükümdarların hırsları birbirlerine karşı dengelenecek ve en azından kuramsal olarak, çatışmaların boyutu daraltılacaktı. Avrupa tarihinin bir yol kazası olan bu bölünme ve çeşitlilik, kendine özgü felsefi bir manzara sergileyen yeni bir uluslararası düzen sistemine damgasını vurdu. Bu açıdan, Avrupa’nın bu büyük felaketi sona erdirme çabası günümüz anlayışı hakkında önceden

bir fikir ortaya koydu ve onu biçimlendirdi: mutlaklara dayanan yargı yerine pratik ve evrensel olanı getirdi; çoğulcu ve ılımlı bir düzen arayışında oldu.”

“Vestfalya Barışı’nı tasarlamış olan on yedinci yüzyıl müzakerecileri, küresel düzeyde uygulanabilecek bir sistemin temelini attıklarını düşünmüyorlardı. O sırada kabus gibi bir “Zor Zamanlar”ın ardından Vestfalya dengesiyle açıkça çelişen ilkeleri tek bir mutlak hükümdar, birleşmiş bir din ortodoksisi ve her yöne yayılma programı taçlandırarak kendi düzenini pekiştirmekte olan komşu Rusya’yı dahil etme yönünde hiçbir çabada bulunmadılar. Öteki büyük güç merkezleri de öğrenebildikleri kadarıyla Vestfalya düzenlemesini kendi bölgeleriyle bağlantılı saymadılar.”

“Dünya düzeni fikri, dönemin devlet adamlarının bildikleri coğrafi uzama uygulandı aslında öteki bölgelerde de yinelenen bir modeldir bu. Bunun nedeni büyük oranda, o dönemdeki teknolojinin tek bir küresel sistemin işlemlerini teşvik etmemesi, hatta buna izin vermemesiydi. Birbirleriyle sürekli etkileşim olanağından yoksun olan ve bir bölgenin gücünü ötekine karşı ölçeceği bir çerçeveye sahip olmayan her bölge kendi düzenini eşsiz saydı ve ötekileri yerleşik sistemin anlayamayacağı şekilde yönetilen ve tehdit oluşturması dışında, kendi tasarımlarıyla hiçbir bağlantısı bulunmayan “barbarlar” olarak tanımladı. Her biri kendini tüm insanlığın meşru örgütlenmesi için uygun bir model olarak gördü ve gözlerinin önündekileri yöneterek dünyaya düzen getirdiğini hayal etti.”¹

Temel anlamda dünya düzeni kavramının ortaya çıkışı 1648 Vestfalya Barış antlaşmasına dayanır. Avrupa’da din savaşları nihayet son bulmuş, bu yönüyle de bir dönüm noktasıdır. Böylelikle dinsel aidiyet yerini toprak bütünlüğü ve seküler aidiyete bırakmıştır.

Egemenliğin kaynağı yavaş yavaş da olsa tanrısal olmaktan çıkmaya başlamıştır. İnsanlar, toplumlar ve devletler için güvenlik en önemli ihtiyaç ve devletin en asli görevidir. Sınırları belirli bir toprak bütünlüğü esasıyla insanların önce sınıf sonra da birey olma saikiyle davranmaları olgusu ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak bireyler oluşan makro bütünlük olgularıyla toplumun ya da ülkenin güvenliği bireyin güvenliği sonucunu doğurmuş ve buna inanılmıştır.

¹ Henry Kissinger, Dünya Düzeni, 2014,s.13-14.

Dünya'nın düzenini büyük devletler ve güçler kendilerine göre oluşturmaya çalıştılar ve başarılı da oldular. Kurulan bu düzende, kendi menfaatleri doğrultusunda gelişti dünya ve bu menfaatleri zarar gördüğünde de savaşların olduğu görüldü.

Zenginliğin kaynağına ulaşmak için her yolu mübah gören batılı devletlerin ortaya çıkardığı sömürge akımı Avrupa devletlerinde, 18-19. Yüzyılda yönetim; askeri olarak merkezin civarı yönetmesi doğrultusundadır. Sömürge edilen yerler merkezin yönetimindeydi. Ancak merkez ve diğer arasında tam anlamıyla üst düzey bir kimlik benzerliği durumu yoktu. Merkez ile diğerleri arasında belirgin düzeyde kimlik ayrımı söz konusuydu. Merkez, civarı kendi kimlik yapısı doğrultusunda modernize ederken, bunun yanında da merkez dışının ekonomik unsurlarını sömürmekteydi.

Bu yönüyle sömürge dönemi devletleri, modern dünya kimlik anlayışının güçlenmesinin aksine daha çok ulus-devlet kimliğinin oluşmasına ve gelişmesine hizmet etmiştir.

1815 tarihinde İngiltere'de emek gücünün yerini makine gücünün almasıyla Sanayi İnkılabı başlamış bununla birlikte kısıtlı imkanlar ile çalışılan atölyelerin yerini büyük fabrikalar almış ve büyük bir sanayileşme hamlesi başlamıştır.² Böylece, başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya, Portekiz, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler ihtiyaçları olan hammaddeyi karşılamak üzere büyük bir yayılcılık faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu yayılcılık anlayışı ile batılı devletler, başta Afrika olmak üzere Uzakdoğu'yu ve okyanus ötesini birer sömürge, bu bölge insanlarını da köle olarak benimsemişlerdir. Sömürgeci devletler bir taraftan dünyanın en zengin kıtası olan Afrika'nın tüm zenginliklerini Avrupa'ya taşırken diğer taraftan da kendi ülkelerindeki ağır işgücü teminini de bu kıtadan başlatmış oldukları köle ticareti ile karşılamışlardır.³

Bu dönemler içerisinde sömürgecilik o kadar ileri boyuta ulaşmıştır ki, özellikle İngiltere bu sömürgelerden elde ettiği kazanç ve yayıldığı alanlar göz önüne alındığında "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" adıyla anılmaya başlanmıştır. İngiltere Hindistan'ı sömürge olarak egemenliği altına aldığı zamanlarda Ruslar'da bugünkü Türk cumhuriyetlerini egemenliği altına almak istiyordu. İngiltere'nin Türkler üzerinde baskının sona ermesi ricasına Rus Çarının vermiş olduğu cevap çok anlamlıdır: "Siz

² Sinan Sönmez, *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, (1998), s. 511.

³ Jacques Adda, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (2002), s.83.

Hindistan'da ne yapıyorsanız bizde burada sadece onu yapıyoruz.”⁴ Dünya düzeni olgusunun hız kazanması özellikle sömürgecilik anlayışının yayılması ile olmuştur. Bu nedenle sömürgecilik düzeni ve önemli aktörlerine de değinmek gerekmektedir.

Son zamanlarda sömürgecilik kavramıyla pek karşılaşmamaktadır. Nedeni ise sömürgeciliğin şekil değiştirmesi ve artık sömürülecek pek bir yerin kalmamış olması ve uluslararası düzenleyici ve önleyici örgütlerin varlığının ortaya çıkmasıdır. 1945'te Birleşmiş Milletler kurulduğu zaman 53-54 üyesi vardı. Bugün ise 151 üyesi vardır. 20 yıl önce Afrika'da bağımsız devlet sayısı bir elin parmakları sayısınca ancak var iken artık bu sayı 51 olmuş ve 1960'lı yıllardan sonra da çoğu bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu durum Asya ve Avrupa için de geçerlidir. Ancak sömürgeciliğin özellikle Afrika kıtası üzerinde yoğunlaşması, bu topraklarda güçlü bir devletin varlığıyla karşılaşılması ve ulaşım gibi doğal engellerin varlığıdır. Ortadoğu devletleri genel olarak 1945'lerde bağımsızlıklarını almışlardır. Asya kıtasında Çin ve Japonya hariç II. Dünya Savaşı sonrasında bazılarında göre bağımsız devlet kalmamıştı. Ancak günümüzde Asya'da sömürge kalmamıştır.

Geçmişte sömürge oluşturmak, geniş topraklara sahip olmak, büyük devlet olma yolunda önemli bir olguydu. Sömürgecilik bazen dini sebeplere dayanarak da olmuştur. Osmanlı Devleti'nin de din yönüyle büyümeye çalışması, başka devletler ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuş, askeri zorunlulukların kendini göstermesiyle bazı topraklar stratejik olarak önem kazanmıştır. Dolayısıyla sömürgecilik hareketleri zaman zaman askeri ve stratejik nedenlere de dayanmaktadır. Ancak genel olarak ekonomik ve siyasal etmenler sömürgecilikte ana rolü oynamaktadır.⁵

19. yüzyılda doğan ve günümüze kadar tesirlerini devam ettiren sömürgecilik tamamen ekonomik faktörlere dayanmaktadır. 1875 yılında Afrika'nın Avrupa sömürgeciliğine konu olan kısmı kıtanın 1/10 u kadardır. 1895 yılında Afrika'nın batı sömürgeciliğine konu olmayan kısmı 1/10 dur.⁶

Avrupa ülkelerini 19. Yüzyıldan itibaren sömürgeciliğe yönelten etmen çoğunlukla ekonomiktir. 1870'li yıllarda endüstri gelişimi en önemli ekonomik faktör

⁴ Sinan Sönmez, *age*, s. 432.

⁵ *age* s. 487.

⁶ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, (2009), s. 34.

olarak kendini göstermiştir. Endüstrinin gelişmesi bazı önemli problemler ortaya çıkarmaktadır;⁷ Endüstri geliştikçe çıktı artmıştır, çıktı arttıkça endüstri ülkelerinin kendi nüfusları bu çıktıyı yani artı değeri tüketemez olmuşlardır. Bir çıktı fazlası ortaya çıkmıştır. Bu çıktı fazlasını sunacak alanlar aramaya başlamışlardır.

Ayrıca endüstrinin hammadde ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın kısıtlı hammadde kaynağı karşısında yeni hammadde kaynakları, hammadde sağlayacak alan ve ülkeler elde etme zorunluluğunu doğurmuştur. “Ekonomik gelişme yönüyle 1913 yılında Almanya'nın ithalatının % 87'sini hammadde ve yiyecek oluşturuyordu. Bu oran Fransa ve İngiltere için de % 80'dir. Bu ülkeler örneğinde de görüldüğü gibi giderek artan hammadde ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1913 yılında Alman ihracatının %66'sını, Fransız ihracatının % 60'ını ve İngiliz ihracatının % 66'sını endüstri mamulleri teşkil etmiştir.”⁸

Endüstrinin değişimiyle aynı doğrultuda uluslararası ticaret de aynı şekilde değişmiştir. Örneğin dünya ticaretinin hacmi 1870 yılında 58 milyar Fransız Frank'ı iken, 1913 yılında 200 milyar Fransız Frank'ıdır.⁹ Aynı şekilde, 1800 yılında Avrupa'nın kömür üretimi sadece 15 tondur. 1900 yılında 700 milyon ton, 1913 yılında da 1,2 milyar tondur. 1890' da petrol üretimi 10 milyon ton iken 1900 yılında 20 milyon ton düzeyine, 1910 yılında 44 milyon ton ve 1913 yılında da 52,6 milyon ton düzeylerine çıkmıştır. Petrol üretimindeki bu artış sömürgecilik bakımından yeni mücadelelere yol açmıştır.¹⁰

19.yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk dönemlerinde, sömürgeciliğin en önemli araçlarından biri demiryoludur. Demiryolu, özellikle Asya ve Afrika'da sömürgeciliğin gelişmesinde en etkili araç olmuştur. 1890 yılında dünya üzerindeki demiryollarının uzunluğu 617.000 km., 1913 de % 80 oranında artmak kaydıyla 1.104.000 km. olmuştur. 1890-1913 devresinde Asya'da demiryolu artışı % 127'dir. Afrika'da ise bu oran % 270'dir.¹¹

19.yüzyılda sömürgeciliğin iki önem verilen alanı, Afrika ile Uzak Doğu olmuştur. Orta ve Güney Amerika, yani Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri'nin

⁷ Sinan Sönmez, *age* (1998), s. 453.

⁸ Zbigniew Brezezinsky, *Kontrolde Çıkmış Dünya*, (1993), s.45

⁹ Sinan Sönmez, *age*, (1998), s. 441.

¹⁰ Oral Sander; *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 1998.

¹¹ Mueller, J., “Quiet Catalciysm: Some Afterthoughts About World War”, *Diplomatic History*, Tome 16 no.1, s.17.

nüfuzu altına girmiş ise de bu durum, Afrika ve Uzak Doğu'dan farklı olarak, doğrudan doğruya bir sömürgecilikten öte, özel bir düzen şeklinde ortaya çıkmıştır. En önemli sömürge ülkeleri İngiltere ve Fransa'dır. En fazla sömürüye maruz kalmış topraklar da Afrika topraklarıdır. Aşağıda “eski dünya düzeni”nin ve sömürgeciliğin bu öncü ülkelerin sömürgeciliğine dair kısa bir bilgi bulunmaktadır.

1.2. İngiltere'nin Düzeni

İngiltere; “üzerine Güneş'in batmadığı imparatorluk” olarak tanımlanmaktadır. Afrika'nın sömürgeleşmesinde en büyük payı İngiltere almıştır. İngiltere, Avrupa'da Napolyon Savaşlarını nihayete erdiren ve Avrupa kıtasını yeniden şekillendiren 1815 Viyana Kongresinin Kararları ile Hollanda'nın uhdesindeki Güney Afrika'daki Cape sömürgesini almıştır. 1840'larda Güney Afrika'dan daha yukarılara çıkıp, bugün Güney Afrika Cumhuriyeti'nin elinde bulunan Oranj ve Transvaal topraklarını da Cape sömürgesine (Cape Colony) kattı. İngiltere 1882 yılında Mısır'ı sömürerek Afrika'nın kuzey ucuna da sahip olmaktaydı. 1885 Berlin Konferansından sonra ise, Nil nehrinin bütünlüğünü savunmak için, Mısır'dan güneye geçip Sudan'ı ele geçirmek istedi. Ancak burada bulunan Müslümanların silahlı karşılığı ile iki kere yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Sudan meselesine bir süre ara verip, yeniden güneye yöneldi. 1885-1895 arasında, Transvaal'dan kuzeye geçip Rodezya (bugünkü Zimbabwe) ile Nyasaland'ı (bugünkü Malawi) aldı ve buradan da daha yukarılara çıkarak Kenya ve Uganda'ya girdi. Artık arada tek alan olarak Sudan kalmıştı. Onun için 1895-96 da yaptığı savaş ile 1896 yılında Sudan'ı da işgal etti. Sudan'ın işgali ile İngiltere, Afrika'nın kuzeyinde İskenderiye'den güneyinde Cape Town' a kadar büyük bir çizgi halinde uzayan büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş olmaktaydı.¹²

İngiltere yeni ve modern dünya siyasetini de bu kurgu üzerine düzenlemiştir. Belki şu an dünya siyasetinde çok sessiz, pasif ve etkisiz gibi gözükse de aslında birçok olayda İngiltere'nin etkisinin olması ayrı bir politik başarıdır.

1.3. Fransa'nın düzeni

Fransa'nın Afrika kıtasındaki sömürgeci tutumu, İngiltere'nin aksi yönde gerçekleşmiştir. Yani İngiltere Afrika'da kuzey-güney istikametinde hareket ederken, Fransa Afrika'ya batı- doğu istikametinde girmek istemiş ve bunun için de Senegal'den

¹² Mueller, J.,a ge, s.18.

hareket etmiştir. Fransa'nın 1880'lerde Senegal'den hareketle batıya doğru ilerlemesi İngiltere'yi endişelendirmiştir. Zira bu sırada Gine Körfezine de İngiltere hakimdir ve Fransa'nın Nijer nehrine ilerlemesi dolayısı ile İngiltere, Fransa'nın Nijer nehrini takiben güneye Gine Körfezine sarkmasından korkmuştur. Fakat Fransa'nın İngiltere ile yapmış olduğu bir anlaşma ile Nijer nehrinden güneye inmemeyi vaat etmesi, bir çatışmayı önlemiş ve İngiltere'yi rahatlatmıştır.

Fransa'nın güneye geçmesinin İngiltere tarafından önlenmesi Fransa'yı doğuya doğru ilerlemeye mecbur bırakmıştır. Bu nedenle ilerlemesinin devamı ile bugünkü Mali, Niger, Chad ve Merkezi Afrika Cumhuriyeti'ni ele geçirip Sudan'a girdi ve Nil'in iki büyük kolundan olan Beyaz Nil kıyılarına kadar gelmiştir. Aynı zamanda İngiltere de kuzey ve güneyden Sudan'ı işgal etmeye başlamıştır. Her iki devlet Beyaz Nil üzerinde Kodok'da (Fachoda) karşı karşıya gelmiştir. Çünkü İngiltere Fransa'nın Sudan'dan çıkmasında ısrar etti. Fransa İngiltere ile bir savaşı göze alamadığı için, 1898 yılında Sudan'dan çekildi, savaşı bir şekilde İngiltere Nil'in bütünlüğünü kendi eline geçirmiş oldu.¹³ İngiltere ile Fransa Madagaskar üzerinde de karşı karşıya gelmiştir. Ancak Sudan İngiltere için daha büyük önem arz ettiğinden, Madagaskar'ı Fransa'ya bırakıp çekilmiştir.

1.4. Uzak Doğuyu Değiştiren Dünya Düzeni

Uzak Doğu'da Batılıların sömürgecilik faaliyetleri özellikle iki bölgede cereyan etmiştir; Güney-Doğu Asya ve Çin. Fakat Çin'i sömürgeleştirme ve kontrol altına alma çabaları, Avrupa diplomasisinde son derece etkili olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında Güney-Doğu Asya'daki mücadele esas itibari ile İngiltere ile Fransa arasında cereyan etmiş ve bu mücadelede de Hindistan başrolü oynamıştır. İngiltere 1756-63 Yedi Yıl Savaşları sonunda Fransa'nın elinden Hindistan'ı almaya muvaffak olmuştu. Bundan sonra da Hindistan İngiltere'nin dış politikasında ağırlıklı bir unsur haline gelmiştir. Zira İngiliz ekonomisi için çok önemliydi.¹⁴

19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Hindistan'a doğrudan doğruya bir tehlike yönelmemiştir. Fakat 1854-56 Kırım Savaşı'nda Rusya'nın yenilip, faaliyetlerini Avrupa'dan Sibiryaya ve Orta Asya'ya aktararak bu toprakları sömürgeleştirmeye başlaması ile Hindistan için bir fiili durum ortaya çıkıyordu. Çünkü Asya'daki Türk

¹³ age s.18.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (1989).

devletlerini birer birer işgal edip buraları topraklarına katan Rusya, güneye Hindistan'a doğru inmeye başlamıştı. Bu ise İngiltere'yi ürkütmüş ve Orta Asya'da Rusya ile İngiltere arasında bir çekişme başladı. Bu çekişme yarım asra yakın sürdü ve ancak 1907 İngiliz-Rus anlaşması ile Rusya'nın Afganistan'ın ilerisine püskürtülmesi ile sona erdi. İngiltere bu zafer ile Hindistan'ı Rusya'ya karşı korumuş oldu. Lakin 1880'lerden itibaren bu kez de Hindistan doğudan bir tehlike ile karşılaştı. Fransa güney-doğu Asya'da yayılmaya başlamıştı.¹⁵

Fransa, Orta Çağın din fanatizminden yola çıkarak 16. yüzyılda (bugün Hindistan'ın doğusu ile Çin'in güneyi olarak konumlandırılan alan) Hindicini ile yakından ilgilenmiş ve bu topraklara bir takım misyonerler ile halkını Katolik yapmaya çalışmıştı. Fakat 1789 Fransız İhtilâli ve bunu takip eden gelişmeler, sonradan Fransa'nın Hindicini ile ilgilenmesini engellemişti. Günün gelişmelerine paralel olarak nasıl Fransa 1880'lerden itibaren Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini arttırmış ise, aynı zamanda tekrar Hindicini ile de ilgilenmeye başladı.¹⁶ O zamanki Hindicini denen topraklar, bugün Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı kapsamaktaydı ve burada Annam İmparatorluğu bulunuyordu. Fransa Annam İmparatorluğunu kontrolü altına aldıktan sonra batı istikametinde ilerleyerek Siyam'a (bugünkü Tayland) girmeye başladı. Fransa'nın Siyam'a girmesi İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Çünkü Fransa batıya doğru, yani Hindistan istikametinde ilerlemekteydi. İngiltere, Hindistan'ın doğu sınırlarının güvenliğini için, Hindistanın doğu bölgesindeki Birmanya'yı (bugünkü Myanmar) işgal etti ve oradan ilerleyerek Siyam'a girmeye çalıştı. Böylelikle iki devlet Siyam üzerinde bir mücadele ve çatışma durumuna girdiler.

İki devletin ilişkileri o derece gerginleşti ki, 1895-96 bu iki ülke arasında bir savaş çıkacaktı. Ancak Fransa burada da bir savaşı göze alamadı ve 1896 da İngiltere ile Siyam özelinde bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşma ile Siyam üç bölgeye ayrıldı. Doğusu Fransız, batısı İngiliz alanı olarak görülecek ve arada boş tampon bölge bulunacak ve hiçbir devlet bu alana girmeyecekti. Bu suretle İngiltere Hindistan ile Fransa arasına böyle bir tampon bölge belirlemiş ve Fransa'yı belirli bir uzaklıkta Hindistan'dan irak tutmuş olmaktaydı.¹⁷

¹⁵ Jacques, Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (2002), s.85.

¹⁶ Zbigniew Brezezinsky. "Kontrolden Çıkmış Dünya," 1993.,s.45.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (1989).

Çin'in Avrupa ile teması, 13. ve 14. yüzyıllara kadar, yani Marco Polo dönemine uzanmaktadır. Avrupa'nın Çin ile büyük bir ticareti vardı ve Çin'in ipek kumaşları, Uzak Doğu'nun baharatı, Avrupa'da çok talep edilen tüketim malları durumundaydı. Ancak Orta Çağ ile birlikte Çin ve Japonya'nın Avrupa ile ilişkileri kesilmiştir. Bu iki devlet, Batı'ya kapanmıştır ve bu özellikle 17. yüzyıl itibariyle söz konusu olmuştur. Bunun nedeni, Avrupa devletlerinin Çin ve Japonya'da Hıristiyanlığı yerleştirmek için yaptıkları propaganda ve faaliyetlerdir.

Hıristiyan papazların Çin ve Japon halkına yaptıkları din faaliyetleri, din konusunda oldukça fanatik olan özellikle Çin'de büyük tepkiyle karşılaştı. Hıristiyan papazlara karşı duyulan tepki sonucu, Çin ve Japonya 17. yüzyıl son dönemlerinde Batı ile bağlarını koparıp, Avrupa ile tüm ilişkilerini en minimal düzeye indirmişlerdir. Örneğin Çin, bütün limanlarını Avrupa'ya kapatmış ve sadece Canton limanını Avrupa ile ticaretine kısmen açık tutmuştur. Gemiler mallarını getirip belli Çinli tüccarlara satar, alacaklarını da bu tüccarlardan alır, fakat hiç bir şekilde halkla temasta bulunmazlardı. Japonya ise Çin'den daha sert önlemler almış tüm limanlarını Batılılara tamamen kapamıştı. Öyle ki, Japon kıyılarına yakın bir bölgede deniz faciasından kurtulan bir yabancı bile Japon kıyılarına çıktığında sorgusuz öldürülürdü.

Fakat 19. Yüzyıl sonrasında Uzak Doğu için şartlar değişmeye yüz tuttu. Avrupa devletlerinin sanayileşmesi, bu ülkeler için hammadde kaynağı ve pazar sorununu gözler önüne serdi bu nedenle sanayileşen Avrupa devletlerini sömürge arayışına itmiştir.

Avrupa' da 18. yüzyılda sanayi inkılâbını ilk tamamlayan İngiltere olmuştur. Diğer Avrupa devletlerinin sanayileşmesi 19. Yüzyılda ancak gerçekleşmiştir. Ayrıca, İngiltere 1763'de Hindistan'ı sanayileştirerek kendisini Çin'e komşu yapmış oluyordu. Bu sırada Hindistan'da afyon yetişiyordu ve afyonun en iyi pazarı da, halkın afyon içtiği, Çin'di. İngiltere bu afyon ticaretinden bir hayli para kazanmaktaydı. Lâkin bir süre sonra Çin imparatorlarının afyon içilmesini ve dolayısıyla ticaretini yasaklaması İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Hindistan'dan Çin'e kaçak afyon sokulması meselesi Çin'le İngiltere'nin arasını açtı ve İngiltere 1839'da Çin'e savaş açtı. Bu savaşa "afyon savaşı" da denir.¹⁸

¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar-Bakışlar*, (1998), s.379.

Savaş üç yıl sürdü ve Çin kaybederek 1842 yılında İngiltere ile Nanking anlaşmasını imzaladı. Çin bu anlaşma ile Canton limanı dışında, beş limanı daha Avrupa ülkelerine serbest hale getirmiştir. İngiltere'nin ardından Amerika ve Fransa da 1844 yılında Çin ile imzaladıkları anlaşmalarla, İngiltere'nin sahip olduğu hakları elde etmişlerdir.¹⁹

Çin'in Avrupa devletleri tarafından sömürülmesinde rol oynayan mühim bir faktör de, bugün de tatbik edilmekte olan bir milletlerarası ticaret sistemidir. "en çok kayırlan ülke" (Most favored nation clause) denen bu sisteme göre²⁰, bir millet ticari münasebetlerinde herhangi bir devlete imtiyazlar tanıyacak olursa, bundan otomatik olarak diğer devletler de yararlanmaktadır. Tabii anlaşmalarında böyle bir prensip kabul edilmiş ise. Avrupa devletlerinin hepsi Çin'le yaptıkları anlaşmalarda, bu prensibi Çin'e kabul ettirmişlerdir. Dolayısıyla, 1842'den sonra Çin ne zaman herhangi bir devlete bir imtiyaz verse, bundan derhal öbürleri de yararlanmışlardır. Bu ise, biraz aralanmış olan kapının sonuna kadar açılması demek olmuştur.²¹

Çin'in 1842'den itibaren Avrupa'nın sömürüsüne maruz kalması ve Avrupa devletlerinin Çin'i ablukaya alması, Çin halkı tarafından tepki ile karşılandı ve 1851'de Taypingler Ayaklanması çıktı. Hareket özellikle Avrupa olmak üzere yabancı düşmanlığı temelliydi. Bu nedenle Avrupa ülkeleri işbirliği yaparak Çin sınırlarına donanmalarını gönderdiler. Bu baskı sonucu Çin İmparatoru Taypingler ayaklanmasını bastırmakla beraber, 1858 yılında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Tien-Tsin anlaşması ile 11 limanını daha Avrupa ülkelere açma durumuyla karşı karşıya kaldı.²²

İngiltere ve Fransa donanmalarını çektikten sonra Çin, Tien-Tsin anlaşmasını uygulamak istemedi. Bunun üzerine bütün Avrupa devletleri 1860 yılında müşterek bir askerî kuvvet kurup bunu Çin'e sevkettiler. Çin bu durum üzerine geriledi ve 1860' da Avrupa devletleri ile Pekin anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Pekin anlaşması, Çin'in sadece limanlarını değil, bütün iç kısımlarını ve her tarafını Avrupa'ya açmaktaydı.

¹⁹ Jacques Adda, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (2002), s.90.

²⁰ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

²¹ Vito Tanzi, age, IMF Working Paper/97/114, 1997.

²² Jacques Adda, age (2002), s.85.

Çin, Avrupa devletlerinin bu sömürü hücumu karşısında, bu devletleri birbirine karşı oynamak suretiyle kendisini korumak ve kurtarmak istemiş ise de, her gün biraz daha kötüye gitmekten kendisini kurtaramamıştır. Zira, menfaatleri tehlikeye düştüğünde, birbiriyle rakip olan Avrupa devletleri, derhal işbirliğine girmekten kaçınmamışlardır.

Japonya'yı Batıya açan 1854'de Birleşik Amerika olmuştur. Japonya, Çin gibi açılmaya karşı koymamıştır. Amerika'nın baskısı ile Japonya, bu devlete karşı koyamayacağını anlamış ve sınırlarını Amerika'ya açmayı kabul etmiştir, doğal olarak da diğer ülkelere de sınırlarını açmıştır.

Çin ve Japonya Batıya açıldıktan sonra farklı gelişmeler söz konusu olmuştur. Bu gelişmeler enteresan bir şekilde her gün biraz daha sömürü bataklığının içine girmiştir. Bunun da sebebi ise örneğin Çin halkı Avrupa ile temas etmekten daima kaçınmıştır. Körü körüne bir Avrupa düşmanlığı politikası takip edilmiştir.

Japonya ise batıya açıldıktan sonra eğer kendilerini kısa vadede toparlamaz ve batı tekniği seviyesine ulaşamazlarsa, Avrupa tarafından sömürülüp ezileceklerinin farkındadır. Dolayısıyla Japonya bir an önce Batı tekniğini almak zorunda görmüştür kendini. Böylece, yaklaşık 40 yıl sonra, 1894-95 yıllarında Avrupa devletlerinin karşısına, sömürülmüş bir ülke olarak değil, sömürgeci bir devlet olarak çıkacaktır.²³

Japonya 1854 yılı itibariyle batının seviyesine çıkabilmek için, Amerika ve Avrupa'ya yüzlerce öğrenci göndermiştir. Batı teknik ve teknolojisine ulaşabilmek için bununla da yetinmemiş, feodaliteye dayalı iç idarî ve sosyal yapısını da değiştirmeye başlamıştır, imparator Mutsihito'nun 1868'de kabul ettiği Meiji Restorasyonu ile Japonya'da bir dizi hızlı ve köklü değişiklikler başlamıştır. Bir dizi reformlarla ülkenin ve toplumun çehresi değişmiştir. Örneğin 1872'de çıkarılan bir kanunla kadın ve erkek her Japon için ilköğretim zorunlu hale gelmiştir. 1871'de ilk gazete yayınlandı. 1873'de mecburî askerlik sistemi kabul edildi. Yine 1871'de "Daymiyo" denen derebeylik sistemine son verilerek çağdaş bir şekilde yönetim bakımından organize edildi. Ekonomik alandaki gelişmeler de aynı hızda devam edildi. 1870'de ilk demiryolu yapımına

²³ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

başlanmış iken, yirmi yıl sonra, 1890'da demiryollarının uzunluğu 7200 kilometre idi. 1868-1898 arasındaki otuz yıllık devrede 2190 fabrika yapıldı.²⁴

Ne var ki, Japonya'nın bu hızlı gelişmesi, bu ülkeyi de bir sömürgeci devlet haline getirdi. Şimdi Japonya gözlerini dışarıya çevirmiş ve hemen yakınındaki Kore'ye göz dikmişti. Kore meselesi Japonya'yı Çin'le savaşa götürmüştür.

1.4.1. Çin-Japon Savaşı: 1894-1895

Japonya'nın Çin'e ait Kore'yi gözüne kestirme sebepleri şu şekilde belirtilmektedir.²⁵

- Kore, Japon ekonomisi için, hammadde kaynağı ve iyi bir pazar olabilirdi. Kore'nin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri genişti.
- Japonya ilerde Asya'da da yayılması amacı yönüyle Kore bu iş için iyi bir araç durumundadır. Asya'ya adım atabilmek için öncelikle Kore'ye ayak basmak gerekirdi.
- Asya'dan Japonya'ya doğrulacak bir tehdit ve tehlikede Kore'yi bir basamak olarak kullanabilirdi.

Bu sebeplerin tesiriyle Japonya 1870'lerden itibaren Kore ile ilgilenmeye başladı. Bu ülkedeki faaliyetlerini her gün biraz daha arttırdı. Bu durum yirmi yıl kadar sürdü. Lâkin bu yirmi yıl içinde de Japonya'nın Çin'le ilişkileri git gide bozulmaya başladı. Çin 1894'de Japonya'ya savaş açtı. Savaş kısa sürdü. Japonya, Çin'e asker çıkardı ve kara savaşları için inanılmaz bir askeri güce sahip olduğunu göstermiş oldu. Çin kaybetti, 1895'de Japonya ile Shimonoseki antlaşmasını imzaladı.²⁶ Bu anlaşma ile Japonya, Mançurya'nın, Pechili körfezindeki Liaotung yarımadası ve daha güneydeki Pescadores adalarına sahip oldu. Yani Japonya Mançurya'nın güneyine ile birlikte Kore'yi de elinde tutabileceği bir konuma sahip oldu. Japonya'nın Mançurya'nın güneyine yerleşmesi Rusya'nın hiç de hoşuna gitmedi. Çünkü Rusya Mançurya'yı kendisinin sömürü alanı olarak kabul etmekteydi. Bu sebeple, Japonya'nın Liaotung'u almasına itiraz etti.²⁷

Bu sırada Avrupa devletlerinin Uzak Doğu'daki sömürgecilik faaliyetlerinin durumu şudur; İngiltere Çin'deki Yangtze vadisine sahip olmaya çalışmaktadır. Rusya

²⁴ Kenneth Waltz, 'The Emerging Structure of New World Order', Survival, 1993.s. 57.

²⁵ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

²⁶ Vito Tanzi, age, IMF Working Paper/97/114, 1997.

²⁷ age s.97/114, 1997.

da Mançurya'ya girip güneye Yangtze nehri vadisine yönelmesi ihtimalinden çekinmekte ve dolayısıyla da Japonya'yı Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır.

Fransa Hindicini'de çok meşguldür ve Fransa Hindicini'den Güney Çin'e girmeye çalışmaktadır. Bu sebeplerle, İngiltere Japonya'nın Liaotung'u almasına hiç sesini çıkarmadı. Lâkin 1894'de Rusya ile bir ittifak imza etmiş olan Fransa Rusya'yı destekledi. Keza, Almanya da Rusya'yı destekledi. Çünkü, Almanya Rusya'nın Avrupa'dan uzaklaşıp Uzak Doğu'da başının derde girmesini istemektedir. O zaman Rusya'nın Avrupa'daki etkisi de azalmasını öngörülebiliyordu.

Japonya; Fransa ve Almanya'nın, Rusya'yı desteklediği öngörüsüyle, üç büyük devletle aynı anda savaşı göze alamayarak geriye çekildi ve Liaotung yarımadasından çekilmeye razı oldu. Böylelikle bu hadise 1904-1905 Rus-Japon savaşının da tohumlarını atmaktaydı.

Çin-Japon savaşı; Uzak Doğu politikası yönüyle bazı sonuçları ortaya çıkarmıştır;

- Japonya bu savaş ile Uzak Doğu'daki kuvvetler dengesinin bir unsuru olmuştur. Batıya açıldıktan kırk yıl sonra bir büyük devlet olarak ortaya çıkan Japonya, Uzak Doğu politikasının artık önemli aktörlerinden olmuştur.

- Önceleri Uzak Doğu'da sömürgecilikte yalnızca Avrupalılar rol almış ancak artık Avrupa sömürgeciliğine bir Asyalı devlet katılmıştı. Böylece Uzak Doğu'da, Avrupa ile Japonya ve Amerika ile Japonya arasında uzun sürecek bir rekabet ve mücadele devresinin açılmasıydı.

- Japonya'nın Batıya açılmasından az bir zamanda gösterdiği bu başarı ve Batı teknolojisi ile batı ülkelerin düzeyine çıkması, Asya'da sarı ırk milliyetçiliğini ortaya çıkaracaktır. Japonya örneği Asya ülkelerine Avrupa seviyesine çıkmada sarı ırkın kabiliyeti açısından bir güven duygusu ve inancı kaynağı olmuştur.

1.4.2.Rus-Japon Savaşı

Rus-Japon savaşı, Mançurya toprakları sebebiyle ve Çin'de ortaya çıkan gelişmeler sonucu meydana gelmiştir.²⁸ 1894-1895 Çin-Japonya savaşında Japonya'nın Çin'e yönelik gösterdiği güç, Çin'de bazı reaksiyonlara neden olmuştur. Çin'in ileri gelenleri, ülkelerinin sömürge girişimlerinden kurtulmasını Japonya gibi Avrupa

²⁸ Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, 1998, s. 36.

yöntemleri ile kalkınmada gördüler. Bu baskılarla Çin bazı reform hareketlerine girişti. Fakat bu çok kısa sürdü. Çünkü bu yenileme faaliyetlerine karşı bu sefer de muhafazakarlar reaksiyon gösterdi. Yeniliklere karşı bu tepki daha sonra yabancı düşmanlığına dönüştü. Bu düşmanlığın liderliğini de “Haklı Yumruklar” anlamına gelen / Ho Chü'an adlı bir organizasyon yapmaktaydı ki, Avrupalılar bu yapıya “Boxer”lar demiştir. 1900 yılında Boxer'ler ayaklandılar ve Avrupalıları yok etmeye başladılar. Yapı kısa sürede büyüdü. Böylelikle Avrupa devletleri büyük bir askeri güç oluşturup tehdit olarak gördükleri bu yapının üzerine saldırdılar. Bunun sonucunda da Boxer ayaklanması bastırıldı.²⁹

Boxer ayaklanması sırasında Rusya da Mançurya'ya asker sevketti. Çünkü 1895' de Japonya'yı Liaotung'dan çıkardıktan sonra Rusya, Çin'le yaptığı anlaşmalarla Mançurya'da demiryolu inşaatı ve yeraltı kaynaklarını işletme hakkı bulunuyordu. Bu demiryollarını ve madenleri korumak için Rusya Mançurya'ya asker yöneltiyordu. Bunu bahane olarak kullandı.

Gerçekte Rusya bu durumu fırsat bilip Mançurya'ya iyice nüfuz etmek istiyordu. Rusya'nın bu niyeti hem Japonya'yı ham de İngiltere'yi kaygılandırmıştır. Böylece bu iki devlet birbiriyle yakınlaştı. Her ikisi de Rusya'dan, Mançurya'daki askerini geri çekmesini ve bu toprakları yeniden Çin'e bırakmasını istedi. Rusya kabul etmiş gibi gözükmüş zaman kazanmayı seçti. Bu durum Japonya'yı epey bir rahatsız etti. İngiltere, Japonya'yı Rusya'nın üstüne yöneltmek için, 1902' de Japonya ile ittifak yaptı. Buna göre Japonya Rusya ile savaş yaparken, Rusya'ya başka bir ülke de yardım ederse, o zaman İngiltere de Japonya'nın yardımına gelecekti. Bu ittifaka rağmen Japonya Rusya ile müzakere yoluyla halletmek istedi. Mançurya'ya Rusya'nın, Kore'ye de kendisinin yerleşmesini teklif etti ise de Rusya bunu kabul etmedi. Daha sonra Japonya, Rusya'ya, Kore'yi bölüşmeyi teklif etti, Rusya teklifi kabul etmedi. Böylece Japonya 1904 yılında Rusya'ya savaş açmaktan başka çare görmedi.³⁰

Savaş 18 ay civarı devam etmiş Rusya için tam bir hezimetle sonuçlanmıştır. Japonya Liaotung yarımadasına asker çıkarıp Rusya'yı kara savaşında perişan etti. Ayrıca Pon Arthur limanındaki Rus donanmasına da bir baskınla bu donanmayı da yerle bir etti. Rusya bunun üzerine Ballık donanmasını Uzak Doğu'ya gönderdi. Lâkin

²⁹ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

³⁰ Fahir Armaoğlu, , 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980),(1989) S.23.

Japonlar Tsushima Boğazında bu donanmayı da kıstırdılar ve tamamen yok ettiler. Sonuç olarak Rusya yenilgiyi kabul edip 1905 Eylül'de Portsmouth (Amerika'da) anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.³¹

Portsmouth barışı ile Rusya, Mançurya üzerinde elde ettiği bütün haklarını Japonya'ya devrediyor ve ayrıca Kore'nin de bağımsızlığını tanıyordu. 1910 yılında Japonya Kore'yi işgal edip burasını kendi topraklarına ilhak edecektir.³² Rus-Japon savaşının gerek Uzak Doğu, gerek Avrupa politikası bakımından bir takım mühim neticeleri olmuştur. Uzak Doğu politikası açısından şüphesiz en mühim netice; Japonya'nın, dünyanın bu bölgesinde büyük bir kuvvet olarak sivrilmesiydi. Japonya, Rusya karşısında elde ettiği kesin zafer ve büyük başarı ile milletlerarası politikanın büyük devletleri arasındaki yerini almaktaydı.

Ayrıca, bir yandan, Rusya'nın, Çin'e ait Mançurya toprakları üzerinde sahip bulunduğu ekonomik hak ve imtiyazları aynen devralmak ile bu topraklar üzerinde kurduğu kontrol, öte yandan da, 1910'da Kore'nin bağımsızlığına son verip bu ülkeyi de kendisine ilhak etmesi ile Japonya Asya kıtasına ayak basmış olmaktaydı. Bu ise, Japonya'nın önünde yeni emperyalizm ufukları açıyordu. Bundan sonra Japonya Asya'da genişlemeye çalışacak ve 1932'de Mancurya'yı ilhak ettiği gibi, 1937 de Çin'i işgal etmek üzere harekete geçecektir. Kısacası, şimdi bir Uzak Doğu devleti de, Uzak Doğu'daki sömürgecilik faaliyetlerinin aktif unsuru haline geliyordu.³³

Rus-Japon savaşının Uzak-Doğu gelişmeleri açısından bir üçüncü neticesi de, Asya'da sarı ırk milliyetçiliğine bir güç ve hareketlilik bir dinamizm ve hız kazandırmasıdır.³⁴ Japonya diğer sarı ırk milletlerine de örnek oluyor ve sarı ırkın da neler yapabileceğini göstermiş oluyordu.

Rus-Japon savaşının Avrupa politikası bakımından önemli sonucu ise, Rus politikasının cephe değiştirerek, Asya ve Uzak Doğu'dan tekrar Avrupa'ya dönmesidir. Zira Kırım Savaşı yenilgisinden sonra faaliyetlerini Asya ve Uzak Doğu'ya aktaran Rusya, şunu görmüştü ki, Asya'nın her tarafında İngiltere karşısına çıkmaktaydı. İran'da, Afganistan'da ve Tibet'te rakip olarak İngiltere'yle karşılaşmış mücadele etmek

³¹ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

³² Fahir Armaoğlu, age (1989), S.25

³³ Francis Fukuyama, 'Tarihin Sonu Mu?', 2005,s.34.

³⁴ Faruk Sönmezoğlu, "Yeni Dünya Düzeni", 1994. s.7.

durumunda kalmıştı. Mançurya eksenindeki mücadelede de, Japonya ile karşı karşıya kalmış ve Japonya'nın arkasında yine İngiltere'yi bulmuştur.³⁵

Böylelikle, Rusya'nın Asya ve Uzak Doğu'daki girişimlerinde İngiltere karşısına çıkmış ve her yerde kendisini başarısızlığa uğratmıştı. Rusya dünyanın bu bölgesinde İngiltere ile olan mücadelelerini nihayete erdirip, asıl faaliyet alanı olan Boğazlara ve Avrupa'ya yönelmeliydi. Bu sebeptendir ki, Japon mağlubiyetinin ardından Rusya 1907 de İngiltere ile anlaşıp, İtilaf devletlerine katılmış oldu. Artık İngiltere ile Rusya aynı saftaydı. Bu ortaklık Rusya'nın Boğazlar eksenindeki amaçlarının gerçekleşmesini kolaylayacaktır. Bu nedendir ki, 1907'den sonra Rusya'nın bir çok sahada Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelecektir, denilebilir ki, Japonya'nın Rusya'yı mağlup etmesi, Osmanlı Devletinin aleyhine bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.³⁶

Japonya'nın Rusya karşısındaki başarısı, Çin'e de tesir etmiş ve bu ülkede yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler günümüze kadar uzanmıştır. Japonya'nın Batılılaşma ile gerçekleştirdiği ilerleme ve bir büyük kuvvet olarak ortaya çıkması, Çin'de de bazı öncülerini harekete geçirmiştir. Örneğin Dr. Sun Yat Sen, yeni reform hareketinin öncüsü olmuştur. Dr. Sun Yat Sen, planladığı çağdaşlaşma hayalini, 1894-95 Çin-Japon savaşından sonra uygulamaya geçirmiştir. Hatta 1904-1905 Rus-Japon savaşı ve Japonya'nın kazanması bu hareketin daha da güçlenmesine neden olmuştur. 1911 yılında Çin'de ortaya çıkan isyanlara askerler de katılınca, 1912 yılında Mançu hanedanı yıkıldı ve Cumhuriyet ilan edildi ve iktidar askerlerin eline geçti. Ordu 1916' da yeniden imparatorluk ilan etti ve bu sefer bir general imparator oldu. Bu durum Dr. Sun' un mücadelesine bir fitil oldu. Dr. Sun, Çin için düşündüğü demokratik bir düzen vardı. Bu dönemde, Mao Tse-tung ve fikir birliğindeki 1921 yılında Çin Komünist Partisini kurdular. Böylece mücadelelerine başkaca bir argüman dahil oluyordu. Dr. Sun Yat Sen'in sonrasında Chiang Kaishek'in önderliğinde Kuomintang Partisi ile Mao Tse-tung'un Komünist Partisi, ara sıra karşı karşıya gelerek, ara sıra da işbirliği yaparak, 1945 yılına geleceklerdir.³⁷ 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın nihayete ermesi ve Japonya'nın mağlubiyeti üzerine, Komünistler ve

³⁵ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

³⁶ Jacques Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (2002), s.82.

³⁷ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

Kuomintang milliyetçilerinin karşı karşıya gelmeleri tekrar başlayacak ve mücadele 1945 yılında Çin'de komünist rejimin kurulması ile son bulacaktır.³⁸

1.5. Ortadoğu ve Dünya Düzeni

Bundan yaklaşık 100 yıl önce Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kısa süre kala dünyada artık kalıcı barışın geldiğine, uluslararası sorunların büyük güçler arasında uluslararası hukuk yolu ile çözüleceğine dair yaygın bir kanaat vardı. Ancak, Haziran 1914'de bir Sırp teröristin suikastı ile tetiklenen yeni kitlesel katliam türüne "Dünya Savaşı" adı verildi. Bugün büyük güçler arasında büyük bir savaş gene imkânsız görünüyor. Savaşların değişmez aktörlerinden Rusya, artık büyük bir güç değil, Avrupa'nın askeri gücü gittikçe konumuna göre daha da yetersiz hale geliyor. Savaş alanları olan Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika ise yerel savaşlarla meşgul iken, büyük savaş nerede saklı olduğu bellidir. Eğer birbirine rakip iki büyük güç arasında hızla artan bir rekabet varsa savaş kaçınılmaz hale geliyor. Bu rekabet küresel olarak tarihte 15 defa yaşanmış ve 11'i büyük bir savaşla bitmiştir.

ABD ve Çin arasında, kaynak paylaşımında yaşanmakta olan rekabet ve güvensizlik, başka ülkeleri de içine çekecek bir girdaba dönüşme ve büyük bir savaş potansiyeline sahiptir. Güney Çin Denizi'ndeki sorunlar nedeni çeşitli ülkelerin gemileri ile şimdilik birbirlerini tartarken, Doğu Çin Denizi'nde Çin'in tek taraflı olarak ilan ettiği hava sahası kontrol bölgesi her an bir Japon gemisinin batırılması ya da uçağının düşürülmesi ile sonuçlanabilir. 1914 yılında büyük güçler savaşa girerken aslında hiçbiri bunu istememiş ama mecbur kalmıştı. Geline aşama, Soğuk Savaş Sonrası denilen dönemin sonudur.

Ortadoğu ülkelerine kapitalist ilişkilerin asıl girişi Osmanlı İmparatorluğu' nun çözülüş dönemine denk gelir. Osmanlı'nın o öyle güçlü olduğu dönemlerde değil kendi varlıklarını bile Osmanlı'ya borçlu olan sömürge devletleri Osmanlı'nın çözülme dönemlerinde tekrar ortaya çıkmışlardır. Birkaç yüzyıl Osmanlı'nın himayesinde özerk diyebileceğimiz şekilde yönetilen bölge, 19.yüzyılın ilk yarısından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelen sürede, İngiliz ve Fransız emperyalizminin hem ekonomik hem de siyasal sömürgesi haline gelmiştir.

³⁸ Faruk Sönmezoğlu, "Yeni Dünya Düzeni", 1994. s.9.

Bölgedeki sınırlar da emperyalistler arasındaki bu çekişmelere göre çizilmiştir. Bölgede sömürge krallık ve emirlikler kurulmuştur. Bu dönemde, Hindistan, İran, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Suriye’de İngiltere hakimdir. Irak ve Mısır, İngiltere ile Fransa’nın üzerinde hegemonya mücadelesine giriştikleri ülkelerdir. Mısır’da Süveyş kanalını yapan Fransızlar, kanalın denetimini bir şirket aracılığıyla gerçekleştirirken, bu şirketin hisselerini İngiliz sermayedarlara kaptırarak, Mısır üzerindeki etkisini de İngilizler lehine kaybetmiş oldu. Cezayir, Tunus ve Fas ise, Fransa’nın sömürgeleridir. Libya, İtalyanların kontrolü altındadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1969’daki Kaddafi darbesine kadar, bu ülke de, Fransa ve İngiltere’nin egemen olma mücadelesine sahne oldu.³⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Ortadoğu’yu etkileyen iki önemli tarihsel gelişmeye değinmek gerek⁴⁰; Bunlardan birincisi, savaştan mağlup ya da galip olmasına karşın eski gücünü kaybedip gerileyerek çıkmış İngiliz, Fransız ve Alman tekellerin boşluğunu tekelleriyle Amerikan emperyalizminin doldurmasıdır.

Önceki dönemin sömürgeci özellikleri ve politikalarını devralan ABD, faşizmin ezilmesinin ve sosyalizmin zaferinin tüm dünyada işçi sınıfı ve ezilen halkların mücadelesini yükselttiği bu dönemde, doğrudan sömürge yönetimler yerine, ilişkilerini işbirlikçisi rejimler (daha çok emir ve krallıklar) üzerinden sürdürmüştür. ABD’nin Ortadoğu’daki hegemonyası, kültürel ve daha çok da siyasi bir hegemonya olma özelliği göstermiş, üstünlüğünü askeri gücüyle beslemiştir. Ayrıca küreselleşmenin temelleri atılmış ve kapitalist düzen kendini hissettirmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Ortadoğu’yu etkileyen ikinci önemli gelişme ise, İsrail Devleti’nin kurulmasıdır. Daha 19. yüzyılın sonlarında (1897 1. Siyonistler Kongresi, Basel’de toplanmıştır), İngiltere’nin desteğiyle, “vaat edilmiş topraklar” olan Filistin’e yerleşmenin propagandasını yapan Siyonist liderler (Theodor Herzl), 1920’de Filistin’de bir İngiliz sömürgesinin kurulmasıyla aradıkları fırsatı buldular. (İngiltere, daha 1917’de, bölgenin denetimini Osmanlı İmparatorluğu’ndan devir alır almaz, Balfour Deklarasyonu⁴¹ diye bilinen bir metinle, Filistin’i Yahudilerin anayurdu olarak

³⁹ Jacques Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (2002), s.81.

⁴⁰ Vito Tanzi, ‘The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective’, IMF Working Paper/97/114, 1997.

⁴¹ Ahmet İçduygu, ve Özlem Kaygusuz. “ The Politics of Citizenship by Drawing Boundaries: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey,” Middle Eastern Studies, 2004, s.59.

tanıdığını açıklamıştı.) Yoğun Siyonist propagandaya rağmen Filistin'e göç rağbet görmese de, yerleşen Yahudiler, ülkenin çeşitli yerlerinde koloniler kurdular. Kendi mahalli yönetimlerini, alışveriş merkezlerini, şirketlerini kurdular ve hatta askeri örgütlerini oluşturmaya başladılar.⁴²

İngiltere, bölgede, daha o dönemde, İngiliz emperyalizminin çıkarlarını kendi çıkarı olarak görececek bir devlete ihtiyaç duyabileceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Yahudilerin göçünün Filistinli Arap yoksullarını rahatsız edişine göz yumdu. Bölgeye yerleşen Siyonist Yahudiler en verimli toprakları satın alıyordu. Arap işçiler kasıtlı olarak işlere alınmayarak, üretim süreçlerinden kopartılıyordu. Bu dönemde, Arapların sivil Yahudilere karşı saldırıları ve bundan fırsat bulan Siyonist terör gruplarının karşı saldırıları yaşandı. Daha sonraları, Siyonistlerin beklediği fırsat, kapılarını çaldı. Alman faşizminin soykırımına maruz kalan Yahudiler, BM'nin denetiminde, 1948'de Filistin'e yerleştirildiler. BM'nin planı, Yahudiler ve Filistinli Araplardan oluşacak ikili bir yönetimdi. Ancak bölgenin işbirlikçi gerici yönetimleri, Filistinli Arapların rahatsızlıklarını bahane ederek, İsrail'e saldırdılar. 24 saat süren bu savaş, Filistin topraklarının İsrail, Ürdün ve Mısır arasında paylaşılması ile son buldu. Ancak İsrail, bölge rejimlerinin zannettiği gibi bir ülke değildi. Bölgede bizzat ABD ve İngiltere emperyalizminin çıkarlarını temsil etmek için kurulmuştu. Anlaşmaya uymadı ve Filistin'in Ürdün ve Mısır'ın elinde kalan kısmını da işgal etti. Bu, İsrail'in ihlal ettiği ilk BM kararı idi⁴³ ve daha sonra da hiçbir BM kararına veya imzaladığı hiçbir anlaşmaya uymadı. Bu saldırının diğer önemli etkisi de, İsrail ve dünya Yahudileri arasında Siyonizmin etkisini neredeyse mutlaklaştırmasıdır.

Bu tarihten sonra, İsrail hep Siyonist şeflerce yönetilmiştir. Bu, hala böyle devam etmektedir. İsrail devleti, İncil ve Tevrat'ı kaynak göstererek, Suriye, Lübnan, Ürdün ile Mısır'ın bir kısmı üzerinde hak iddia etmektedir. Tüm mücadelesini de bu doğrultuda yapmakta ve yapmaya da devam edecektir.

⁴² Faruk Sönmezoğlu, "Yeni Dünya Düzeni", 1994. s.19.

⁴³ Faruk Sönmezoğlu, age, 1994. s.25.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Yeni Dünya Düzeni

İkinci bölümde Yeni Dünya düzenindeki aktörler anlatılacaktır.

2.1. Yeni Dünya Düzeninde Aktörler

Yeni uluslararası sistemde üç ana ekonomik güç bulunmaktadır; ABD, Avrupa ve Çin. Çin ve Avrupa'nın ABD'yi dengeleyememekteki en büyük hataları gücü sadece ekonomik olarak algılamaları, siyasi ve askeri boyutunu ihmal etmeleri oldu. ABD, Sovyetler Birliği ile güç dengesini kendi lehine değiştirerek çökertmişti. Avrupa ve Çin ise sadece ekonomiye odaklanarak kendi kendilerini çökertme yolundalar. Böylece yeni bir çağa giriyoruz. Çin, ihracatın ağır baskı altında olduğu ve sosyal istikrarın tehlikeye girdiği bir dönemdedir. Çin'in temel problemi 1 milyardan fazla kişinin günde 6 dolardan az kazanmasıdır. Bunların çoğu 3 doların da altındadır. Çin, iç kesimlerdeki hayat standartlarını değiştirmek zorunda aksi takdirde büyük iç karışıklıklara gebecektir. Çin, askeri olarak deniz kuvvetleri bakımından hassastır ve en büyük korkusu Amerikan ablukasıdır.

Çin'in Kasım 2013'de Doğu Çin Denizi'nde Hava Savunma Kontrol Bölgesi ilan etmesi üzerine; ABD bunu ilk protesto eden ülke oldu ve bölgeye iki B-52 bombardıman uçağı gönderdi. Diğer ülkeler de ABD ile dayanışma içinde olduklarını göstermek için bu hava sahasını kullanmaya devam ettiler. Çin'e göre bu kontrol bölgesinin amacı ticari amaçlı olmayan uçaklara karşı savunma amaçlı bir tedbirdir. Çin Savunma Bakanlığı sözcüsü Geng Yansheng; "Çin'in ilgili hava sahasını etkin bir şekilde yönetecek ve kontrol edecek kabiliyete sahip olduğunu" açıkladı.⁴⁴ Eski sistemin bir ayağı olan Sovyet Rusya, parçalanmış ve hâlihazırda ciddi ekonomik problemleri olan bir ülkedir. Harvard Üniversitesi profesörlerinden tarihçi Richard Pipes'a göre Rusya zaten ekonomik olarak hiçbir zaman Süper Güç olamamış, sadece askeri olarak Süper Güç olabilmıştır. Bununla birlikte askeri olarak ABD'den sonra ikinci büyük güç olma özelliğini devam ettirmektedir. 1989'da başlayan ve 1991'e kadar devam eden çözülmenin şokunu üzerinden atan Rusya, kaybettiği şeyleri geri almak

⁴⁴ Snyder, Glenn H. (1997), *Alliance Politics*, Ithaca, Cornell: Cornell University Press.

eğilimindedir. Kendi içinde bir bütünlük oluşturamayan Rusya, halen ciddi bir kimlik krizi yaşamaktadır. Batı taraftarı ve Batı karşıtı gruplar arasında sürekli bir mücadele yaşayan Rusya, çok ciddi bunalımlarla karşı karşıyadır.

Ekonomik problemlerini bir türlü çözememiş ve bunun yanında çok ciddi bir mafya yapılanmasına sahne olmuştur. Soğuk savaş döneminde ABD ve Batı için askeri bir tehdit unsuru olan Rusya, bugün, kara para, mafya ve uyuşturucu ticaretinin merkezi konumuna gelerek, farklı bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bütün bunlara rağmen, yine de kendisinden kopan cumhuriyetlerle askeri, ekonomik ve politik ve bu devletler üzerindeki kısmi nüfuzunu muhafaza etmiştir.

2.2. Modern Devlet

Yeni dünya düzeni derken modern devletten de kısaca bahsetmekte yarar var. Modern anlamıyla devlet görece olarak yeni bir olgudur. Elbette ki insanların toplu halde yaşamaya başladığı ilk çağlardan itibaren, yöneten-yönetilen farklılaşmasının sonucu olarak bazı toplumsal örgütlenmelerin izlerini bulmak mümkündür. Ancak bu saptama, farklı biçimlerde kendisini ortaya koyan tüm sosyal örgütlenmelerde devletin varolduğu anlamını taşımaz.

Modern devleti kendisinden önceki sosyal örgütlenmelerden ayırt eden en temel özelliği, merkezileşmiş ve kapsayıcı bir iktidar yapısına sahip oluşudur. Başka bir deyişle, modern devlet, kendisinden önce gelen siyasal örgütlenme biçimlerinden farklı olarak “(...) çok merkezli ve çoğulcu iktidar yapısından, bölünmemiş (...) tek (mutlakçı) bir iktidar merkezine” yönelir.⁴⁵ Eski Yunan polisleri, Roma İmparatorluğunun federe bölgeleri, Ortaçağın feodal krallıkları, “(...) modern devlete içkin olan siyasi iktidar ‘bir’liğinden yoksundur”. Oysa modern devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen gücün tekliğini gösterir.

Modern devletin belirli bir toprak parçası üzerinde tek egemen oluşu, yani merkezi otoriteyi oluşturması, bununla bağlantılı ikinci bir özelliğini daha ortaya koyar. Modern devlet belirli toprak parçası üzerinde egemen olmakla kalmaz; bu toprak parçası üzerindeki tüm sosyal ilişkileri de düzenler. O halde modern devletin merkeziliğini yalnızca belirli bir toprak parçası üzerindeki egemen güç oluşuna bağlamak, bizi hatalı bir sonuca götürür. Aksine modern devletin merkeziliği, kamu yararına olsun ya da olmasın, coğrafi sınırları belirli bir mülki bölgede (territory)

⁴⁵ Pierson 2000, s. 28

yaşayan herkesi kapsamasını ve sosyal ilişkilerin düzeni açısından belirleyici olmasını ifade eder. Başka bir deyişle, modern devletin kuralları, “(...) coğrafi alanın değil, bireyleri birbirlerine bağlayan sosyal bağların bir fonksiyonudur”.⁴⁶

Bu durumda modern devleti, kendisinden önceki yönetim biçimlerinden ayırt eden iki temel özelliği ortaya çıkar: (1) Modern devlet merkezidir ve (2) birey ya da toplumla ilişkilerinde kapsayıcı nitelikte kurallar koyma yetkisine sahiptir. Daha önce de belirtildiği üzere, tüm kavramlar gibi devlet kavramı da tarihsel gelişim süreci içerisinde pek çok farklı biçimde tanımlanabilir. Bu nedenle devlet kavramını tanımlamak, devletin birey ve toplumla olan ilişkisi hakkında yorum yapmak, ancak onun tarihsel süreçte uğradığı durakları anmakla olanaklı olacaktır. Başka bir ifadeyle, devlet kavramı bir zorunluluk değil, tarihsel tesadüflerin bir ürünüdür. Bu açıdan bugün devlet-birey-toplum ilişkisi anlamak, ancak devletin tarihsel süreçte bireylerin devletle ilişkilerinin geçirdiği değişimleri kavramakla olanaklıdır.

2.3. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD, egemenliği konusunda kıskanç ve muhafazakar davranmakta, diğer ulus-devletlerin göreceli olarak zayıflamalarını ve liderliğini yaptığı imparatorluk sistemine dahil olmalarını ister gözükmemektedir.⁴⁷ ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde artan gücüne paralel olarak dünyanın her yerinde stratejik çıkarlar peşinde koşan, bundan dolayı da potansiyel anlamda kendisini devamlı olarak tehdit altında hisseden bir devlettir.

ABD, elinde taşımakta olduğu büyük çekiç yüzünden nerdeyse her sorunu çivi gibi görmektedir. Burada kastedilen, ABD'nin kendisini aşırı gücünden dolayı potansiyel güvenlik sorunlarını ekarte etme zorunda hissetmemesidir. Onları tamamen ortadan kaldırmak varken, başka yollar denemek, mesela uzun vadeye yayılmış sorunların dönüştürülmesine yönelik stratejiler izlemek, hiç de çekici gözükmemektedir. ABD, güçlü olduğu için kendisini güvenli bir ortamda hissetmektedir. Soğuk savaşın bitimini takip eden yıllarda ise ABD ve AB arasında sistemin genel özellikleri ve güvenlik algılamalarının niteliği konularında farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır. Bu farklılıkların altında yatan en önemli sebepler hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla beraber ortak düşmanın ortadan kalkması ve ABD'nin güç skalasında

⁴⁶ Barry 2003, s. 72

⁴⁷ Chalmers Johnson, Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı, 2005.

sistemin bütün diğer aktörleri karşısında rakipsiz konuma gelmeye başlamasıdır. Paul Kennedy'nin tahminlerinin aksine ABD'nin ekonomik gücü azalmamış, bilakis göreceli olarak daha da artmıştır. Askeri teknoloji alanında ABD rakipsizliğini korumaktadır. Askeri harcamalara ulusal bütçeden ayrılan para açısından ABD ilk sırada gelmiş ve diğer bütün güçlü ülkelerin toplam askeri harcamalarından daha fazla askeri harcamayı Washington yönetimi tek başına yapabirmiştir.

Soğuk Savaşın aksine Avrupa kıtası ABD açısından en önemli coğrafya olmaktan çıkmıştır. Bunda Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan güvenlik sorunlarının AB'nin entegrasyon ve genişleme projeleriyle ortadan kalkmaya başlaması etkili olmuştur. ABD, bir anlamda Avrupa'yı AB'ye bırakmaya başlamıştır. Özellikle Çin faktöründen dolayı Doğu Asya ve petrol gibi doğal kaynakların artan öneminden dolayı da Orta Doğu Bölgeleri ABD açısından en önemli stratejik bölgeler olmuştur.⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında ABD açısından önemli olan merkezinde ABD'nin yer aldığı, kuralları ABD'nin koyduğu, diğer aktörlerin ABD'nin tanımladığı güvenlik çıkarlarını yerine getirmeye çalıştıkları, ABD ile olan işbirliklerinin karşılığında da ABD'nin dostluğunu kazanmaya çalıştıkları bir düzenin ortaya çıkmasıdır.

ABD'nin uyguladığı temel imparatorluk stratejisi açıklıktır. Bu stratejinin başarısı için ABD'nin çıkarlarını ve değerlerini benimseyecek aktörlerin ortaya çıkarılması esastır. Bu, güçlü devletlerin ortadan kaldırılması ya da mikro devletçiklerin ortaya çıkartılmasını gerektiriyorsa, böyle adımlar meşru görülecektir. Diğer bütün ulus-devletlerin ABD'nin etki alanına açık hale gelebilmesi için malların, sermayenin, hizmetlerin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Buna rağmen kişilerin ve iş gücünün serbest dolasıma açılması yönünde ABD'nin isteksizliği dikkatlerden kaçmamalıdır. ABD'nin yapmaya çalıştığı serbest ticaret yoluyla dünyayı kendi değerleri yönünde dönüştürmek ve şekillendirmektir. Bu, bir imparatorluk stratejisidir.⁴⁹ ABD, kendi değerlerinin evrenselliğine inanan en iddialı ulustur. Bu anlamda ABD'nin duruşu müzakereye kapalı bir duruştur ve dünyadaki farklı medeniyetleri ve devlet-toplum algılamalarını anlayabilecek esnekliğe sahip değildir. 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerikan yönetiminin benimsediği 'ya bizdensiniz ya da değil' yaklaşımı bunun en güzel yansımasıdır. Böyle bir sistemde güvenliğin sağlanmasından öncelikli olarak

⁴⁸ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

⁴⁹ Andrew J. Bacevich, American Empire, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Pres, 2002.

ABD silahlı güçleri sorumludurlar. Bu maksatla dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış takriben 800 civarında Amerikan askeri üssü vardır. Bunların boyutları ve görev tanımları farklılık arz etse de temelde yerine getirmeye çalıştıkları hedef ABD çıkarlarının dünyanın değişik bölgelerinde gözetilmesidir. ABD bir askeri üsler imparatorluğudur. Bu imparatorluk doğrudan yönetim esasına dayanmamaktadır. Yurt dışında bulunan askeri üsler savaşmaktan çok simgesel bir görevi yerine getirmektedirler.⁵⁰

Bu imparatorluğu, basında ABD başkanının olduğu onun altında ise savunma bakanı ve doğrudan Başkan'a karşı sorumlu olan bölgesel komutanlar zinciri yönetmektedir. Savunma Bakanlığının ulusal bütçeden en fazla payı alan birim olması ve yurt dışındaki ABD çıkarlarını sivillerden çok üniformalı subayların gözettiği bir sistem imparatorluk sıfatına yaklaşmaktadır.⁵¹

Amerikan silahlı güçlerinin temel misyonu güvenliği zedeleyecek durumlar ortaya çıktığında onları ortadan kaldırmak, kendi kaynaklarının yetmediği durumlarda ise bu işi diğer askeri birimlere havale etmektir. Sistemin güvenliğinden kastedilen ABD'deki asıl güç odaklarının güvenliğidir. Sistemdeki bütün diğer unsurlar bu amaç uğruna enstrümantal bir şekilde kullanılmaktadırlar. Onların güvende olabilmeleri için ise ABD'nin güvenlik çıkarlarını kabul etmeleri ve davranışları bunlara göre belirlemeleri gerekmektedir. Bu düzende ABD'nin dışında güçlü devletlerin ortaya çıkması arzulanmaz. Aksi bir durum küreselleşmekte olan Amerikan sermayesi açısından bir tehdit oluşturacaktır. Amaç Amerikan sermayesine ve yaşam kültürüne direnemeyecek ve bunu kolaylıkla benimseyebilecek insan topluluklarının ortaya çıkartılmasıdır. Bu bağlamda ABD bir yandan dünyanın çeşitli yerlerinde liberal demokrasinin gelişmesine yönelik sivil toplum faaliyetlerine destek olurken diğer yandan da siyasi milliyetçiliği karalayan bir söylemi oturtmaya çalışmaktadır. Milliyetçilik sadece ABD tarafından yapıldığında iyi olarak kavramsallaştırılmakta ama diğer ülkeler için söz konusu olduğundan sorun olabilmektedir.⁵² Amaç ABD tipi insanlar ortaya çıkarabilmektir.

⁵⁰ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

⁵¹ Vito Tanzi, age, s.97/114, 1997.

⁵² age, s./97/114, 1997.

Son zamanlarda dile getirilen görüşlerden bir tanesi ABD'nin küresel imparatorluğunu devam ettirebilmek için liderliğini kendisinin yapacağı demokratik devletlerden oluşacak bir devletler bloğunun kurulması, buna kurumsal bir kimlik kazandırılması ve zamanla bu bloğun Birleşmiş Milletlerin ve NATO'nun yerini almasıdır. Buna gerek duyulmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi, ABD'nin eskiden olduğu gibi BM'yi ve NATO'yu kendi dış askeri müdahalelerini meşrulaştırmak adına kullanamamasıdır. Buna sadece Çin ve Rusya gibi ülkeler değil aynı zamanda ABD'nin Avrupalı müttefikleri de karşı çıkmaktadırlar. ABD, Şanghay İş Birliği Örgütü gibi potansiyel olarak Orta Asya'daki etkisini sınırlandırmaya çalışan kuruluşlardan hoşnut değildir.

Çin'in gelecekte ABD çıkarlarını tehdit etmemesi için ona karşı bölgedeki Japonya ve Hindistan gibi ülkelerle stratejik ilişkiler kurmaktadır. Amacı demokratik ülkelerden oluşacak bir örgütü kendi küresel eylemlerine meşruiyet kazandırmak adına ortaya çıkarmaktır. ABD, bir yandan Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Karadeniz bölgelerinde yer alan göreceli olarak küçük ölçekli ülkeleri liberal demokratik normlar çerçevesinde dönüştürmeye çalışırken, diğer yandan da Çin ve Rusya gibi potansiyel rakiplerini demokratik devletler koalisyonu kurarak dengelemeye ve çevrelemeye çalışmaktadır.

Obama iktidara gelirken Amerika'nın Avrupa ve İslam Dünyası ile ilişkilerini yeniden düzenleme sözü vermişti. Ama ikisini de yapamadı hatta Bush'un politikalarından çok az sapma gösterdi. Bunun nedeni, Obama'nın fikrini değiştirmesi değil, birçok şeyin gerçekte ABD başkanının elinde olmamasıdır. Başkana verilmiş gibi gözükken yetkiler abartılmıştır ve herkes onun her şeyi kontrol altında tuttuğunu, hatta dünyayı yönettiğini sanır. Amerikan başkanının dış politikayı dönüştürme gücü yoktur. Dış politikayı, zengin bir kesim tarafından yönetilen derin devletin belirlediği Amerikan çıkarları, dünyanın yapısı ve Amerikan gücünün sınırları belirler. Geriye başkan için bu çıkarları sağlayacak güvenlik politikaları ve stratejileri kalır. Ama ABD güvenlik politikası da yaklaşık yüzyıldır değişmemiştir.

ABD güvenlik politikası, realist bir anlayışla Doğu yarımküreden gelecek tehditlere karşı uluslararası sistemde gerekli güç dengesini sağlamaktan ibarettir. Başkanın stratejisi ise çatışmaları Batı yarımküreden ve özellikle Kuzey Amerika'dan uzak tutmaktan ibarettir. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı'na kadar yanıcılık politikası gereği müdahalelerden uzak duran ABD, Soğuk Savaş ile birlikte aktif olarak sisteme

katılınca, güç dengesini korumak için stratejiyi tersine çevirdi ve müdahaleler (aktif dengeleme) sürekli hale getirildi.⁵³

2008 yılında seçim kampanyası esnasında Obama, aktif dengelemeden vazgeçilerek güç dengesini sağlamanın bölgesel güçlere bırakılması yönünde ilk işaretleri verdi. Ancak, başta Afganistan olmak üzere ABD'nin devam eden askeri angajmanları nedeni ile bu stratejiye hemen geçilemedi. ABD'nin gücünü kaybediyor olması anarşiyi de peşinden getirmektedir. ABD, son 20 yılda şunu öğrendi; askerler savaşları kazanmak için gerekli ama nihai sonucu almak için rıza edinmenin şartı olan olumlu Amerikan imajına katkıları olmamaktadır. Bu nedenle Obama, yumuşak güç yanında "akıllı güce" geçti ve sert güç için bölgesel sorunlara minimum askeri müdahale anlamında "cerrahi vuruş (sargıca sitrikse) doktrinini uygulamaya koydu. Arap hareketlerinin arkasında akıllı güç denendi.⁵⁴

Askeri olarak Libya'da geriden idare eden ABD, Suriye'de yeni doktrin kapsamında hareket etti. Bu doktrin aynı zamanda Afrika'dan Moğolistan'a insansız hava araçları (done) ve özel kuvvetler ile 10 yıldır "hedefli öldürme sistemi (tarete killin sistem)" adı altında yapılmakta olan terörle mücadelenin gerçekte ise rastgele insan avının da diğer bir uygulama alanı oldu. Şu anda CIA ve NSA tüm dünyada hedef arıyor, Amerikan özel kuvvetleri aramızda dolaşüyor, ABD özel askeri/istihbarat şirketleri müşterileri için komplolar hazırlıyor, Washington'daki Amerikan generalleri ise bulunan hedefleri sivil-asker-masum ayırt etmeksizin odalarındaki monitörden done ile vurarak, ülkelerine hizmet etmenin gururunu yaşıyorlar. Şimdilerde ABD'nin elinde done ve özel kuvvetlerden daha etkili ve ucuz başka bir oyuncak bulunmamaktadır.

Yeni ABD stratejisi, ekonomik nedenlerle olayları yönetmek yerine, kendi akışına bırakmayı ve sınırlı müdahaleyi öngörüyor. Strateji yönetmekten ziyade stabilize etmeyi hedefliyor. Bu gerçekte klasik anlamda olmasa da bir tür 'yanıcılık' politikası olarak da görülebilir. Temel varsayım; dünyadaki gelişmeler kabul edilebilir olduğu sürece müsamaha etmek, ekonomiyi geliştirmeye bakmak. Rakipleri tarafından

⁵³ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

⁵⁴ Vito Tanzi, age, s.97/114, 1997.

boyun eğme politikası izlemekle suçlanan Obama, orduyu küçültmekte, ekonomik yardımları sınırlamakta, sistemin kendi kendine dönmesine müsaade etmektedir.⁵⁵

Ruslar, bu stratejiyi çabuk fark ederek kendi çevrelerini dönüştürmeye başladılar. Ortadoğu'da Obama'nın İran'ın durdurma yerine dizginleme fikri de bu stratejinin ürünüdür. Suriye ise bölgesel güçlere dayanma stratejisinin en iyi örneği oldu. Esat'ın varlığı İran'ın bölgesel gücünün dengeleri bozmasına neden olan en önemli unsurdu. Obama'nın stratejisi muhalefete örtülü destek dışında müdahil olmamak ama problemin çözümünü taşeronlara bırakmaktı. Türkiye ve Suudi Arabistan, ABD'nin isteğini kendi hedefleriyle birleştirerek Esat'ı devirmek istediler. Ancak, yeni strateji, gerektiğinde ABD müdahalesinin geç kalacağı ve bunun da çok pahalıya mal olabileceği eleştirisi aldı. Bu stratejinin hayata geçmesi için Obama, Pentagon ve ABD istihbaratı ile yeni kurguyu çalışmaktadır.

Obama'nın stratejisinin ne zamana kadar etkisini devam edeceği bilinmemektedir. Jimmy Carter da başkan olduğunda dünya olaylarından uzak durmak niyetinde idi ama İran Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bunu engelledi. Petrole dayalı Amerikan ekonomisi ya elindeki petrolü ya da onu dışarıdan satın alacak parayı bitirecektir. Ancak durumun bu kadar kötü olmadığını gösteren gelişmeler var.

Öncelikle yatay petrol kuyusu açma ve yer tabakalarının arasına girilmesi teknolojisinin geliştirilmesi daha önce keşfedilmemiş yeni petrol rezervlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Amerika kendi keşfettiği bu teknoloji ile Suudi Arabistan, Venezüella ve Afrika'da yeni kaynaklar yaratma peşinde, bunun için de buraları karıştırma peşindedir. ABD'nin ikinci büyük güç çarpanı yine yeni geliştirdiği ipham, Amazon, Facebook, Google gibi sosyal medya veya Microsoft yazılım teknolojileri olacaktır. Tüm dünyada Jeff Bezos, Bill Gates, Steve Jobs gibi yeni beyinler yakalama peşindedir.

Avrupa'nın 'sınıf', Hindistan'ın 'kast', Çin-Japonya-Kore'nin 'ırk homojenliği', Afrika'nın 'kabilecilik', Ortadoğu'nun 'din muhafazakârlığı' temeline karşı Amerika; yeni fikirler ve icatlar için geçmiş, ırk, yaş, din ayırımı yapmadan üstün zekâlılar toplumu yaratma peşindedir. Amerikalılara göre daha çok para kazanmak isteyen iş adamı, daha çok okunmak isteyen yayıncı ya da daha çok insana hitap eden eğlence

⁵⁵ Snyder, Glenn H. (1997), *Alliance Politic.*, Ithaca, Cornell: Cornell University Press.

dünyası sonunda Amerikan zenginliği ve gücüne hizmet etmektedir. Bu ırksız ve kozmopolitan düzende artık gençler devlet kademelerinde üst makamlara gelmek ya da milliyetçilik gibi ideolojiler peşine düşmek yerine Lockheed ya da Toyota'da iyi maaşı olan bir iş kapmak peşine düşeceklerdir. Bu sistemin gereği olarak da ulus-devlet anlayışı bitecek, artık hiçbir ülkede bağımsızlık ve egemenliğe düşkün milliyetçi ya da solcu liderler ve güçlü ordular barınamayacaktır.

ABD günümüzde, hem askeri hem de bir ekonomik güç olarak karşımızdadır ve bu yeni oluşumda mutlaka önemli bir yeri olacaktır. Ortaya atılan hiçbir model ABD'siz bir oluşumdan bahsetmemektedir. Dünyanın büyük güçlerinden olmasına rağmen, içte ve dışta birçok problemle baş etmek için uğraşmaktadır. ABD Milli Güvenlik İşleri yardımcılığı yapan ve önemli bir düşünür olan Zbigniew Brezezinsky'ye göre, Amerika (ve aynı zamanda Batı ülkeleri) için en büyük tehlike dıştan değil içten gelmektedir. Bu tehlike, bolluğun getirmiş olduğu, ahlaki kriter tanımayan ve cismani zevkleri baskın bir kültür haline getirmesindedir.⁵⁶

Askeri açıdan ciddi (herhangi) bir tehlikeyle karşı karşıya olmayan ABD, son yıllarda ekonomik sahada yeni atılımlar yaparak 1970'lerden beri nisbi olarak inişe geçen ekonomisini düzeltmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Süper Güç olmanın getirdiği mecburi harcamalardan bir kısmının diğer devletlerce (Japonya, Almanya) karşılanmasını isteyen Amerika, serbest ticaret, demokrasi, insan hakları gibi kavramların milletlerarası plânda hâkim olması için uğraşmaktadır.

Güçlünün hakkını her zaman için savunabildiğini ve dünyayı kendi görüş ve isteklerine göre yönlendirdiğini unutmamak gerekmektedir. Zira iktisadi ve askeri alanda güçlü olan ülkeler, her zaman çok rahat bir şekilde kendi kültürlerini, inançlarını ve hayat anlayışlarını dünya halklarına empoze edebilmişler, insanların sadece idaresine değil, onların zihinlerine ve kalplerine de müdahale etmekten çekinmemişlerdir. Günümüzde dünyada Amerika kaynaklı malların revaçta olması, filminden müziğe, modadan yeme alışkanlıklarına kadar Amerikan tarzının hâkim olması bunun bir göstergesidir.

⁵⁶ Wohlforth, William C. (1999), "The Stability of a Unipolar World." *International Security* 24, no. 1 (1999): 5-41.

2.4. Avrupa Birliği

AB, küresel güvenliği sağlamak için dünyayı dost ve düşman ülkeler diye ayırmak ve güçler dengesi çerçevesinde hareket etmeyi meşru görmemektedir. Amacı, uluslararası hukuku ve örgütleri etkin kılarak ülkeler arasındaki belirsizlikleri ve yanlış anlamaları mümkün olan en az seviyeye indirmek ve devlet içerisinde mevcut olan düzenli yapıyı devletler arası alanda da hakim kılmaktır. Bunu küresel bir imparatorluk inşa ederek değil, benzer değerleri benimseyen ülkeler ve bölgeler arasında karşılıklı işbirliğini artırarak yapmaya çalışmaktadır.

AB bir anlamda küresel ölçekte bir entegrasyonu amaçlamaktadır. AB'nin ABD'ye nazaran göreceli güçsüzlüğü onun sorunların çözümünde çok taraflı hareket etmesini gerekli kılıyor olsa da, AB'nin nihai hedefi sorunları ortaya çıkaran yapısal faktörleri dönüştürerek ortadan kaldırmaktır. AB, kendi içerisinde güvenlik sorunlarının çözümünde hukuku, entegrasyonu, uzlaşmayı ve siyaseti o kadar fazla kullanmaktadır ki, dışarıdaki güvenlik sorunlarıyla ilgilenirken, askeri metotlara başvurmak akla gelen en son seçenek olmaktadır. Bu küresel vizyona rağmen, AB ilgi alanını uzun zamandan beri Avrupa kıtasıyla sınırlamıştır. ABD'nin aksine AB ülkeleri dünyanın çeşitli yerlerinde stratejik çıkarlar peşinde koşmaktan uzak durmuşlardır.⁵⁷

1990'lı yıllarda AB ülkelerini en fazla meşgul eden konu, 1950'li yıllardan beri sürmekte olan özellikle Almanya ve Fransa arasındaki entegrasyon sürecinin Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından negatif olarak etkilenmemesi için ne yapılması gerektiği olmuştur. Korkulan şey Rusya'nın Avrupa'dan çekilmesi, ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığını azaltması ve de Almanya'nın birleşmesi neticesinde Avrupa kıtasında eski güçler dengesi politikalarına dönölme riskidir. Bundan dolayıdır ki Avrupalılar, enerjilerinin büyük bir bölümünü AB entegrasyon sürecinin devam etmesine ayırmışlar ve Almanya'nın tek taraflı olarak Avrupa'yı dönüştürmesinden ziyade AB'nin Almanya'yı dönüştürmesine çalışmışlardır. Ayrıca bağımsızlıklarını yeni kazanan eski Sosyalist Blok ülkelerinin AB sistemine entegre edilmeleri ikinci en önemli öncelik olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın çevresinden kaynaklanan tehditleri bertaraf etmek için ise kullanılan temel strateji Avrupa'nın toplumsal modelinin ve de kurucu değerlerinin bu bölgelere ihraç edilmesi olmuştur. Yani istikrarsız çevrenin AB normları temelinde dönüştürülmesi esastır. Gerek aday ülkelere uygulanan katılım sürecinin

⁵⁷ Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, 1998, s.35

mantığı gerekse de üye olamayacak olan diğer ülkelerle geliştirilen ilişkilerin özü bu temel güvenlik stratejisine dayanmaktadır.⁵⁸

Genişleme, derinleşme, Yakın Çevre (komşuluk) politikası, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, üye olmasalar da komşu ülkeler için geliştirilen planları, bunların hepsinin nihai hedefi AB'nin güvenliğine katkıda bulunmaktır.⁵⁹ Avrupa Birliği'nin anlayışına göre sistemin güvenliğinin sağlanmasının en önemli yolu, iyi yönetilen, vatandaşlarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını yerine getiren, ve bu sayede çevrelerine istikrarsızlık ihraç etmeyen devletlerin ortaya çıkmasıdır. Avrupa Birliği'nin derinleşme ve genişleme projelerinin hedeflediği budur.

Vatandaşlarının güvenliğini sağlayamayan devletler hem egemenliklerini diğerlerine kabul ettiremezler hem de diğerleri tarafından güvenlik tehdidi olarak değerlendirilirler. AB ortak Avrupalılık kimliğinin ve bilincinin yerleşmesiyle kimlik kargaşası ortadan kalkacağı umut edilmektedir.⁶⁰

Avrupa Birliği ve dahilindeki Almanya, Dünya'nın önde gelen askeri ve ekonomik gücüne sahip ülkelerindendir. 1991 Maastricht Antlaşması'yla politik entegrasyon sürecine giren Avrupa Birliği ülkeleri dünyada aktif bir güç olmayı ve halihazırdaki durumunu korumayı hedeflemektedir. Ekonomik açıdan beklenenden daha başarılı bir entegrasyona giden Avrupa Birliği ülkeleri, halen, politik entegrasyonun getirebileceği problemlerle meşgul olmaktadır. Yavaş yavaş sınırların kalktığı ve Avrupalılık üst kültürünün hâkim olmaya başladığı Avrupa'da devletler, oluşması muhtemel kimlik bunalımı meselesiyle meşgul olmaktadır. Avrupalılaştırmanın kendi alt kültürlerini baskılamasından endişe eden Avrupalı ülkeler, lokal kültür ve kimliklerini korumanın yollarını aramaktadırlar. Sadece Avrupalılaştırmaktan değil, aynı zamanda ekonomik ve politik açıdan çok güçlü olan Almanya'nın etkisinden ve ılımanlaşmaktan da çekinmektedirler. Almanya'nın Orta Avrupa Politikası ve Balkanlarda (özellikle Hırvatistan) nüfuz sahası oluşturma gayretleri vardır. Almanya,

⁵⁸ A. Higashiro, "For the Sake of Peace and Security The Role of Security in the European Union Enlargement Eastwards," *Cooperation and Conflict*, 2004, c. 39, s. 4, s. 347-368.

⁵⁹ R. Balfour ve A. Rotta, "Beyond Enlargement: The European Neighborhood Policy and Its Options," *International Spectator*, 2005, c. 1, s. 7-20;

⁶⁰ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

sadece Avrupa politikasında değil dünya politikasında da tesirli olmak ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne girmek istemektedir.

Örneğin Almanya'nın izlediği temel strateji, yabancıları Alman toplumuna entegre etmenin yanı sıra kendi gettolarında Almanlardan ayrı olarak yaşamaya mecbur etmek olmuştur. Bu insanlar bir gün nasıl olsa gideceklerdir anlayışı kendilerinin daha üstün bir etnik grubun mensubu oldukları inancıyla birleştiğinde, Almanların bu farklı insanları toplumlarına entegre etme çabaları başarısız olmuştur. İngiltere ve Hollanda hükümetlerinin uyguladıkları çok kültürlü model de istenen sonuçları vermemiştir. Bu iki ülkede yabancılara kendilerini kamusal alanda ifade etmelerine izin verilmesi, bu insanların günün birinde gerçek İngiliz ve Hollandalılar olarak kabul edilecekleri anlamına gelmez. Amaç, onların farklılıklarını yaşamalarına izin vererek toplumun geneliyle entegre olmalarını engellemektir. Hatta bir görüşe göre, yabancılara karşı çok-kültürcü tutum takınmak, bir anlamda kendi kültürünün cazibesine olan inançsızlığın bir göstergesidir. Buna benzer düşünceler 11 Eylül sonrası ortamda Avrupa'da daha sık duyulmaktadır. 1990'lar boyunca AB alanı her geçen gün biraz daha fazla risk toplumuna dönüşmüştür. Risk toplumundan kastedilen, her şeyin giderek daha fazla belirsizleştiği, olayların ve insani ilişkilerin birbirlerini etkileme durumlarının arttığı bir ortamda insanların hayatlarında kesinlikler ve mutlak garantiler bulma durumunun ortadan kalkmasıdır.⁶¹

Avrupa vatandaşlarının yaşadıkları aynı zamanda birden fazla yere ait olabilme duygusu Avrupa'nın yaşadığı küreselleşme/entegrasyon sürecinin derinliğiyle yakından ilişkilidir. Bu durum bir ölçüde rahatsızlık yaratsa da, aynı zamanda Avrupalıların küresel sorumluluk duygularını geliştirmiştir. Modern zamanların dışlayıcı ve ötekini yok sayıcı pratikleri Avrupa'da gittikçe daha fazla geçersiz hale gelmektedir. AB penceresinden bakılınca öteki ülkelerden toprak bütünlük ve anayasal hakimiyete yönelmesi askeri tehditlerin minimize edildiğinin göstergesidir. Aksine kimliksel unsurlar tehdit altındadır. AB'de artık tehdit addedilen unsurlar çevresel etmenler, ekonomik darboğazlar, insan dolaşımı, uluslararası suç ve terörizmdir.

Yüzyıllardır Avrupa'daki büyük güçler arasındaki göreceli güç eşitliği "güç dengesi" diye adlandırılan bir sistem ile anıldı. Kıtada çıkan savaşlar bu denge

⁶¹ Vito Tanzi, age, s.97/114, 1997.

çekişmelerinin sonucu oldu. Kısaca, jeopolitik eşitlik Avrupa’da pek işe yaramadı. Hâlbuki 14 ile 19. yüzyıl arasında Doğu Asya’da tek hâkim gücün Çin olması, bu coğrafyaya uzun süreli bir istikrar getirdi. Uluslararası ilişkiler jargonunda tarihsel olarak Avrupa’daki güvenlik ortamı “anarşi”, diğeri ise “hiyerarşi” olarak adlandırıldı. Tabii ki hiyerarşide eşitlik yoktur, birileri daha eşittir. Hayatımız boyunca insanların ve ülkelerin eşit olmasını savunurken, uluslararası ortamda eşitlik kaos getirmekte, zorbanın hakim olduğu hiyerarşide ise zorunlu bir barış yaşanmaktadır. Obama’nın seçimler esnasında kullandığı ana slogan “İleri” idi.

Aslında “ilericilik”, 200 yıldan fazla bir süredir Sol düşüncenin “eşitlik” kavramından sonra en çok tercih ettiği olgudur. Nitekim ekonomik eşitlik pek çok kitleyi yanına çeken bir ideal olagelmıştır. Eşit paylaşım, Sosyalizmin temel argümanıdır. Eşitsizliğin aşırısı bugün ABD tarafından temsil edilen hegemonya demektir. Hegemonya, kendi barışına yani eşitsizliği sömürmeye meşruiyet ve rıza ister. İnsanlık tarihinde göreceli barış ve huzurun olduğu dönemler hep bir hegemonya gücün ürünü olmuştur. Roma, İngiltere, Avusturya-Macaristan ya da Osmanlı İmparatorluğu, işgal ettikleri ya da hâkim oldukları yerleri sömürürken istikrar ve huzur da getirmişler, bunu istemişlerdir. Ancak hegemonya uygulaması 21. yüzyıla gelene kadar çok değişti. İşin içine yumuşak güç ve akıllı güç girdi.⁶²

Özel askeri şirketler, askerlerin çoğu işini üstlendi. Gelişen teknoloji ve kitlesel medya, uluslararası kamuoyu desteği ve meşruiyet olgusunu öne çıkardı. Soğuk Savaş döneminde, bu meşruiyeti sağlamak için kurgulanan BM ve NATO gibi uluslararası kurumlar artık eskisi gibi işe yaramaz olmaya başladı. Örneğin, Çin, Doğu Çin Denizi’nde oldu-bittiler peşinde iken ne BM ne de NATO’nun esamisi okunmamaktadır.

Avrupa, egemenliği büyük ölçüde üye devletlere bırakarak üstüne kurduğu ekonomik entegrasyona dayalı birlik anlayışında başarısız oldu ve çözülüyor. 2008’de ortaya çıkan ülkelerin borç ve bankacılık krizi,⁶³ Avrupa Birliği’nde finansal ve ekonomik krize yol açtı. İşsizlik hala pek çok ülkede %10’un üzerinde ve ekonomi geriliyor. Bu dönemde, AB içinde, genel olarak kabul edilebilir ve uygulanabilir

⁶² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar-Bakışlar*, (1998)., s.379.

⁶³ Esra Demircan, ‘Türkiye Ekonomik Kriz, Borç Üçgeni’, 2004, s. 40.

politika üretme sorunu ortaya çıktı. Fransa son derece vasıfsız François Hollande'ı başkan seçti. İngiltere batıyor, İtalya'da günü TV komedyenleri kurtarıyor.

Avrupa'nın gerçek lideri olan Almanya ise Avrupa Birliği'nin eksiklerini gidermeye çalışıyor. Avrupa, birlik öncesi ulus-devletlerin çoklu rekabet dönemine geri dönmekte. Ülkeler kendi çıkarları peşinde bir yarışa girdiler. Zayıf ülkelere yapılacak yardımın yükünün paylaşılması kadar, ülke içinde bu yükün nasıl paylaşılacağı da sorun oldu. Böylece kriz ülkelerin içinde sınıf çatışmasına da dönüştü. Avrupa'nın büyük bölümü de zayıf ülkelere oluşmaktadır ve ekonomik entegrasyon zayıf ülkelere göre değildir. Bugün bu ülkelerin elindeki tek güç AB'nin dayatmaları karşısında egemenliklerini savunmaktır. Nitekim Macaristan, AB yapısını umursamadan daha egemen ve otoriter bir siyasi sistem kurmaya başladı. Ticari çıkarları nedeni ile Avrupa'nın bölünmesini istemeyen Almanya, diğer ülkelerin sistemde kalabilmesi için bütçelerini ve ekonomi politikalarını kontrol altına alıyor. Güney Kıbrıs önce Alman mallarını almayı reddederek karşı koydu ama sonunda egemenliğini Almanya'ya teslim etti. Şimdilerde Güney Kıbrıs'ın başından beri AB'ye hiç alınmaması gerektiği daha yüksek sesle mırıldanılmaya başlandı.⁶⁴

2.5. Rusya

Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991'de çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona erışı, uluslararası sistemde bazı hızlı değişimleri birlikte getirdi. 1991 yılı aynı zamanda: Japon mucizesinin sona erişini; Çin'in hızla büyüyen, ihracata dayalı bir ekonomi ile Japonya'nın yerini almaya başlamasını; Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Anlaşması'nın formüle edilmesini ve ABD liderliğindeki koalisyon gücünün Kuveyt'i Irak'tan kurtarmak için savaşa gidişini temsil ediyordu. Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası sistemde 500 yıldır devam eden Avrupa çağını bitirdi. Artık hiçbir Avrupa ülkesi ekonomik, askeri ya da siyasi olarak küresel ölçekte değildi.

Soğuk Savaş sonrası dönemin üç belirgin özelliği; ABD'nin tek süper güç olarak hegemonyasını sürdürmesi (tek kutupluluk), düşük işçi ücretine dayalı küresel sanayi gelişiminin merkezi olarak Çin'in yükselişi ve entegre ekonomik güç olarak yeni bir Avrupa'nın yeniden doğuşu oldu. Soğuk Savaş sonrası dönem; 11 Eylül öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci dönemde ABD tartışmasız siyasi ve askeri hâkim güç iken daha çok ekonomiye odaklanmıştı. Amerikan kurumları içeride

⁶⁴ Faruk Sönmezoğlu, *age*, (1998), s.324.

dönüşüm savaşında idi ve uzun süren barışın onlara göre olmadığı ortaya çıktı. 11 Eylül 2001 ile birlikte Amerikan stratejik kültürü değişti çünkü düşman hem anavatanı hedef almış hem de konvansiyonel olmayan nitelikte idi. Böylece Soğuk Savaş'ın kurumları tekrar etkin hale gelmeye başladı. ABD, İslam dünyasını sivil ve askeri yöntemlerle dönüştürme işine girişti. Bu dönemde Avrupa, ekonomik olarak tikezledi ve siyasi olarak bölündü. Maastricht'te Avrupa Birliği'ne temel teşkil eden varsayımlar bugün geçerli değildir.⁶⁵

Soğuk Savaş, Amerika'nın dünya liderliğine meşruiyet sağlamış ve Özgür Dünya adı altında kendine uygun rejimleri kurmasına imkân vermiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ile Bush tarafından açıklanan Yeni Dünya Düzeni konsepti aslında 1930'ların Hitler'inden alıntı idi. O dönemde başkan Roosevelt, bu konsepti ne yeni bir şey olduğu ne de bir düzen getirdiği sözleri ile eleştirmişti. 1990'larda ABD'ye doğrudan yönelik ne bir tehdit ne de bu tehde yönelik bir strateji vardı. 11 Eylül 2001 sonrasında ise Irak ve Afganistan savaşlarına yaklaşık 2 trilyon dolar harcayan ABD, bu savaşlarda 6.000 kişi kaybetti. Soğuk Savaş Sonrası dönem biterken yeni düzenin ilk önemli özelliği ABD'nin stratejik ekseninin Ortadoğu'dan Asya-Pasifik'e kaymasıdır.⁶⁶

Uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme, yeni bir dünya düzenine girilmektedir. ABD, gücün bütün boyutlarında (siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve askeri) hala dünyanın hâkim gücü ancak gücünü dikkatli kullanmak zorundadır. Pek çok Amerikalı için Obama dönemi, Amerika'nın gücünün azaldığının belirgin hale geldiği bir safhadır. 17 trilyon dolar milli borcu olan, 363 milyonluk ABD'de halen yaklaşık 50 milyon kişi yiyecek kuponları ile yaşamaktadır. Wilson'u idealizm ile ihtiyatlı realizm arasında gidip-gelen Obama doktrini, stratejik uyum, vizyon ve süreklilik bakımından zayıf kaldı. Afganistan' dan yakasını kurtarmaya çalışan ABD, küresel üstünlük ile küresel tek lider olma arasında nasıl bir konum edinebileceğini hesaplamaya çalışıyor.

Enerji ihracına dayalı ekonomisi kötü giden Rusya'da iç huzursuzluklar devam etti. Enerji dışında madencilik, metal, inşaat, yiyecek gibi sektörleri ayağa kaldırmaya çalışan Rusya'nın kısa sürede sonuç alması beklenmemektedir. Bir yandan Eski Sovyet çevresindeki konumunu güçlendirmeye çalışan Rusya, Ukrayna'yı en azından 2015 başkanlık seçimlerine kadar Batının elinden kurtardı. Rusya; Moldova ve Gürcistan'a

⁶⁵ Faruk Sönmezoğlu, *age*, (1998), s.329.

⁶⁶ Jacques, Adda, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (2002), s.88

siyasi ve askeri baskı yaparak AB ile yakınlaşmalarını engellemeye çalışmaktadır. Baltık ülkeleri, Rusya'nın etraflarında gittikçe saldırgan bir konuşlanma içine girmesinden oldukça rahatsız ve NATO garantisini sorgulamaktadır.

Rusya, Avrasya Birliği ile eski Sovyet Cumhuriyetlerini ekonomik olarak kendine bağlamak istemektedir. Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan; önce ekonomik ve güvenlik bağlarını güçlendirerek, Rusya ile Gümrük Birliği'ne girmeyi, 2015'de ise Avrasya Birliği'nde olmayı planlıyorlar. Asya-Pasifik bölgesi ile ilişkilerini de enerji kartı üzerinden geliştirmek isteyen Rusya, bunun için gerekli altyapıyı geliştirmeye çalışıyor.⁶⁷

Rusya; Gürcistan, Kırım ve Ukrayna'dan sonra Suriye'ye de saldırmaktadır. Çin henüz Orta Doğu'da değil. Dünya küresel güçlerin "gücünden" çok sorunlarına tanıklık etmektedir. Orta Doğu'da ciddi bir stratejik boşluk var. Bölgede mutlak egemen bir güç yok. Küresel rekabetin odaklandığı Suriye, Doğu Akdeniz, Irak ve Orta Doğu'da Kimin kiminle ittifak kuracağı, işbirliği yapacağı veya çalışacağı belirsizdir. Anlık değişen ortaklık ve ilişkiler yaşanmaktadır. Bütün bunlar yeni sistemin ve statükonun kurulma sancıları. Kurulmuş ortaklıklar bozulurken, yeni ittifaklar kurulurken, enerji kaynakları ve zenginlik alanları stratejik kaygıları tırmandırmaktadır.⁶⁸

Eski sistemin bir ayağı olan Sovyet Rusya, parçalanmış ve hâlihazırda ciddi ekonomik problemleri olan bir ülkedir. Harvard Üniversitesi profesörlerinden tarihçi Richard Pipes'a göre Rusya zaten ekonomik olarak hiçbir zaman Süper Güç olamamış, sadece askeri olarak Süper Güç olabilmıştır. Bununla birlikte askeri olarak ABD'den sonra ikinci büyük güç olma özelliğini devam ettirmektedir. 1989'da başlayan ve 1991'e kadar devam eden çözümlenin şokunu üzerinden atan Rusya, kaybettiği şeyleri geri almak eğilimindedir. Kendi içinde bir bütünlük oluşturamayan Rusya, halen ciddi bir kimlik krizi yaşamaktadır. Batı taraftarı ve Batı karşıtı gruplar arasında sürekli bir mücadele yaşayan Rusya, çok ciddi bunalımlarla karşı karşıyadır. Ekonomik problemlerini bir türlü çözememiş ve bunun yanında çok ciddi bir mafya yapılanmasına sahne olmuştur. Soğuk savaş döneminde ABD ve Batı için askeri bir tehdit unsuru olan Rusya, bugün, kara para, mafya ve uyuşturucu ticaretinin merkezi konumuna gelerek, farklı bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bütün bunlara rağmen, yine de kendisinden

⁶⁷ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar-Bakışlar*, (1998), s.341.

⁶⁸ Jacques, Adda, age, (2002), s.85

kopan cumhuriyetlerle askeri, ekonomik ve politik ve bu devletler üzerindeki kısmi nüfuzunu muhafaza etmiştir.

Ortadoğu'da Türkiye yine makus talihi olan PKK ve siyasi uzantıları ile yürütülen çözüm görüşmeleri sonucu ortaya çıkan silahlı eylemsizlik; kolluk güçlerinin elini-kolunu bağlamış, PKK/KCK Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da istediği defakto yönetimi hayata geçirmiştir. Bu nedenle, strateji değişikliğine giderek gerilla savaşı yerine, geniş halk ayaklanması ile kendi kaderini tayin hakkı yöntemini benimsemiştir. Bu yıl içinde bazı halk hareketleri ve silahlı eylemler görülecek olsa da, geniş kapsamlı ayaklanma genel seçimler sonrasını bekleyecektir.⁶⁹

İlk Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti yıkılınca küresel denge ve düzen temelden sarsıldı. Üç kıta yedi denizde 20 milyon km² de 6 asır hükümlan olmuş, Orta Doğu, Afrika, Uzak Doğu, Balkanlar, Kafkaslarda medeniyet inşa etmiş ve güç haritası belirlemiş İstanbul, Anadolu merkezli bir imparatorluğun dağılması yeryüzü haritasını kaosa sürükledi. Galip devletler İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Osmanlı coğrafyasını paramparça ederek paylaştılar. Sykes-Picot haritası üzerinde örtülü bir anlaşmayla bir bölge ve dünya düzeni kurdular. Bu emperyalist bir sömürge düzeniydi. Osmanlı coğrafyasında 40'ın üzerinde devletçikler kurdular. Sömürge valileri, vesayet bekçileri, kukla-piyon emirler, krallar, despot monarşiler üzerinden işgal ve sömürü düzenlerini inşa ettiler. İşgalle, kanla, baskıyla, talanla, esaretle sömürdükleri ülkelerden kazandıkları sermayenin gücüyle teknolojik üstünlük ve refaha ulaştılar. BM, AGİT, Dünya Bankası, IMF, NATO gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla, küresel sistemi, yani hegemonyal sömürü düzenini güçlendirerek tahkim ve idame ettirdiler.

Müslüman halklara ve coğrafyaya hâkim olan Osmanlının ilgası, Müslümanların birliğini, vahdetini temsil eden Hilafetin ortadan kaldırılmasıyla rehbersiz ve başsız kalan Müslümanlar yüzyıldır uzun bir fetret dönemi yaşadılar. Kurulan bu dünya düzenine razı olunması, isyan edilmemesi için Müslüman ülkeler terör, iç çatışma, savaş, kriz, kaos ve her türlü gayri insani baskılarla sindirildi ve terbiye edildiler. Müslüman ülkeler kendilerini savunamaz, ülkelerini yönetemez, karınlarını doyuramaz bir acziyete, mağlubiyete ve sefalete mahkûm edildiler.

II. Dünya Savaşı ile bu dünya statükosu ve sömürge düzeni revizyona tabi tutuldu. ABD'nin de etkin olduğu güncellemeler ve kısmi güç değişimleri ile günümüze

⁶⁹ Derya Sevinç, 'Türkiye'nin AB'deki Geleceği', 2003, s. 43.

kadar geldi. Küresel ve bölgesel statükoya her itiraz ve başkaldırı şiddetle, kanla, darbe ve katliamlarla bastırıldı. En son 6 yıl önce Tunus, Mısır, Libya, Yemen’de başlayan, Suriye’de devam eden, bütün Orta Doğu ve İslam coğrafyasını etkileyen demokrasi, özgürlük, hak arayışları ile ortaya çıkan Arap Baharı Mısır’da darbeyle, Libya, Yemen ve Suriye’de iç savaşla boğuldu. Suriye başta olmak üzere bütün bölge bu kalkışmanın bedellerini hala ödüyor. Suriye’de küresel sistemin muhafızı Esad rejimi kendi Müslüman halkından 350 bin kişiyi katletti. 12 milyon insan evinden, yerinden, yurdundan oldu. 5 yıldır devam eden iç savaş ülkeyi harap etti. Suriye, işgalci güçlerin, terör gruplarının elinde emperyalist güç mücadelelerinin yaşandığı savaş arenasına çevrildi.⁷⁰

Sykes-Picot düzeni, II. Dünya Savaşı’nda iki kutuplu NATO-Varşova dünya dengesiyle revize edildi. 1990’da Sovyetlerin dağılmasıyla tek kutuplu ABD merkezli Batı eksenli uluslararası sistem konsolide oldu. Afganistan, Irak işgalleri ve Ukrayna, Gürcistan açılımlarıyla soğuk savaşın zaferinin sonuçlarını tahsil etmeye çalışan ABD ve Batı’nın nefesi tükendi. Küresel güç dengeleri ve uluslararası sistem hızla değişirken hiç bir devlet değil sistemi, yakın çevresini bile tek başına şekillendirme imkânına sahip değil artık.⁷¹

Bugün ABD, Dünya’da da Orta Doğu’da da tek aktör değil. Pasifiği, Akdeniz’i, Körfez’i ve Orta Doğu’yu birlikte yönetmeye gücü yetmiyor. Avrupa kendi problemlerini çözemiyor. “Batı ittifakı” tek başına Irak-Suriye krizlerini ve İran-Rusya etkilerini bertaraf etmeye yetmiyor.

Orta Doğu jeopolitiğinin en stratejik bölgesinde yer alan Türkiye bu ittifak değişimlerinin coğrafyasında her ülke ve grupta sorunlar yaşıyor. Bu kaçınılmaz bir sonuç. Aynı zamanda yeni dönemdeki bu ittifakların biçimini, niteliğini, hem de etkinliğini belirleyecek en önemli oyunculardan birinin Türkiye olduğunu da gösteriyor.

Dün ABD, Irak’ta çok etkinken, İran ve Suriye ile iyi ilişkileri olan Türkiye’nin AB ilişkileri donmuş, İsrail’le arası açılmış, Rusya ile yakınlaşmış ve Kürt Çözüm Süreci başlamıştı. Bugün AB ile ilişkiler canlanmış, Kıbrıs’ta çözüm umutları artmış, Rusya, İran, Irak ve Suriye ile çatışma hali var ve Kürt açılımı donmuş halde. Bu hal

⁷⁰ Mehmet Babacan , (2011), “Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey’s Foreign Trade,” *Insight Turkey* 13, no. 1 (2011): 129-157

⁷¹ , Meliha Benli Altunışık (2008), “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East,” *Insight Turkey* 10, no. 2 (2008): 41-54

bölge jeopolitiğinin konjonktürel ve yukarıda izah edilen değişimlerinin Türkiye'ye yansımalarıdır.

Atlantik ve Pasifikten sonra Akdeniz'de, Orta Doğu'da bir güç temerküzünün şekillendiği gözlenmektedir. Yeni Orta Doğu projesi, Arap Baharı'nın kışa döndürülmesi ve nihayet özellikle Irak ve Suriye'de ülkeler, terör örgütleri ve değişik grupların kıyasıya mücadele verdiği bir dünya savaşının prototipi yaşanıyor. Ateşi bazen Afrika, bazen Avrupa, bazen Türkiye ve ABD'de parlayan Orta Doğu, Suriye odaklı gerilim tüm dünyayı yakacak potansiyelini her gün güçlendiriyor. Sıcak çatışmalar, bombalamalar, terör saldırıları, göçmen akını küresel bir kriz olarak büyüyor. III. Dünya Savaşı'nın çoktan başladığını söyleyen analistler çoğalıyor. "Bu dünya böyle gitmez", "dünya 5'ten büyüktür" küresel itirazları barışla olmayacaksa savaşla yeni bir dünya düzeninin çağrısı ve mesajı olarak yorumlanabilir.

2.6. Çin

Dünya nüfusunun beşte birine sahip olan Çin de, ortaya atılan modellerde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Hem askeri ve hem de ekonomik kapasitesi yüksek olan Çin, gelecekte adından çok bahsedilecek ve dünyanın gidişatında söz sahibi olacak olan ülkelerdendir.

Çin, gelecek dönemde dünya düzenindeki dinamikleri yeniden yapılandırma potansiyeline en fazla sahip olan ülkelerden biridir. Analistler, akademisyenler ve uzmanlar, devamlı olarak Çin Devleti'nin dikkat çekici yükselişinin dünya düzenindeki temel ilkelerde yaratabileceği fırsat ve risklerin niteliğini tespit etmeye çalışmaktadır. Mevcut dünya düzeni, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde şekillenmeye başlamış ve uzun Soğuk Savaş yılları boyunca ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğindeki Batı kampının liderliğinde pekişmiştir.⁷²

Bu konudaki sorulardan biri, Pekin'in potansiyel süper güç statüsüne yükselişinin şu anki süper güç ABD ile büyük güç rekabetine ve muhtemel bir topyekûn savaşa yol açıp açmayacağıdır.

Reel-politika nedeniyle Pekin'in komşularına ve ABD gibi küresel kilit aktörlere karşı koyarak, ülkedeki iç dönüşüm sürecini tehlikeye atamayacağını göstermektedir. Bu yüzden, son zamanlarda Çin milliyetçiliğinde gözlenen tırmanma ve Doğu ve Güney

⁷² Vito Tanzi, 'The Demise Of The Nation State?', *IMF Working Paper/98/120*, 1998, s. 32.

Çin Denizlerinde takip edilen iddialı politikalar, Çin yönetiminin ülke içindeki meşruiyetini güvenceye alma ve Çin halkının dikkatini iç modernleşme sürecindeki istenmeyen sonuçlardan uzak tutma çabalarında kullandığı özel araçlar olarak okunmalıdır. Çin'in dikkatli yükselişi bölgedeki diğer aktörlerin endişelenmelerine yol açmıştır. Ayrıca hâlihazırda ABD'nin Japonya, Hindistan, Güney Kore, Endonezya ve Avustralya gibi aynı düşünceye sahip bölge ülkeleri ile stratejik ilişkilerini güçlendirme ve bu devletlerin ikili ya da çok taraflı bölgesel işbirliğini artırmalarını teşvik etme yoluyla Çin'in yükselişini kontrol altına alma çabalarını artırdığı bilinmektedir.⁷³

Bir diğer önemli nokta ise Çin'in ABD ile özel bir ilişkisi vardır ve bu ilişki Çinli liderleri Washington karşısında dengeli ve ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemeye zorlamaktadır. Daha önce pek çok kişinin ifade ettiği gibi, Washington-Pekin ilişkisi dünya üzerindeki en önemli ikili ilişkidir. Bu ilişkinin nasıl gelişeceği sadece bu iki ülkeyi değil aynı zamanda diğer büyük başkentlerdeki stratejik hesapları da etkileyecektir. Bazıları bu ilişkiyi “Çimerika” olarak tanımlarken, diğerleri "G-2" olarak ifade etmişlerdir.⁷⁴

Çin yönetiminin nezdinde kesin olan nokta, ABD ile artan karşılıklı ekonomik bağımlılığın Pekin'in ekonomik kalkınma süreci için gerekli olduğudur. Çin, dünyada en çok ABD Doları rezervine sahip ülkedir ve Amerikan pazarına, teknolojisine ve doğrudan dış yatırımlarına erişimi önümüzdeki yıllar için hala önem taşımaktadır. Bunun yanında, Çinli liderler, Amerikalı liderlerin Çin'in Doğu Asya ve dünyaya hâkim olarak ABD'nin yerini almasından memnun olmayacağı gerçeğinin farkındadır. Buna ilaveten, Çinli yöneticiler ABD'nin Çin'in yükselişini baskı altında tutma çabalarını da dikkate almaktadır. Pekin, ayrıca ABD'nin, Çin'in küresel sorunların çözümüne daha fazla kaynak ayırarak ve mevcut uluslararası kurumlar bünyesinde hareket ederek küresel siyasette daha sorumlu davranmasını beklediğinin de bilincindedir.⁷⁵

Amerikalılar, Batı dünyası dışındaki yükselen güçlere yer açmak için İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan küresel örgütlerin yeniden yapılandırılması gerektiğinin farkındadır. Ancak bu güçlerin Şanghay İşbirliği Örgütü, BRICS (Brasil, Russia, India, China, South Africa) ve BRICS bünyesinde yer alan Yeni Kalkınma Bankası gibi bazı

⁷³ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', *IMF Working Paper*, s.97/114, 1997.

⁷⁴ Jacques Adda, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (2002), s. 211.

⁷⁵ Stanley Fischer, 'Globalization and its Challenges', *American Economic Association Meetings*, 2003, s. 3

yeni uluslararası kuruluş ya da kurumsal yapılar inşa etme girişimlerine şüpheyile bakmaktadır. ABD'nin Çin karşısında "çevreleme+iş yapma (congagement)" stratejisini benimsediği açıktır. Bu strateji, Çin devletini mevcut ikili ve çok taraflı platformlara dâhil ederken, aynı zamanda Çin karşıtı güç bloklarının oluşumuna destek vererek bu ülkenin yükselişini kontrol altına almayı içermektedir. Çinlilerin bakış açısından önemli olan husus, Pekin'in Washington karşısında dengeli ve ihtiyatlı bir yaklaşım izlemesi gerektiğidir. Şimdilik, Çinli liderler nerede duracaklarını biliyor gibi görünmektedir. Özellikle ABD ile ilişkileri bakımından Çin dış politikasının başlıca özelliği, ABD'nin temel ulusal çıkarlarını doğrudan ilgilendiren meselelerde kesin bir tutum sergilemekten kaçınmasıdır. Bu, Çin yönetiminin Ukrayna krizinde Batı ile Rusya arasındaki anlaşmazlığa yaklaşımında ve Orta Doğu'daki sözde Arap Baharı' na verdiği tepkide görülmüştür.⁷⁶

Basitçe ifade edecek olunursa, Çin bu tür cepheleşmelerde taraf tutmayarak, bunlardan olumlu şekillerde yararlanmaya çalışmaktadır. Örneğin, Batılı güçler gibi Çin de Rusya'nın Kırım'ı ilhakını ve Ukrayna'nın doğusuna askeri yollarla müdahale etmesini onaylamamıştır. Ancak, Çin aynı zamanda Batının öncülüğünde Rusya'ya getirilen yaptırımlara da katılmamıştır. Üstelik Pekin yönetimi önümüzdeki on yılda büyük miktarlarda Rus gazının Çin'e ihraç edilmesi için Rusya ile çok önemli bir enerji anlaşması imzalamıştır. Çin, Suriye krizinde de kesin bir duruş sergilememiştir. Rusya ve İran'la aynı doğrultuda Esed'e destek verdiğini söylemek doğru olmamakla birlikte, Esed karşıtı muhalif bloklara da sempati göstermemiştir.⁷⁷

Öte yandan, Çin devletlerarası sınırların değiştirilmesinde askeri güç kullanılmasından hiç hoşnut değildir. Çin yönetimi, hem Birleşmiş Milletlere üye devletlerin toprak bütünlüğünü "kutsayan" hem de 'demokrasi götürme' ya da 'koruma sorumluluğu' adına devletlerin iç işlerine dışarıdan müdahaleyi yasadışı kılan BM sisteminin temel ilkelerini desteklemektedir. Bu da bizi Çin devletinin yeni dünya düzenine yaklaşımının üçüncü özelliğine getirmektedir; Çin uluslararası ilişkilerde ve dış politikada açıkça realist-gerçekçi bir tutum benimsemektedir. Buna göre Çin yönetiminin uluslararası ilişkilerde mevcut devlet merkezli Westfalya düzeni ile bir sorunu yoktur. Bu düzende, büyüklüklerine ve maddi imkânlarına bakılmaksızın tüm devletler Birleşmiş Milletler çatısı altında eşittir. Ancak bu, Çin'in bazı devletlerin

⁷⁶ Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, 1998, s. 51

⁷⁷ Jacques Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (2002), s.89

diğerlerinden daha eşit olduğu yönündeki görüşünü inkâr etmez. Coğrafi büyüklük, ekonomik zenginlik, nüfus ve askeri yeterlilik açısından sahip oldukları muazzam güç nedeniyle büyük güçler küresel siyasetin şekillenmesinde daha çok söz hakkına sahiptir. Ayrıca bu güçlerin kendi nüfuz alanları olmalıdır. Rusya gibi Çin de barış ve istikrarın büyük güçler arasındaki ilişkilerin yönetilmesi yoluyla sağlanacağı çok kutuplu bir dünya düzeninden yanadır. 'Avrupa uyumu' türünden bir küresel düzen Çin yönetimi için oldukça uygundur.⁷⁸

Çin küresel uygarlık fikrinin yanı sıra insan hakları için küresel standartlar belirlenmesi uygulamasına da karşıdır. Hiçbir ülke, evrensel doğrular ya da değerler üzerinde hak iddia etmemelidir. Bu nedenle, Çin devletinin bakış açısına göre liberal demokrasinin özendirilmesi ya da başka herhangi bir siyasi ideoloji dış politika sözlüğünden çıkarılmalıdır. Normlar, değerler ve ilkeler görecelidir ve farklı zaman yapılarının ürünleridir. Ancak, bu, Pekin'in devlet-toplum ilişkilerinde ve dış işlerinde belirli norm, değer ve ilkeler bütününe bağlı olmadığı anlamına gelmemektedir. Aslında Çin devletini Batılı güçlerden ayıran şey; devlet kapitalizmi, toplumsal ahlakı, toplumsal ilişkilerin hiyerarşik olarak düzenlenmesi, merkezi yönetim sistemi, savunmacı ve reel-politika esaslı güvenlik kültürü ve Çin devletini uygarlık olarak kabul eden Konfüçyüsçülük anlayışına bağlılığıdır.

Pekin yönetimi, değer ve normlarının başkaları tarafından paylaşılmasını ümit etmekle birlikte, diğer büyük güçler gibi dış ilişkilerini normatif bir anlayışa dayanarak kurmamaktadır. Böyle bir anlayış, Çin'in tarihi ve uygarlık misyonunun değerlerini ülke dışına yansıtmasını öngörecektir. Bilakis, Çinli liderler, Çin uygarlıklarının temel özelliklerinin Doğu ve Güneydoğu Asya'daki devletler arası ve ulus-ötesi ilişkilerin dinamiklerini çoktan şekillendirdiğine inanmaktadır. Realist Westfalya düzeni çerçevesinde, Çin komşularıyla daha çok karşılıklı ekonomik bağımlılık ve stratejik ilişkiler kurdukça, Pekin'in diğer başkentler üzerinde daha çok baskı gücüne sahip olacağı düşünülmektedir.

Belirtilmesi gereken üçüncü önemli bir husus ise Çin devletinin çoğunluğu Afrika'da bulunan dünyanın gelişmekte olan ülkeleriyle olan ilişkilerinde, şartlılık ilkesine bağlı olma eğilimi gösteren Batılı güçlerin aksine, karşılıklı faydaya dayanan ekonomik ilişkiler kurmak istemesidir. Ayrıca Çin, bu ülkelerin kalkınma yardımlarına

⁷⁸ George Soros, *Küreselleşme Üzerine*, (2003), s. 5

hak kazanmak için bazı önkoşulları yerine getirmesini ya da bazı kriterleri karşılmasını da istememektedir. Pekin yönetimi, üçüncü dünyayı hammadde elde edilecek büyük bir kara parçası ve Çin malları için potansiyel bir pazar olarak görmektedir. Bu ülkelerin içeride nasıl yönetildiği hiç de önemli değildir. Bu durum, AB'nin ilkesel destekleri ve ABD'nin aleni askeri liberal perspektifinin tam aksine dış ilişkilerinde Çin'i realist-pragmatik bir ülke yapmaktadır.

Belirtilenlere ilave olarak, uzun tarihi boyunca çoğunlukla Çin dışarıdan gelen potansiyel tehditlere karşı sınırlarının korunmasına büyük önem veren bir kara gücü olarak hareket etmiştir. Ekonomik performans, teknolojik yenilik ve askeri kapasite açısından Batı Avrupalı ulusların gölgesinde kalana kadar, Çin uzun bir süre küresel siyasetin beşiği olmuştur. 19. yüzyılın başlarına kadar küresel ekonomik üretimin neredeyse yarısı Çin'de gerçekleşmekteydi. Bu nedenle, Çinliler ülkelerinin son yıllardaki yükselişinin güç basamaklarını tırmanan sıradan bir ülkenin başarı öyküsü olarak yorumlanmaması gerektiğine inanmaktadır. Bunun yerine, Çinliler ülkelerinin geçmişteki görkemli günlerine dönmekte çok geç kaldığı ve Çin yönetiminin son yıllardaki başarılarının büyük güç olarak dünya tarihine geri dönüşünün göstergesi olduğu görüşünü paylaşmaktadır.⁷⁹

Son olarak, Pekin yönetiminin Çin-dostu küresel bir düzen oluşturma yeteneğini engelleyen faktör, ülkenin yumuşak gücünü dünya çapında tesis etmekten hala çok uzak olmasıdır. Çin diğer ülkeler için ne ölçüde bir rol-model olarak görülmektedir, Diğer ülkeler Çin değerlerini, ilkelerini, kurumlarını ve siyasetini meşru kabul edip bu ülkenin liderliğini otomatik olarak izlemekte midirler, Diğer ülkelerin gözünde Pekin yönetimi cazip bir güç müdür, Çin diplomasisinin ülkenin ulusal çıkarlarını doğrudan ilgilendiren meselelerde kendi iddialarının meşruiyeti konusunda diğer ülkeleri ikna etmekte başarılı olduğu bir olay var mıdır, En iyi 100 üniversite içinde kaç Çin üniversitesi bulunmaktadır, ABD ve AB üyeleri mi yoksa Çin mi lisansüstü ve doktora çalışmaları için daha çok öğrenci çekmektedir...

Kısacası, Çinli liderlerin ne tür bir küresel düzen istediği hala oldukça belirsizdir. Çin devleti, küresel siyaseti etkileyen pek çok meselede kesin bir tutum sergilememektedir ve Çin'in başarılı koalisyonlara öncülük etme ve bu tür koalisyonlar

⁷⁹ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper, s.97/114, 1997.

kurma kapasitesi son derece sınırlıdır. Özellikle ABD, AB ve Rusya gibi küresel aktörler neyi destekledikleri ve neye karşı oldukları konusunda net bir görüşe sahiptir. Görünen o ki Çinli liderler küresel görünümüleri konusunda hala 'stratejik belirsizlik' ilkesine bağlı kalmaktadır. Ancak, bu, hem küresel hem de bölgesel aktörlerin Çin'in niyetini yanlış okuması riskini taşımaktadır. Bu da komşularıyla ilişkilerinde ve daha geniş bağlamda Çin'in davranışlarının altında yatan etkenlerin yanlış algılanmasına yol açabilir.

2.7. Japonya

Japonya özellikle 1960-70'lerden sonra yaptığı hamlelerle günümüzün ekonomik devlerinden biri haline gelmiştir. Birçok sahada ABD ve Avrupa Birliği'nden daha ileri olan Japonya'nın askeri bir güç olamaması dünyadaki tesirini kısmen de olsa gölgelemektedir. Uzakdoğu'da ve dünya yönetiminde söz sahibi olmak isteyen Japonya için en büyük tehdit Çin'den gelmektedir. Çin'le hem bölgesel bir güç olma noktasında, hem de tarihten gelen bazı problemlerden dolayı münasebetleri bozuk olmuş ve karşılıklı birer tehdit unsuru oluşturmuşlardır. Halen Almanya gibi ABD'nin askeri şemsiyesi altında olan Japonya, kendi askeri gücünü oluşturmak ve Güvenlik Konseyi'ne girmek istemektedir.

Tarihteki her büyük medeniyet, kendi düşüncesi paralelinde bir 'dünya düzeni' geliştirmeye çalıştı. İslam, ortaya çıkışının ilk yüzyıllarında, o zamana kadar görülmüş en adaletli ve güvenilir 'dünya düzeni'ni kurdu. Osmanlı Devleti de, gerileme dönemine kadar, bu düzenin devam ettirici gücü oldu. İslam'ın kurduğu düzenin, sonsuza kadar, tüm dinleri bir araya getirecek biçimde devam edeceği düşünülüyordu. Kapitalizm ile birlikte gelişen 'demokrasi' olgusu, 'batı'nın öncülüğünde, yeni bir dünya düzeni kurulması gereğini gündeme getirdi. Osmanlı Devleti'nden sonra 'dünya düzeni'ni şekillendirmeye çalışan Avrupa, bugünlerde, geçmişi ile geleceği arasında sıkışmış ve ne yapacağına karar verememiş bir görüntü veriyor. Yeni ekonomik, sosyal ve siyasi ortam ise, 'yeni dünya düzeni'ni oluşturabilecek tek lokomotif gücün ABD olduğunu gösteriyor.⁸⁰

Küreselleşmenin ve demokrasinin gücü, er veya geç Sovyetler Birliği'nin tek bir güç değil, ulusal devletler biçimine dönüşmesini sağlayacaktır. ABD ise, kurmak istediği 'yeni dünya düzeni'ni gerçekleştirmede sabırsız davranmaktadır.

⁸⁰ H.Kissenger, Yeni Dünya Düzeni, 2014.

‘Yeni düzen’in kurulmasında, 2 önemli unsur rol oynayacaktır. Bunlardan birincisi, dünya devletlerinin yeni düzeni, ‘adaletli ve güvenilir’ bulmalarıdır. Ancak, adalet ve güvenilirliğin tanımı da zaman içinde değişmektedir. Lider ülkeler, bu değişime ayak uydurabilmelidir.⁸¹

İkinci unsur, lider ülkelerin güç dengesini sürdürülebilmesidir. Sovyetler Birliği, eski gücünü bulamayacak olsa da, Çin’in bu yüzyıla damgasını vurabilecek büyüme olgusu, göz ardı edilemez. Adaletli ve güçlü olan, oyunun kurallarını koyar. Günümüzdeki güç dengesinde, ‘batılı prensipleri güden dünya düzeni’ ile, ‘radikal İslam’ı savunan düzen’, birbiri ile çatışmaktadır. Bir ara, radikal İslam’ın etkisini azaltmak üzere savunulan ‘ılımlı İslam’ modeli, sonuç vermemiştir. Doğal olarak, ‘yeni düzen’ tek bir ülkenin çabaları ile kurulamaz. Hele, küresel bir sistem, mutlaka devletlerin geniş desteğini almalıdır. ABD bu konuda, sadece öncülük edebilir.⁸²

⁸¹ H.Kissenger, age, 2014.

⁸² age, 2014.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye

Üçüncü bölümde yeni dünya düzeni ve Türkiye başlığı altında incelemeler yapılacaktır.

3.1. Yeni Dünya Düzeni

20. yüzyılın sonuyla 21. yüzyılın başlarında dünyada yaşanan en önemli olgu küreselleşme ve bu kapsamda ortaya çıkan ekonomik küreselleşme olmuştur. Bu olgunun boyutlarından birisini liberalleşme, serbestleşme ve rekabete açılma oluştururken, ikincisini de ulusal ekonomilerin artan ölçüde eklenmesi ve iç içe girmeleri oluşturmuştur. Bir başka deyişle serbest piyasa güçlerinin ulus devletlerin denetiminden çıktığı küreselleşme süreci, uluslararası planda ekonomiye yön veren ve biçimlendiren bir piyasa mekanizması sürecine dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak ulusal ekonomiler daha kırılgan ve krize yatkın hale gelmişler ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke bu durumdan etkilenmiştir.

Genel olarak ekonomik küreselleşme, daha önce bahsedildiği gibi, malların ve sermayenin dünya ekonomisinde serbestçe dolaşımı, tüm piyasaların uluslararası sermayeye açılması anlamına gelir. Bu süreç; daha çok bazı gelişmiş ülkelerin desteğiyle Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü ile Dünya Ticaret Örgütü tarafından desteklenen bir süreç olmuştur. Bu süreç ile benimsenen temel ilke ise, yeni küresel ekonomik düzenin sermaye birikimi sürecini dünya ölçeğinde düzenlemesi olarak belirlenmiştir. Küreselleşme sürecinin esas aktörü piyasa olduğundan, refah devleti uygulamalarının tasfiyesi ve özelleştirme uygulamalarının hızlanmasıyla devletin niteliği ve işlevleri yeniden belirlenmiştir. Bu bağlamda, devletin küresel kapitalizmin gereklerine uygun roller üstlenerek ve uluslararası sisteme entegrasyon sürecinin bir aktörü olarak yeniden yapılanması söz konusu olmuştur. Nitekim, küreselleşmenin bugünkü boyutlara ulaşmasının, ulusal ekonomilerde devletin küçülmesi, ekonomik dikkat çekilmektedir. 1970'li yıllara kadar uygulama alanı bulan Keynesyen Politikalarda kalkınmanın temel aktörü olan devlet, uluslararası sisteme entegrasyon bağlamında bu sistemle uyum içinde olmuştur. Birçok

az gelişmiş ülkede kalkınma planları, projeleri uygulanmış, Türkiye dahil birçok ülke sanayileşmeye başlamıştır.

Kapitalizm'in "altın çağı" olarak adlandırılan ve kapitalist sistem içerisinde kalan ülkelerin yüksek büyüme hızları sağladığı dönemde, "Keynesgil Refah Devleti" politikaları 1973 petrol krizine kadar başarı ile uygulanmıştır. 1947'de ABD'nin 1945 sonrası ABD hegemonyası altında oluşan yeni dünya düzeni, içerisinde birçok önemli anlamı barındırmıştır. Öncelikle, liberal öğretiyile tam olarak çelişen Ulus-Devlet anlayışı, gerek ayrışma yarattığı için şiddetle karşı çıkılan kapitalizm anlayışını yumuşatmış gerekse bu karşı çıkışı önderlik eden aydınların milliyetçilik özlemlerini bu şekilde tatmin etmiştir. Bu anlayışa egemen olan ve yaklaşık otuz yıl sürecek olan süreçte, çoğu azgelişmiş ülkeye, sosyo-ekonomik anlamda güven veren "kalkınma" odaklı paradigma hakim olmuştur.⁸³

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki soğuk savaş döneminde, Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa'daki yayılma politikası ve daha ileriye yönelik emperyalist ideolojik emelleri Batı Avrupa'yı da endişelendirmiş, öncelikle Batı Avrupa ülkeleri kendi aralarında Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik paktı oluşturmayı düşünmüş, ancak güçlerinin yetersiz olduğuna kanaat getirerek bu birliğe ABD'ni de davet etmişlerdir. Sonraları Kuzey Atlantik Paktı (NATO) adı verilecek olan organizasyona bir tepki ve dengeleyici güç olarak da Sovyetler Birliği önderliğinde Varşova Paktı kurulmuştur. Daha ilk başlarda NATO'ya başvuruda bulunan, fakat üyeliğe kabul edilmeyen Türkiye, yoğun çabaları ve 1952' de, hiçbir yükümlülüğü olmamasına rağmen, patlak veren Kore savaşına 4.500 kişilik bir askeri birlik göndermesi sonucu ancak NATO'ya alınmış ve sonraki yıllarda büyük varlık göstererek, NATO'nun en aktif ve en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir.

Yıllar yılı Türkiye, üyesi bulunduğu NATO'nun amaç ve ilkeleri doğrultusundaki görevinin sorumluluğunu bilen, düzenli ve disiplinli ordusuyla Varşova Paktı'ndan gelecek olası tehdit ve tehlikelere karşı kalkan olma rolünü üstlenmiş, uluslararası barış ve güven ortamının tesisi ve korunması amaçlarına yönelik harekatlara aktif katılımını her fırsat ve vesileyle kanıtlamıştır. Bugün NATO'nun geleceğinin nasıl olacağını, gidişatının nereye varacağını kimse tam olarak bilmemektedir. Bir taraftan

⁸³ G. Ayman, / G. Nurçin Ateşoğlu, (1994), Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, Türk Dış Politikasının Analizi, s.43.

varoluş nedeni olan Sovyet tehdidinin ortadan kalkması dolayısıyla öneminin kalmadığı düşünülen NATO, diğer taraftan gerek mikro, gerekse makro boyuttaki milliyetçi akım ve sair konulardaki istek, talep, hareket ve oluşumlar karşısında giderek daha bir önem kazanmaktadır. İkiz Kuleler'e yönelik olarak 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırı, NATO'yu yeniden uluslararası sistemin koruyucu ve caydırıcı bir güvenlik şemsiyesi olarak ön plâna çıkarmıştır.⁸⁴

Sadece Kıta Avrupası'nda olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 18 milyon insan yaşamını yitirirken, İkinci Dünya Savaşı ise 35 milyonu aşkın insanın ölümüne neden olmuştur. Bu denli büyük çaptaki kitlesel insan telefine yol açan ve ard arda gelen iki topyekûn savaş, geride kalan milyonlarca yaralı, dul ve yetim, harabeye dönen kentler ve yıkılan medeniyetler, gerileyen refah düzeyi, yoksulluk, açlık ve sefalet gibi dibe vuran sosyo-ekonomik koşullardan oluşan acı tablo, insanoğlunun sürekli ibret alacağı iyi bir ders olmuş ve bu nedenle ülkeler, 50'li yıllarla başlayan yeni süreçle birlikte artık kolay kolay savaşı göze alamamakta ve ihtilaflarını savaşarak değil, mümkün ölçüde uzlaşma yoluyla çözmeyi yeğlemektedir. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle büyük ölçekli savaşlar bitmiş gözükmemektedir. Ancak çıkar çatışması eskiden olduğu gibi bundan sonra da var olmaya devam edecektir. Yalnızca savaşların çehresi ve mahiyeti değişmiştir: Topyekûn Sıcak Savaş bitmiş; yerine, Topyekûn Soğuk Savaş başlamıştır.⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin bir güç unsuru olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, Dünya uluslararası güç dengesi itibariyle iki kutuplu bir sistem özelliğini kazandı. Bunlar, ABD ve Sovyetler Birliği gibi her biri farklı görüşlere sahip iki ayrı çekirdekten oluşuyordu. Soğuk savaşın ve iki kutuplu yapının oluşturduğu bu durum 1970'li yıllara kadar sürdü; hatta bu soğuk savaşın günümüzde bile tam anlamıyla bitmediği ve halen sürmekte olduğu savında bulunan çevrelerin sayısı azımsanmayacak derecede fazladır. Soğuk savaşın ortaya koyduğu uluslararası sistem iki "süper güç" ve onların etrafında kümelenmiş diğer marjinal güçlerin oluşturdukları ittifaklardan meydana gelmektedir. Soğuk savaşın hüküm sürdüğü yıllar, her bir "süper" gücün diğeri aleyhine uyguladığı ekonomik ve psikolojik baskı, propaganda, silahlanma, kendine yandaş toplama ve

⁸⁴ G.Ayman, / G. Nurçin Ateşoğlu (1994), age, s.45.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, (1989), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980, s.22.

saygınlık kazanma, diğeri hakkında istihbarat elde etme, vb. faaliyetlerin yoğun olarak kullanılması şeklinde süregelmiştir. Soğuk savaş döneminde her iki süper güç kendisini haklı, diğeri saldırgan olarak ilân etmiştir. Aslında her ikisi de saldırgan durumdaydı ve her iki süper gücün değişmeyen ulusal politikaları vardı: Sovyetler Birliği Almanya'yı yutmak, Polonya'yı kendine bağlamak, Doğu Avrupa'yı hegemonyasına almak, bu bölgede slav milliyetçiliğini oluşturarak işini kolaylaştırmak ve nihai olarak da sıcak denizlere (Akdeniz, Kızıldeniz) ulaşmak istemekteydi. ABD de, Monroe Doktrini şeklinde ifade edilen "inzivaya çekilme" politikasına rağmen, böyle bir oluşuma tamamen seyirci kalamazdı. O'nun da Avrupa'da, Ortadoğu'da, Kafkaslar'da ve Uzakdoğu'da ulusal menfaatler ve çıkar hesapları vardı. Sovyetler Birliği Almanya'yı parçalamak, sonra da yutabilmek için öncelikle Berlin'i kuşattı.⁸⁶

Önce parçalamak, sonra yutmak kuşkusuz daha kolay ve daha az riskli olacaktı. İşin aslı şu ki, Almanya'nın ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetlerin askeri işgaline girmesine bir anlamda diğeri Batı Avrupa ülkeleri âdetâ davetiye çıkarmış ve gerekli zemini bizzat kendileri hazırlamıştır. Zira, 1944 yazından itibaren Almanlar Rusya cephesinde geri çekilmeye başladıkları zaman, gerek Amerika, gerekse İngiltere, Sovyetlerin Almanları kendi topraklarından attıktan sonra savaştan geri çekileceğinden endişe etmiş ve korkmuşlardır. Onlara göre, savaşın bir an önce sona ermesi için Kızıldeniz'in Doğu Avrupa'da ilerlemesi ve Alman işgalindeki toprakları Almanlardan temizlemesi gerekiyordu. Sovyetler bunu yaptılar. Fakat Kızıldeniz ile beraber, bu ülkelerin savaştan önceki dönemde yasaklanmış olan komünist partilerinin Moskova'da bulunan ve orada daha da eğitilmiş olan liderleri de ülkelerine dönmekteydi. Kızıldeniz'in bir kurtarıcı olarak bu bölgelere girmesi ve oralarda kalması şüphesiz komünist partileri için bir dayanak teşkil etmekteydi.⁸⁷

Ancak, Sovyetlerin maksatlarını aşan bu emperyalist faaliyetleri Batı Avrupa'yı iyice endişelendirmeye başlamış, sıranın bir gün kendilerine geleceğini düşünmeye başlamışlardır. Berlin'in kuşatılması Batı Avrupa'yı ve ABD'yi harekete geçirmiştir. Çünkü, ABD, Avrupa'da tüm kıtayı egemenliği altına alacak ve kendi çıkarlarına zarar verecek bir oluşum istememektedir. Sovyetlerin savaş biter bitmez, bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskıya geçmesi ve öte yandan da işgalleri altındaki

⁸⁶ H. Bağcı, (1998), Küresel ve Bölgesel Gelişmelerin Işığında Türk Dış Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, s.12.

⁸⁷ G. Ayman./ G. Nurçin Ateşoğlu, Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, Türk Dış Politikasının Analizi.(1994) s.46.

Avrupa ülkelerinde komünist rejimleri baskı ve tehdit metotları ile kurmaları, bilhassa Birleşik Amerika'nın Sovyetler Birliği ile barışta da işbirliği yapabileceği hususundaki ümitlerinin çabucak kaybolmasına neden oldu. Amerika, tekrar Monroe Doktrini'ne (kabuğuna çekilme politikası) dönmek şöyle dursun, Sovyet Rusya'nın şimdi yaratmaya başladığı tehlike ve tehdidi gayet açık olarak görmeye başladı. Bundan dolayı, 1947 Martında Truman Doktrini'ni ve 1947 Haziran'da da Marshall Plânı'nı ortaya attı. Truman Doktrini, Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını, Marshall Plânı da hür Avrupa'yı ekonomik bakımından kalkındırma ve güçlendirme kararını ifade ediyordu.⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, açıklamaya çalışılan gelişmeler, yani Almanya konusunda Sovyetler ile Batılılar arasındaki köklü görüş ayrılıkları, doğu Avrupa ülkelerinin teker teker Sovyet etki alanına girmesiyle ideolojik ve ekonomik örgütlenmenin başlaması, Japonya'da müttefikler arasında ortak bir anlayışın kurulamaması, Truman Doktrini ile Marshall Plânı ve İran ile Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı, özellikle Avrupa'da soğuk savaş doruk noktasına çıkarmaya başlamıştı.⁸⁹

Son yüzyıl içerisinde yaşanan en önemli gelişme belki de soğuk savaşın sona ermiş olmasıdır. Bu tür bir yargıda bulunmaya yönelten en önemli neden, 1945 yılından itibaren Doğu-Batı kutuplaşmasına dayanan dünya düzenindeki gergin ve gerilimli yapılanmanın barışçı ve beklenmedik şekilde sona ermiş olmasıdır. Gerçekten bu gelişme, çok ani ve beklenmedik bir zamanda gerçekleştiği için diğer bazı devletler gibi Türkiye'yi de hazırlıksız yakalamıştır. Soğuk savaş döneminin sona ermesinin önemli sonuçlarından biri de, ABD'nin uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalması gerçeğidir. Bu nedenle, soğuk savaş döneminin genel olarak Batı'nın, özel olarak ABD'nin zaferi ile sonuçlandığı söylenebilir. Ayrıca, soğuk savaş dönemi sadece Doğu ile Batı arasında askeri alanda yaşanan bir bloklaşmayı değil, aynı zamanda iki zıt ideoloji arasındaki bir mücadeleyi de ifade ediyordu. Bu mücadelede komünist ideoloji, hem Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde başarısız oldu, hem de tüm dünya ister istemez bu mücadeleden etkilenerek bir gerileme sürecine girmiş oldu. Öte yandan, Komünist Blok'un çöküşünü işleyen en önemli faktör, cepheleşmenin zorunlu sonuç olarak beraberinde getirdiği silahlanma yarışı ve devletçi temele dayalı Sovyet

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), 1989, s.432.

⁸⁹ Jacques Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (2002), s.87.

ekonomisinin bu yarışı sürdürememesi olgusu olmuştur. Bu gerçekten hareketle denebilir ki, aslında yıkılan yapı komünist ideolojiden çok, Sovyet ekonomik sistemi olmuştur. Zaten komünist ideolojinin Sovyet dış politikası üzerindeki etkisi 1980’li yıllara gelindiğinde büyük ölçüde azalmıştı.⁹⁰

Her şeye rağmen, Sovyetler Birliği’ni soğuk savaşın yenik kanadı olarak ilan etmek de birçok nedenden dolayı doğru görünmemektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı bitiğinde Sovyetler Birliği savaş öncesi gücünü hayli yitirmiş, bir süper güç olma niteliğini kaybetmişti; fakat dağıldığı 1992 yılındaki durumu ile, hâlâ ABD’nin en büyük rakibi olarak kabul ediliyordu. Kaldı ki, Sovyetler Birliği’nin yerini alan Rusya Federasyonu bugün için uluslararası sistemde Sovyetler’ in yarattığı boşluğu önemli ölçüde doldurmakta ve dünyadaki en büyük (Çin de hesaba katılırsa) üç askeri ve nükleer güçten birini oluşturmaktadır. Daha da önemlisi bu ülke, Sovyetlerin dağılması sonucu Kafkasya, Orta Asya ve diğer bölgelerde ortaya çıkan otorite boşluğunu tekrar doldurmaya başlamış bulunmaktadır. Bu durum belki Doğu-Batı cepheleşmesi içerisinde önemsiz bir sonuç olarak görülebilir. Ancak, Türkiye açısından olaya bakıldığında Rusya Federasyonu Türkiye’nin etkinlik kurabileceği alanlarda önemli bir rakip aktör olarak uluslararası arenadaki yerini almış bulunmaktadır.

Bu dönemde planlamaya, çevre ülkelerin yeni dünya düzeni içerisinde, sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan merkeze kayabileceği ümidini taşıması anlamında, kalkınmanın en önemli araçlarından bir olarak bakılmıştır. Aynı zamanda, planlama ile sürdürülebilir büyüme sağlanacak ve bu da yaşam standardını yükseltecek görüşü egemendir. Yeni devlet anlayışı kapsamında ortaya çıkan; çevre sorunları, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, uluslararası terör, doğanın korunması ve ekolojik denge değişiminin neden olduğu sorunların çözümünde gerekli olan devletlerarası işbirliği ve dayanışma, bölgesel oluşumların ortaya çıkmasına ve ulus devletlerin bir kısım egemenlik haklarını anlaşmalarla bu uluslararası kurum ve oluşumlara devretmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede dünya siyasetinde, hem devlet dışı uluslararası sivil organizasyonların, hem de devletlerarası kurum ve birimlerin rolü giderek artmıştır. Küreselleşme sürecinde, yukarıda da ifade edildiği üzere, ulus devletlerin dışa açıklık oranları artmış ve bu durumda ülke refahı gittikçe daha yüksek oranlarda dış ticaret, ulusal ekonomik performans gibi dışsal faktörler tarafından belirlenmeye başlanmıştır.

⁹⁰ G. Ayman/, G. Nurçin Ateşoğlu, Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, Türk Dış Politikasının Analizi,(1994), s.47.

Bu kapsamda ulus devletlerin ekonomilerini kontrol etmek için dış ticaretlerini belirli oranlarda sınırlandırmaları mümkün olabilir. Ülke ticaretine zarar verici boyutlarda yapılan ithalata konulacak gümrük vergileri veya miktar kısıtlamaları uygulanacak önlemler içerisinde yer alabilir. 1980'li yıllardan sonra özellikle ABD, Japonya ve AB arasında yaşanan şiddetli rekabet koşullarının neden olduğu bir bloklaşma eğilimi ve özellikle gelişmiş ülkelerin tarife dışı engellerle dış rekabete karşı korunma eğilimlerinin artması bu durumun bir göstergesi olmuştur.⁹¹

Bölgeselleşme adı verilen yeni değişim dinamiği de küreselleşme ile bir ölçüde benzer etkilere sahiptir. Bölgesel grupların oluşmasının spesifik özelliği, ticaretteki rekabet çerçevesini düzenleyici ve sınırlayıcı kurumsal normlar üretme niteliğidir. Avrupa Birliği'nin oluşumu bu durumun en özgün örneğidir.⁹²

Dış dünyaya tamamen kapalı otarşik devlet anlayışının giderek tüm ülkelerde önemini kaybetmesiyle birlikte, pek çok ülkenin bazı bölgesel ticaret blokları ya da bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri içerisinde ekonomik ve siyasi bütünleşmeye gitmeleri, geleneksel ulus devlet anlayışının yerini uluslar-üstü devlet ya da uluslar-aşırı devlet anlayışının almasına yol açmıştır. Siyasi bir kurum olan devlet, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilere önem veren, uluslararası rekabete kenetlenmeyi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi hedef alan bir kurum olmalıdır. Dünyadaki küreselleşme trendi bu yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.⁹³

Diğer yandan, istikrarlı bir global düzen için ulus devletlerin siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel alanda gelişme sağlamaları da son derece önemlidir. Bu kapsamda ülke ekonomilerinin rekabete açılarak üretimin arttırılması ve ülkede milli gelir ve refah seviyelerinin artışı gereklidir. Rekabet ortamında ülke ekonomisinin temel koşulları ve ülkenin üretimde üstün olduğu mal ve hizmetler ihracatı ile ülkenin ihtiyacı olduğu mal ve hizmetlerin ithalatına ağırlık verilmesi de önemli bir gerekliliktir. Bununla birlikte, küresel risklerden kaçınmak için devletlerin bazı dönemlerde piyasalarını regüle etmeleri de gereklidir.

Tüm dünyada devletlerin, global ekonomik entegrasyona uyum göstermeleri kaçınılmazdır. Globalleşen dünyada otarşik devlet veya korumacı devlet anlayışlarının yerini uluslararasılaşmaya bırakması küreselleşme ile birlikte, aynı zamanda yeni devlet

⁹¹ G. Ayman./, G. Nurçin Ateşoğlu , age, (1994), s.49.

⁹² Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, 1998, s..47

⁹³ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (1989), s.25.

anlayışının da bir sonucudur. Dünyadaki yeni değişim dinamikleri çerçevesinde devletin rolüne ilişkin değişimler de olmuştur. Bu değişmeler aşığıdaki gibidir:⁹⁴

- Devletin tüm sektörlerde piyasaya giriş önündeki engelleri ve regülasyonları azaltması (deregülasyon),
- Mal ve faktör piyasalarında devlet müdahalelerinin mümkün olduğı ölçüde liberalize edilmesi (liberalizasyon),
- Devletin görev ve fonksiyonlarının mümkün olduğı ölçüde özel sektöre devredilmesi,
- Evrensel Hukuk Devleti anlayışının kurumsallaştırılması,
- Yerel nitelikli hizmetlerin halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlere devredilerek, adem-i merkezîyetçi bir yapının benimsenmesi ve yerel demokrasinin güçlenmesi (yerelleştirme),
- Şeffaf devlet anlayışı,
- Bilgi çağında devletin bilim ve teknoloji alanında önemli roller üstlenmesi, Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam için devletin doğanın ve çevrenin korunması anlamında uygun roller edinmesi,
- Devletin sosyal alandaki rolü ve görevlerinin yeniden değerlendirilmesi,
- Devlet yönetiminde toplam kalite anlayışına yer verilmesi,
- Katılımcı devlet anlayışının benimsenmesi,
- Devletin ekonomik alanda ekonomik büyüme, kalkınma ve istikrarı sağlayacak şekilde güç ve yetkilerinin düzenlenmesi.

Küresel dünya düzeni içerisinde tüm dünya ülkelerinde olduğı gibi, Türkiye’de de yeni ekonomik düzen anlayışı benimsenmiş ve bu doğrultuda yapılan düzenlemeler ekonomide istikrar ve gelişmenin sağlanması yönünde ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni devlet anlayışı tüm dünyayı etkisi altına almış olan bir anlayış olmakla birlikte; bu anlayış ile ilgili öneri ve tartışmalar devam etmektedir. Diğer yandan; yeni devlet anlayışı uluslar arasında ekonomik, belirli ölçüde hukuki ve siyasi sınırların kalkacağı bilgi ve iletişimin hız kazanacağı ekonomik ve bölgesel bütünleşmelerin ön plana çıkacağı bir anlayış olma yolunda ilerlemektedir. Nitekim özellikle içerisinde bulunduğumuz yüzyılda AB’nin artan üye sayısı ile kat ettiği mesafe ve IMF’nin az

⁹⁴ Tayyar Arı, “Basra Körfezi Ve Orta Doğuda Güç Dengesi”, 1996, s.34.

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya koyduğu istikrar programlarının yoğunluğu bu durumun bir göstergesidir.

3.2. Yeni Dünya Düzeninde Sorunlar

Yeni dünya düzeninde gelir dağılımındaki eşitsizlik ve ücret farkları olarak iki bölüm halinde sorunlara değinilecektir.

3.2.1. Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik

Yeni dünya düzeninin en fazla tartışılan konularından biri de artan eşitsizlikler ve gelir dağılımındaki bozulmadır. Günümüzde hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerindeki gelir dağılımında inanılmaz uçurumlar oluşmuş durumdadır. Bazı ülkelerde gelir dağılımı oldukça adilken bazılarında uçurumlar yaşanmaktadır. Dünyada Kuzey ile Güney yarımküre arasındaki gelir dağılımı farkı gittikçe açılmaktadır. Orta kesimin gelir durumu, her ülkede gittikçe bozulmakta ve dünya genelinde rant gelirleri artarak; büyümeyi ve istihdamı sağlayıcı reel yatırımları engellemektedir. Üretim faktörü olarak sermaye emeğe oranla daha çok pay almakta ve istihdam yapısının bozulması sonucu iş güvencesi tehdit altına girmiş durumdadır. Ücret düzeyleri arasındaki eşitsizliklerde her geçen gün daha da artmaktadır.⁹⁵

3.2.2. Ücret Farkları

Artan eşitsizlik 21. yüzyılın kilit meselesidir. Avrupa'da asıl olarak istihdam şeklinde ortaya koyarken, ABD'de tümüyle ücret farklılıkları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlikleri ortaya koyabilmek amacıyla ABD'den birkaç somut gösterge yeterli olabilecektir. Örneğin 1990'lı yıllara gelindiğinde ABD'de vasıflı işçiler otuz yıllık refah kazanımlarını kaybetmişlerdir. Sonuç itibariyle modern zamanlarda hemen her dönem mevcut olmuş olan risk, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik kaygı ve toplumsal çözülme gibi kavramlar tarihte görülmedik bir şekilde küresel düzeye taşınmıştır.⁹⁶ Böylelikle yeni dünya düzeni işsizlik, eşitsizlik, adaletsizlik, güvensizlik, dışlanmışlık ve yoksulluğun arttığı bir süreç olarak şekillenmiştir.

Dünyanın içinde bulunduğu sistem, yalnızca onu oluşturan süper güçleri değil, aynı zamanda onun bir parçası olan diğer devletleri ve milletleri de etkilemektedir. Dolayısıyla, devletlerin ve milletlerin yalnızca kendi işleriyle uğraşıp dünyaya gözlerini

⁹⁵ Talas,1998, s. 2.

⁹⁶ Bozkurt, 2000, s. 93.

kapaması mümkün değildir. Özellikle 21. asrın eşliğinde, dünyanın daha da küçüldüğü bir zamanda, bu bütün bütün imkânsız hale gelmektedir.

Değişen dünyanın temel dinamiklerini anlamadan bir model oluşturma pek tabii ki mümkün olmayacaktır. Birçokları içinde bulunduğumuz dönemi enformasyon çağı olarak nitelendirmektedir; zira bilgi çok değer kazanmış, alınır satılır bir meta ve aynı zamanda bir güç vasıtası haline gelmiştir. Geçmiş yıllarda milletlerarası siyasette ve hayatın birçok sahasında tesirli olan “milli devlet” anlayışı yavaş yavaş güç kaybetmiş, diğer tarafta yeni güç odakları oluşmaya başlamıştır. Sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ve ticari kuruluşlar bunlardan bazılarıdır.

Geleceğin dünyası hakkında tahminlerde bulunmak için bugünün dünyasına ve bugünün tesirli güçlerine bakmak gerekecektir. ABD günümüzde, hem askeri hem de bir ekonomik güç olarak karşımızdadır ve bu yeni oluşumda mutlaka önemli bir yeri olacaktır. Dünyanın büyük güçlerinden olmasına rağmen, içte ve dışta birçok problemle baş etmek için uğraşmaktadır. ABD Milli Güvenlik İşleri yardımcılığı yapan ve önemli bir düşünür olan Zbigniew Brezezinsky'ye göre, Amerika (ve aynı zamanda Batı ülkeleri) için en büyük tehlike dıştan değil içten gelmektedir. Bu tehlike, bolluğun getirmiş olduğu, ahlaki kriter tanımayan ve cismani zevkleri baskın bir kültür haline getiren hedonizmdir.⁹⁷

Askeri açıdan ciddi (herhangi) bir tehlikeyle karşı karşıya olmayan ABD, son yıllarda ekonomik sahada yeni atılımlar yaparak 1970'lerden beri nisbi olarak inişe geçen ekonomisini düzeltmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Süper Güç olmanın getirdiği zorunlu giderlerden bir bölümünü diğer ülkelerce (Japonya, Almanya) karşılanmasını talep eden Amerika, serbest ticaret, özgürlük, insan hakları gibi olguların milletlerarası platformda yerleşmesi için uğraşmaktadır.

En son 6 yıl önce Tunus, Mısır, Libya, Yemen'de başlayan, Suriye'de devam eden, bütün Orta Doğu ve İslam coğrafyasını etkileyen demokrasi, özgürlük, hak arayışları ile ortaya çıkan Arap Baharı Mısır'da darbeyle, Libya, Yemen ve Suriye'de iç savaşla boğuldu. Suriye başta olmak üzere bütün bölge bu kalkışmanın bedellerini hala ödüyor. Suriye'de küresel sistemin muhafızı Esad rejimi kendi Müslüman halkından 350 bin kişiyi katletti. 12 milyon insan evinden, yerinden, yurdundan oldu. 5 yıldır devam eden iç savaş ülkeyi harap etti. Suriye, işgalci güçlerin, terör gruplarının elinde

⁹⁷ Fair Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (1989), s.24.

emperyalist güç mücadelelerinin yaşandığı savaş arenasına çevrildi. Bugün ABD, Dünya’da da Orta Doğu’da da tek aktör değil. Pasifiği, Akdeniz’i, Körfez’i ve Orta Doğu’yu birlikte yönetmeye gücü yetmiyor. Avrupa kendi problemlerini çözemiyor. “Batı ittifakı” tek başına Irak-Suriye krizlerini ve İran-Rusya etkilerini bertaraf etmeye yetmiyor. Rusya; Gürcistan, Kırım ve Ukrayna’dan sonra Suriye’ye de saldırarak eski tarihini canlandırmak istemektedir. Çin henüz Orta Doğu’ya açılmıyor. Dünya küresel güçlerin “gücünden” çok sorunlarına tanıklık ediyor. Orta Doğu’da ciddi bir stratejik boşluk var. Bölgede mutlak egemen bir güç yok. Küresel rekabetin odaklandığı Suriye, Doğu Akdeniz, Irak ve Orta Doğu’da her yer karışmış. Kimin kiminle ittifak kuracağı, işbirliği yapacağı veya çalışacağı belirsiz. Anlık değişen ortaklık ve ilişkiler yaşanıyor. Bütün bunlar yeni sistemin ve statükonun kurulma sancıları. Kurulmuş ortaklıklar bozulurken, yeni ittifaklar kurulurken, enerji kaynakları ve zenginlik alanları stratejik kaygıları tırmandırıyor.

Orta Doğu jeopolitiğinin en stratejik bölgesinde yer alan Türkiye bu ittifak değişimlerinin coğrafyasında her ülke ve grupta sorunlar yaşıyor. Bu kaçınılmaz bir sonuç. Aynı zamanda yeni dönemdeki bu ittifakların biçimini, niteliğini, hem de etkinliğini belirleyecek en önemli oyuncuların birinin Türkiye olduğunu da gösteriyor. Dün ABD Irak’ta çok etkinken, İran ve Suriye ile iyi ilişkileri olan Türkiye’nin AB ilişkileri donmuş, İsrail’le arası açılmış, Rusya ile yakınlaşmış ve Kürt Çözüm Süreci başlamıştı. Bugün AB ile ilişkiler canlanmış, Kıbrıs’ta çözüm umutları artmış, Rusya, İran, Irak ve Suriye ile çatışma hali var ve Kürt açılımı donmuş haldedir. Bu hal bölge jeopolitiğinin konjonktürel ve yukarıda izah edilen değişimlerinin Türkiye’ye yansımalarıdır.

Atlantik ve Pasifikten sonra Akdeniz’de, Orta Doğu’da bir güç temerküzünün şekillendiği gözlenmektedir. Yeni Orta Doğu projesi, Arap Baharı’nın kışa döndürülmesi ve nihayet özellikle Irak ve Suriye’de ülkeler, terör örgütleri ve değişik grupların kıyasıya mücadele verdiği bir dünya savaşının prototipi yaşanıyor. Bazen Afrika, bazen Avrupa, bazen Türkiye ve ABD’de ortaya çıkan Orta Doğu, Suriye odaklı gerilim tüm dünyayı etkileme potansiyelini her gün güçlendiriyor. Sıcak çatışmalar, bombalamalar, terör saldırıları, göçmen akını küresel bir kriz olarak büyüyor. III. Dünya Savaşı’nın çoktan başladığını söyleyen analistler çoğalıyor.

3.3. “Yeni Dünya” ve “Yeni Düzen”

Berlin Duvarı'nın 1989 yılında çöküşünün ardından, 1990'lı yıllardan itibaren hemen her alanda sıkça karşılaştığımız küreselleşme sözcüğü, günümüzde sadece ekonomik bir kavram olarak değil, içinde bulunduğumuz uluslararası sistemi tanımlamak için de kullanılmaktadır.⁹⁸

Gerçek anlamı tamamıyla anlaşılmadan ve tartışılmadan, bütün dünyada olumlu veya olumsuz tepkilere yol açan bir sözcük olan küreselleşmenin bir şanssızlığı da, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, dünyada bu kelimeyi sıkça kullanmaya başlayan siyasetçilerin izledikleri politikalarla özdeşleştirilmiş olmasıdır. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak, küreselleşmenin ne anlam ifade ettiği tam anlaşılmadan, hakkında olumlu veya olumsuz değer yargıları oluşmuştur. Küreselleşmeyi savunanlar da, eleştirenler de kendi görüşlerinin haklılığını ortaya koyacak gelişmeleri ve istatistik bilgileri sıkça kullanmaktalar. Küreselleşmenin faydaları konusunda bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma, yükselen yaşam standartları, teknolojik ilerleme ve bilginin daha hızlı yayılması, küreselleşmenin en belirgin faydaları arasında sayılmaktadır.⁹⁹

Öte yandan, küreselleşmeyi sadece ekonomik alandaki faaliyetleri etkileyen bir unsur olarak görmek de sınırlı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu çerçevede, malların ve sermayenin serbestçe dolaşımının yanı sıra, insanların daha sık seyahat etmeleri, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve internet kullanımının giderek yaygınlaşması, küreselleşmenin önde gelen itici güçleri arasında bulunmaktadır. Saydamlık da, küreselleşmenin ön plana çıkardığı kavramlar arasında yer almaktadır. Gelir dağılımının daha hakça olması, yolsuzlukların azalması, hatta siyasi özgürlüklerin ve insan haklarına saygının artması, küreselleşmeyle doğru orantılı gelişen unsurlar arasında sayılmaktadır.¹⁰⁰

Diğer taraftan, günümüzde küreselleşme içinde daha fazla yer alan ülkelerin hemen tamamı gelişmiş ülkelerdir. Bu unsur, esasen küreselleşmeye karşı yöneltilen eleştirilerin de odak noktasını oluşturmaktadır. Nitekim, küreselleşmeye karşı yöneltilen eleştirilerin başında, bu ilişkiler sisteminin, zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, age, (1989), s.26.

⁹⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, (1998), Ankara.

¹⁰⁰ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper, s.97/114, 1997.

kıldığı gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin marjinalizasyonuna (dışlanmasına) yol açtığı, faydalarının hem ülkeler hem de bölgeler arasında eşit olarak dağılmadığı, eşitsizlikleri giderici değil artırıcı bir rol oynadığı, küreselleşmeye yöneltilen diğer belli başlı eleştirilerdir.¹⁰¹

Her ne olursa olsun, günümüzde küreselleşme, ekonomiden uluslararası ilişkilere kadar çeşitli alanlarda dünyayı etkileyen, uluslararası toplumun dokusunu ve yapısını eskiye oranla tanınmayacak ölçüde değiştiren bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler 1945 yılında kurulduğunda, uluslararası ilişkileri belirleyen temel aktörlerin devletler olduğu konusunda herhangi bir kuşku yoktu. Sadece devletler, uluslararası ilişkileri etkileyebilecek kaynaklara sahipti. Oysa günümüzde, uluslararası ilişkileri ve dünya ekonomisini zaman zaman devletlerden çok daha fazla etkileyen yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Çokuluslu şirketler, hükümet dışı örgütler, medya kartelleri, araştırma ve düşünce kuruluşları, hatta bazı devletlerin yıllık GSMH' sından daha fazla şahsi serveti bulunan bireyler ve yatırımcı konsorsiyumlar son 10 yıl içerisinde oluşan uluslararası sistemin yeni aktörleri olarak ön plana çıkmışlardır.¹⁰²

Çokuluslu şirketler, dünya sahnesinde ulus devletlerden çok daha sonra görünmekle birlikte, günümüz uluslararası sistemini etkileyen ve yönlendiren aktörlerin başında gelmektedir. Birleşmiş Milletler' in son verilerine göre, dünyanın en büyük 200 çokuluslu şirketinin toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD Doları tutarındadır.¹⁰³ Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte biri dolayında olan bu rakam, Birleşmiş Milletler üyesi 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüklerinden fazladır. Çokuluslu şirketlerin ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve hedeflerini gözetmeyen bir uluslararası ekonomik sistemden söz etmek mümkün değildir. Çokuluslu şirketler, olağanüstü ekonomik güçlerinin bir yansıması olarak, uluslararası ilişkilerde de etkili olabilmektedir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Fahir Armaoğlu,; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), 1989, s.430.

¹⁰² Fahir Armaoğlu; age, 1989, s.431.

¹⁰³ G.Ayman,/ G. Nurçin Ateşoğlu, Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, Türk Dış Politikasının Analizi,(1994), s.51.

¹⁰⁴ Kissinger, H. , Diplomasi, (1992), s.43.

3.4. Ortadoğu' da Yeni Düzen

Daha önce kullanılan "Büyük Ortadoğu" terimi yerine "Yeni Ortadoğu" ifadesi, ilk olarak ABD Dışişleri eski Bakanı Condoleezza Rice tarafından, Haziran 2006'da Tel Aviv ziyareti sırasında halka yaptığı bir konuşmada kullanıldı. İlginçtir, bunun hemen ardından, 20 Temmuz 2006'da emekli Yarbay Ralph Peters'in "*Mücadeleyi Asla Bırakma*" adlı kitabında bu "Yeni Ortadoğu" nun haritası yayınlanmıştı.

Yarbay Peters daha önce ABD Genel Kurmay İstihbarat 2. Başkanlığı yapmış, dış politika ve strateji konularında pek çok makale ve kitap hazırlamış, fikirleri askeri çevrelerde oldukça etkili olan bir emekli üst düzey Savunma Bakanlığı mensubu. Savunma Bakanlığı, Yarbay Ralph'ın kitabındaki haritayı resmi olarak kabullenmese de bu haritanın NATO'nun Savunma Koleji'ndeki bir eğitim programında kullanıldığı biliniyor.¹⁰⁵

Ayrıca bu harita, Yarbay Peters'in şerhiyle, "Kan Sınırları: Daha iyi bir Ortadoğu Nasıl Görünür" başlığıyla ABD ordusunun Silahlı Kuvvetler Dergisi'nde yayınlandı.¹⁰⁶

Yüzyılı aşkın süredir Ortadoğu'yu dizayn etmeye yönelik haritaların son revizyonu olarak kabul edilebilecek bu harita bölgenin Batılı bazı kesimler tarafından öngörülen nihai sınırlarını çiziyor. Büyük Ortadoğu Projesi'nin son aşaması olan Yeni Ortadoğu haritası adeta, 1. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarını bölüşme amacıyla yapılan gizli anlaşma Sykes-Picot'nun bir nevi 21. yüzyıl versiyonu. O güne kadar komplo teorisi olarak algılanan çeşitli görüşlerin de kamuoyuna karşı bir tür doğrulaması niteliğinde. Görünen o ki, projenin son aşamasında artık gerçek hedefin gizlenmesi eskisi kadar önemsenmiyor.

2006'da çizilmiş haritanın öngördüğü sınırlar bugün o derece gerçekçi bir hale gelmiş ki The Atlantic dergisi bundan esinlenerek 2008'deki bir sayısının kapağında resmettiği aynı haritayı "The New Map of the Middle East" başlıklı makalesiyle 19 Haziran 2014 sayısına tekrar taşıyor. Yazıda, haritada öngörülen bölünmelerin kaçınılmaz olduğu mantığı işleniyor.¹⁰⁷

¹⁰⁵ G.Ayman,/ G. Nurçin Ateşoğlu, Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, Türk Dış Politikasının Analizi, (1994), s.55.

¹⁰⁶ A. Baharçipek, , "Uluslararası Sistemdeki Yeni Yapılanmaların Türkiye Açısından Yarattığı Bazı önemli Sonuçlar Üzerine Bir Değerlendirme", 2008, s.374.

¹⁰⁷ Vito Tanzi, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper, s.97/114, 1997.

Büyük Ortadoğu Projesi ismi, ilk olarak ABD'nin 43. Başkanı Bush hükümeti tarafından kullanıldı. 2004 yılındaki G-8 zirvesiyle gündeme taşındı. Oysa bu isim, 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar uzanan köklü ve uzun soluklu bir projeye takılan birçok isimden yalnızca sonuncusuydu.

Bu projenin alanı batıda Fas'tan doğuda Pakistan'a, kuzeyde Türkiye'nin Karadeniz kıyılarından güneyde Yemen'e kadar uzanan bölgeyi kapsıyordu. Yani bugün savaşlarla, çatışmalarla, darbelerle, bölünme, kargaşa, terör ve istikrarsızlıklarla dolup taşan, dünyanın en karışık, daha doğru deyimle "en çok karıştırılmış" coğrafyasıdır. Bölgenin en önemli özelliği İslam aleminin en büyük, merkezi ve stratejik bölümünü kapsamaktadır.

Şekli, uygulanma ve kamuoyuna sunulma biçimleri dönemlere göre değişse de projenin özü ve asıl hedefi hiçbir zaman değişmedi. En başından beri projenin Batılı derin devletler tarafından belirlenmiş öncelikli amacı, bölge ülkelerinin ve halklarının Osmanlı benzeri bir birlik ve ittifak kurmalarının önüne kesin bir set çekerek bir İslam ülkeleri birliği fikrini engelleyebilmek. Elbette bununla birlikte bölgenin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına hakim olmak. Bir üçüncü önemli yan fayda olarak da bu sürecin vazgeçilmez unsuru olan kesintisiz kanlı savaşlar sayesinde bir kısım silah üreticilerine yüz milyarlarca dolarlık bir finans kaynağı sağlamak.

1800'lerin sonunda Osmanlı'nın Musul ve Kerkük'te petrol çıkarılmasına yönelik Alman Deutsche Bank ile anlaşması üzerine İngilizler, söz konusu Alman firmasıyla 1901 yılında hemen dolaylı bir ortaklık kurarak Ortadoğu petrolerine hızla dahil oldu. Ardından dönemin hızla gelişen ülkesi ABD de bölgedeki petrol arama ve çıkarma operasyonlarına katılarak oyuna girmekte gecikmedi. Çökmekte olan Osmanlı topraklarındaki bu zengin petrol kaynakları Batı'nın bütün ilgisini Ortadoğu'ya yöneltmişti.

Çok geçmeden, Ortadoğu'daki Osmanlı mirası olan toprakları bölgenin yönetimi manda sistemiyle İngiltere ve Fransa arasında paylaştırıldı. Böylelikle, resmi ve geniş ölçekli anlamda Büyük Ortadoğu Projesi'nin ilk önemli adımı atılmış oldu. Bunun devamında da proje, çeşitli revizyonlar, uyarlamalar, düzenlemeler ve iyileştirmelerle günümüze kadar aşama aşama uygulanmaya devam etti.

ABD Kongresinin 1957'de kabul ettiği "*Ortadoğu'da Barış ve İstikrarı Koruma*" başlığını taşıyan ve "*Eisenhower Doktrini*" olarak bilinen karar, Ortadoğu'ya yönelik

yaklaşımıyla bugünkü BOP'la aynı prensipleri savunmaktaydı. Aynı şekilde, bir basın toplantısında ilk kez ABD Başkanı George Bush tarafından Ağustos 1990'da kullanılan "*Yeni Dünya Düzeni*" kavramı dünya kamuoyunu yavaş yavaş BOP'a alıştırmaya ve ısındırma turlarıydı. Yine, eski ABD Savunma Bakanlığı danışmanı siyaset bilimci Samuel Huntington'ın, 'Foreign Affairs' isimli akademik derginin '1993 Yaz Sayısı'nda yayınladığı, sonradan da kapsamlı bir kitap haline getirdiği "*Medeniyetler Çatışması*" tezi süregiden Büyük Ortadoğu Projesi'nin felsefi temellerini atmaktaydı.

Hükümete askeri politikalar, Irak savaşı, milli güvenlik gibi konularda danışmanlık hizmeti veren, üst düzey yöneticiler üzerinde önemli nüfuzla sahip olan ve 1997-2006 yılları arasında faaliyet gösteren Washington DC merkezli düşünce kuruluşu "*Yeni Amerikan Projesi*" de Yeni Dünya Düzeni ve BOP'un bir numaralı teorisyenlerindendi. 2006 sonunda kapanan PNAC'ın eski direktörü Gary Schmitt, görüşlerini hükümete kabul ettirdiklerinden dolayı artık varlıklarına gerek kalmadığını belirtmişti.

Nitekim aynı yıl, yazının başında sözü edilen "*Yeni Ortadoğu*" kavramı ve bu Yeni Ortadoğu'nun detaylı haritası yürürlüğe girdi. Devamında da Irak'ın işgalinden sonraki son dalga olan Arap Baharı'yla Suriye, Libya, Yemen ve diğer birçok Arap ülkesi de istenen kargaşa ortamına çekilerek haritanın gerçekleşmesine doğru ciddi bir aşama daha katedildi.

Birçok Batılı derin devlet, yüzyıllık hayalleri olan bu haritanın şekillenmesinde sonuca hızla yaklaşıldığını düşünüyor. Fakat unutmamalı; hayaller ve gizli planlar her zaman beklendiği, hesaplandığı gibi gerçekleşir. Tarih, uğruna çok büyük çabalar harcanan ancak tersine dönen sayısız karanlık planla doludur. Ortadoğu'yu zorluklar bekliyor olabilir. Ama İslam ülkelerinin birbirinden tümüyle ayrılıp parçalanması, İslam birlik ve bütünlüğünün yıkılıp yok olması kaderde yoktur. Zorluklar ve badireler yaşanabilir, fakat bütün bunların sonucunda ortaya çıkacak harita söz konusu derin devletlerin hiç de beklediği gibi olmayacaktır.

2013 yılı ile birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemin 11 Eylül 2001 ile belirlenen paradigmasını bir kenara bırakıyor ve yeni bir dünya düzenine yelken açılmaktadır. Çünkü artık içinde bulunduğumuz dönemi 11 Eylül sonrası kuralları ile açıklamaya

imkânı kalmadı. Yeni dönemin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;¹⁰⁸

- Stratejik büyük güç mücadelesinin Asya-Pasifik bölgesine kayması, başta Çin'in olmak üzere bölge ülkelerinin askeri kapasitelerini hızla geliştirmekte olması,
- ABD'nin aktif güç dengeleme stratejisini terk ederek, müdahaleleri bölgesel güçlere bırakması, Avrupa'dan uzaklaşarak yeni bölgesel müttefikler araması,
- Dünyanın içinde bulunduğu ağır ekonomik kriz nedeni ile müdahalelerin sivil güç-istihbarat işbirlikleri, cerrahi askeri operasyon niteline dönüşmesi,
- Soğuk Savaş'ın uluslararası güvenlik kurumlarının (NATO, BM vb.) işlevlerini kaybetmeleri, bölgesel güçlerin ve güvenlik çözümlerinin öne çıkmaya başlaması.

Türkiye'nin bulunduğu Ortadoğu bölgesine dönecek olursak, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi beklenen sonucu vermedi; Mısır, Suriye ve Irak istikrarsızlaştı. Suudi Arabistan ve Pakistan'daki ABD onaylı liderlerde kendi özel gündemlerinin peşine düştüler. Şimdi asıl sorun Ortadoğu'daki yeni durumda taşların yerine nasıl oturacağıdır. Esat kalacak ve ülkedeki seçimleri yönlendirmeye çalışacaktır. Suriye'ye sokulan cihatçı El Kaide, Lübnan'da ki yerli cihatçıları takviye ederek Hizbullah'ı iki cephede savaşmaya zorlayacak, sonuçta Lübnan da karışacaktır. Mısır ordusu, bahar aylarındaki seçimde Selefilere kazanması için çalışacak ve Sina Yarımadasından içeriye doğru cihatçı (Sünni terörist ya da çakma El Kaide) tehdidi artacaktır.¹⁰⁹

ABD'ye yaklaşarak bölgesel güç konumunu takviye eden İran'a karşı Türkiye, denge arama peşindedir. Tüm komşuları gibi Irak merkezi yönetimi ile de arası bozuk olan Türkiye gene Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesi liderine sarılmakta ve buradaki enerji kartını oynamaya çalışmaktadır. Irak ise, bölünme sürecinde oldukça ilerledi. Ortadoğu haritasında Irak'ın kuzeyinden başlayan bir yırtılma beklenmektedir. Bu yırtılmadan Türkiye'de nasibini alabilir. Jeopolitiğin evrimi döngüseldir. Büyük güçler doğar, yükselir, düşer ve yok olur. Hatta yok olurken, tıpkı Osmanlı'nın Türkiye'yi doğurması gibi yavrular ve imparatorluk genlerini de aktarırlar. Ancak Türkiye bugün doğum sancıları çekmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Hale, William , "Turkey and the Middle East in the New Era," *Insight Tur-key* 11, no. 3 (2009), s.143.

¹⁰⁹ Oğuzlu, Tarık, "Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives (2008), s.18.

¹¹⁰ Turan, İltar , "Turkey's Iran Policy: Moving Away from Tradition?", 2010.

3.5. Yeni Dünya Düzeninde Türkiye'nin Seçimi

Küreselleşmenin, sermayenin serbestçe dolaşımını kolaylaştırma ve yabancı yatırımları artırma yoluyla ekonomik gelişmeye olumlu katkıda bulunduğu herkesçe teslim edilmektedir. Ancak, küreselleşmenin kriz zamanlarında sermayenin daha çabuk yurtdışına kaçmasına ve krizlerin diğer ülkelere daha hızla yayılmasına neden olduğu da bilinen bir gerçektir. Tayland'da 1997 yılı Aralık ayında başlayan Asya krizi ve Rusya'da 1998 yılı Ağustos ayında meydana gelen mali kriz, kısa süre içerisinde ekonomisi çok güçlü olan ABD'de bile etkisini hissettirmiştir. Türkiye'de 2001 yılı Şubat ayında yaşanan mali krizin etkisinin Rusya'dan Brezilya'ya kadar birçok ülkede hissedilmesinde kuşkusuz yeni küresel dinamiklerin de rolü bulunmaktadır.

Türkiye'de, 1950'lerde dönemin siyasal iktidarı ve muhalif kesim arasındaki görüş farklılıkları, "planlama" ortak paydasında buluşmuş ve 1960 yılında DPT'nin (Devlet Planlama Teşkilatı) kuruluşu ve 1963 yılında ilk beş yıllık kalkınma planı hayata geçirilmiştir. Türkiye de bu sürece, başta Dünya Bankası ve IMF (International Monetary Found – Uluslararası Para Fonu) olmak üzere çok sayıda uluslar arası iktisadi kuruluşun dış yardım, kredi veya proje desteği konularındaki talepleri ile dahil olmuştur. Birinci beş yıllık planlı kalkınma programında, "planlı kalkınma" deneyimi, ulusal kalkınmayı ekonomik, sosyal, teknolojik ve kültürel boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir plan anlayışına dayanmaktadır.¹¹¹

Yaklaşık olarak 1980'lere kadar süren planlı dönemlerde Türkiye ekonomisinin temel iktisadi göstergeleri, dünya ortalamalarına paralellik göstermiştir. Öyle ki 1963-1980 arası dönemde ortalama büyüme %6,8 olarak gerçekleşmiş, bu noktada sanayide büyüme hızı %9,6 olurken, tarımda ise bu oran %3,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde enflasyon oranı ise ortalama %10'lar seviyesinde gerçekleşmiştir.¹¹²

1970'li yıllarda anılan ülkelerde sanayileşme hızlanmış ancak ekonomik istikrarsızlık artmış, ekonomiler dış kaynak olmaksızın işleyemez hale gelmişlerdir. Dış kaynak sağlamanın koşulu ise IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen yeni uluslararası önlemlerin uygulanması olmuştur. Böylece 1980'lerde ekonomiyi ve toplumu belli bir plan dahilinde geliştirme perspektifinin yerini, sorunların çözümünü

¹¹¹ Larrabee, F. Stephen, ve Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Santa Monica: Rand. (2003), s. 14.

¹¹² Robins, Philip, "Turkish Foreign Policy since 2002: between a Post-Islamist Government and a Kemalist State." *International Affairs* 83, no. 1 (2007), s.281.

piyasanın serbestçe işleminde gören neo-liberal perspektif almıştır.¹¹³ 1980'lerden itibaren devletin ekonomiden elini çekmesi, döviz ve mal piyasalarının serbestleştirilmesi yanında, özelleştirme ve devletin tarıma sunduğu desteklerin kaldırılması gibi önlemler, IMF'in yapısal uyum programlarına dönüşmüştür. Böylece gelişme kavramı yerini yapısal uyum kavramına bırakmıştır. Ancak, 1997 Asya Krizi'nden sonra gelişme stratejisi izleme düşüncesinin tekrar geri geldiği görülmektedir. Son yıllarda, özellikle 1980'ler ortasında, ortaya çıkan küreselleşme kavramı, ticari anlamda büyük pazar, sosyo-kültürel anlamda ise, evrensel normlardan yerelleşmeye doğru ilerleyen standartlaşmayı ifade etmektedir.¹¹⁴

Bu kapsamda küreselleşme, insanları buldukları dar çerçeveden, kendilerini yer kürede yeni mekanlar, yeni ilişkiler sağlayacak hareketliliğe yönelten bir olgudur. Bu hareketlilik bazen savaş, kıtlık, hastalık ve afet gibi olağanüstü şartlarda gerçekleşirken, bazen de ticaret ve seyahat gibi son derece tabii gerekçelerle oluşabilmektedir. Dünyanın çift kutupluluktan tek kutupluluğa doğru yönelmesi ve bunun sonucunda oluşan Yeni Dünya Düzeni (New World Order) küresel sermayenin önündeki engellerin aşılması için önemli olmuştur. Bilgisayar ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, ticari sınırların kalkması, tüketim kalıplarındaki değişimler ve tüketici zevkleri, kaliteye olan talep, personel tercihleri, kamu hizmetlerinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, uluslararası rekabet ve finans piyasalarının küreselleşerek kuralların esnemesi, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de küreselleşmenin sonucunda meydana gelen gelişmeler olmuştur. Günümüz dünyasında; yasal ve kurumsal düzenlemelerin, kamu yönetiminin etkinliğinin, toplumsal sermaye ve kültürel değerlerin, çevre duyarlılığının ve özellikle de bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ekonomik gelişme de önemli katkılar yaptığı küreselleşme süreci, Türkiye'yi de etkisi altına almış bir akımdır. Bu kapsamda; Türkiye'nin küreselleşme süreci içindeki yerini saptamak için ülkedeki bazı ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasi değerlendirmeleri yapmak gereklidir. Küreselleşmeye dayanak teşkil eden sağlıklı bir ulusal gelişme öncelikle bireyin özgürleşmesinin en önemli kaynağı olan ekonomik olanaklarını artırmalıdır. Oysa DİE tarafından 1994 yılında yapılan hane halkı gelir dağılımı anketi geçici sonuçlarına göre; Türkiye'de en az gelirli % 20'lik kesim milli gelirin % 4.9'unu alırken, en yüksek gelirli

¹¹³ Ziya Öniş, "Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique," (2011), s.47-65.

¹¹⁴ O. Lesser, Ian , *Turkey's Third Wave-And the Coming Quest for Strategic Reassurance*. GMF, 2011.

% 20'lik kesim ise milli gelirin % 54'ünü almaktadır. Gini katsayısı ise % 49 olup, gelir dağılımının bozukluğunu açıkça ifade etmektedir. Bu rakamın 2002 yılı için % 44 olması gelir dağılımındaki bozukluğun devam ettiğini ortaya koymaktadır.¹¹⁵ Rodrik'e göre; gelir eşitsizliklerinin yüksek olduğu ülkeler krizlere daha yatkın ülkelerdir. Söz konusu ülkelerde makroekonomik dengesizlik görülme olasılığı daha fazla; demokratik kurumların ya da kaliteli devlet bürokrasilerinin olduğu ülkelerde ise bu olasılık daha düşüktür¹¹⁶

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-1983 dönüşümü ile başlamış, 1989-1990'da da tamamlanmıştır. Bu süreçte, Türkiye ekonomisinde küreselleşme deneyimi aşağıdaki üç olguyu yansıtmaktadır. Bunlar:¹¹⁷

- İktisadi artığın yaratılması ve milli gelirin bölüşümüne ilişkin süreçler; Devletin bölüşüm sorunu kamu kesimi açıklarını beraberinde getiren bir durum olmuştur. Söz konusu bölüşüm dinamiklerinin düzenlenmesinde devletin değişen rolü ve bunun yol açtığı kamu kesimi finansman açıkları; 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde küreselleşen işgücü piyasalarında ücretlerin üretkenlik ile olan ilişkisi zayıflamış ve bu durum devletin gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik işlevlerini arttırmıştır.

- Bölüşüm sorununun yol açtığı kamu kesimi finansman açıkları ise yabancı sermaye girişlerine dayalı finansmanı beraberinde getirmiştir.

- Finansal serbestleştirmenin olası kıldığı dış kaynaklı kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı, spekülasyon finansman ve büyüme; Bu durum Türkiye'de ekonomik istikrarsızlık ve kriz süreçlerinin yaşanmasına yol açmıştır.

Yukarıda belirtilen aşamalarla birlikte; milli gelirin yeterince arttırılamaması, üretim yetersizliği, karma ekonomik sistem dahilinde devletin ekonomide belirleyici olması ve bu durumun da kamu kesimi finansman açıklarını arttırması, kaynak bulma amaçlı kısa vadeli-yüksek faizli borç yükünün artışı, kamu mali yönetiminde ortaya çıkan aksaklıklar ülke ekonomisinin küreselleşme sürecinde yer bulmasını geciktiren unsurlar olmuştur.

Türkiye'nin, ekonomik yapı içinde; küreselleşme sürecine uyum sağlayacak tarzda işadamlarının yatırım ve üretim yapabilmeleri için gerekli talepleri karşılayacak

¹¹⁵ O. Lesser, Ian age, 2011.

¹¹⁶ Ziya Öniş, "Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique," (2011), s. 48.

¹¹⁷ Larrabee, F. Stephen, ve Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Santa Monica: RAND. (2003), s. 17.

özelliklere sahip bir piyasa ortamını yaratamamasında aşağıdaki faktörlerin önemli bir payı vardır;¹¹⁸

- Finansal piyasaların yapısı, kurumsallaşması aşamasında karşılaşılan sorunlar, bu piyasalara yeniliklerin getirilmesindeki güçlükler,
- Vergilendirme sorunları vb.
- Devleti etkin ve verimli işleyememesi, karar alma süreçlerindeki aksaklıklar, özelleştirmedeki gecikmeler vb.
- Kamu mali yönetiminde etkinliğin sağlanamaması.

Türkiye için Avrupa Birliği'ne üyelik süreci bölgesel temele dayalı küreselleşme sürecini oluşturması bakımından önemlidir. Günümüzde ulusal ekonomiler bir yandan giderek daha çok dışa açılarak global bir ekonomik sürece entegre olurken, diğer yandan ekonomik işbirliği çerçevesinde bölgesel bloklaşmalar oluşturmaktadır. Bu bloklaşmalar içinde yerine almak isteyen Türkiye'nin 1980'li yılların ortalarına kadar, önündeki en ciddi engel ekonomik geri kalmışlık iken, bugün siyasal, sosyal ve hukuki içerikteki engeller öncelikli hale gelmeye başlamıştır.

Türkiye ve diğer bütün gelişmekte olan dünya ülkeleri açısından küreselleşme süreci içinde rekabet yeteneğinin araştırılması ve gücünün artırılması önemli bir unsurdur. 1980'li yıllarda ihracata yönelik sanayileşme stratejisi Türkiye'de rekabet ve rekabetçi piyasa yapısının önemini ön plana çıkarmıştır. Ülkemizde rekabetçi bir yapı yerine oligopolistik bir yapının varlığı firmaların küresel rekabete hazırlanmaları açısından en önemli eksikliklerdir.

Ekonomik, teknolojik ve politik koşullarda meydana gelen değişimler bazı ülke ve firmalara yeni fırsatlar yaratırlar. Türkiye'nin coğrafik konumu da günümüzün koşullarında küresel rekabet için potansiyel bir avantaj yaratmaktadır. Bunun gerçekleşmesi ise, Türkiye'de faaliyet gösteren firmaların ve ekonomiyi yönlendiren karar mercilerinin yenilikçi ve dinamik olmasına, değişen rekabet koşullarına hızla uyum sağlamasına bağlıdır.

Türkiye küreselleşme sürecinin hız kazanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, ekonomik ve siyasi konjonktürdeki ve yapılarıdaki olumsuzlukların ortaya çıkardığı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1980'li yıllardan itibaren denetimsiz bir liberalleşme

¹¹⁸ Nuh Yılmaz, "US-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Sığ-nifier'." (2011), s. 22.

süreci yaşamakta olan Türkiye’de, ekonomide devletin payının giderek artmasına engel olunamamış bir ekonomik ve siyasal yapılanma ve konjonktür, mali yapıyı ve sorunlarını belirleyici olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan ülkede mali krize yol açan ekonomik ve sosyo-politik nedenleri de göz ardı etmemek gereklidir.¹¹⁹

Türkiye’nin küresel rekabetin gereğini yerine getirebilmek için genel faktörlerden özel faktörlere yönelik olarak faktör geliştirici politikalara ağırlık vermesi gereklidir. Bununla birlikte;¹²⁰

- Verimliliği arttırıcı yönde nitelikli işgücü yetiştirilmesi,
- Eğitim kalitesinin arttırılması,
- Araştırma ve geliştirme hizmetlerinin arttırılması, ve bilimin teşviki,
- Sermaye maliyetini düşürücü ve sermaye piyasasını etkinleştirici politikaların uygulanması,
- Yerli firmaların gelişmiş ülke piyasalarına girerek, nitelik ve kalite arttırıcı yenilikleri benimsemesi,
- Dış yatırımların ülke içine girmesini kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması,
- Vatandaşların hayat standartlarının yükseltilmesi,
- Ülkedeki ekonomik koşulların gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde iyileştirilmesi,
- Ekonomik istikrarla birlikte, ülke de güvenin tesis edileceği siyasi istikrar ortamının yakalanması,
- Kamu mali yönetiminde kabul edilen yasal düzenlemelerin etkinlikle hayata geçirilmesi,
- İletişim ve teknolojik alanlardaki yenilikler takip edilerek, bilginin ulaşım ve iletişiminin sağlanması vb. unsurların yerine getirilmesi gereklidir.

Türkiye, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünya ekonomisinde hız kazanan küreselleşme olgusunun dışında kalmamak için 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile, dışa açılma kararını uygulamaya koymuştur. Daha sonraki dönemlerde Türkiye, serbest piyasa ekonomisi uygulamalarıyla küreselleşen dünyada yerini almakla birlikte; bazı temel ekonomik sorunları aşabilmiş değildir. Türkiye’nin borçlu ülkeler kategorisinde yer alması, işgücünün eğitim seviyesinin düşük olması, mali disiplin

¹¹⁹ Wohlforth, William C. , “The Stability of a Unipolar World.” (1999), s. 23.

¹²⁰ Nuh Yılmaz, ”US-Turkey Relations: Model Partnership as an ‘Empty Stg-nifier’.” (2011), s. 22.

sorunlarının aşılammış olması, kamu kesimi kaynaklarının tahsisinde ve kullanımında etkin olmayan uygulamalar ve istihdam edilebilir nüfustaki hızlı artış bu durumun bir göstergesidir.¹²¹

Küreselleşme sürecinde, Türkiye'nin AB ile ilgili olumlu gelişmelerin ortaya çıkması Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Nitekim, Türkiye'nin AB'nin dışında kalması, Türkiye ekonomisindeki birçok olumlu gelişmenin durmasına ve AB ekonomileriyle entegrasyon sürecinin durması ile birlikte, dış denge sorunlarının yaşanmasına yol açabilecektir. 1980 sonrası dönemde küreselleşme akımı ile birlikte Türkiye'de ihracat ve ithalatın artması dışa açılma sürecinin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye'de ihracat ve ithalat rakamlarındaki gelişme değerlendirildiğinde; ihracat sırasıyla; 1980'de 2.910 milyon dolar, 1985'de 7.959 milyon dolar, 1990'da 12.950 milyon dolar, 1995'de 21.636 milyon dolar, 2000'de 30.721 milyon dolar ve 2005 yılında (Ocak-Temmuz dönemi geçici rakamı) 42.471 milyon dolar olmuştur.¹²² İthalat rakamları ise; 1980'de 7.513 milyon dolar, 1985'de 11.03 milyon dolar, 1990'da 22.535 milyon dolar, 1995'de 34.886 milyon dolar, 2000'de 53.131 milyon dolar ve 2005 yılında (Ocak- Temmuz dönemi geçici rakamı) 60.628 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹²³

Türkiye'nin küreselleşme sürecine ve serbest piyasa akımı ile birlikte dünya ekonomisine ve değişen devlet anlayışına entegre olma yolundaki çabalarının başarısı öncelikle ekonomik gelişme ve kalkınmasına bağlıdır. Türkiye'de üretim artışının sağlanarak milli gelirin arttırılması, ekonomik kalkınmayı sağlayacak sosyal, kültürel ve yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesi, hayat standartlarının yükseltilmesi ve siyasi istikrarın sağlanması ile birlikte küreselleşmeye, AB'ye ve yeni devlet anlayışına geçiş süreci mümkün olabilecektir. Diğer yandan özellikle 2000'li yılların ortalarında ekonomik verilerde ortaya çıkan olumlu gidişatın devam ettirilmesi bu yolda ortaya çıkan gelişmelerin sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir.

Bir yandan İran'a karşı Batılı ülkelerin yaptırım planlarından farklı bir tavır alıyor diğer yandan İsrail ile daha önce görülmemiş bir gerginlikte ilişki kuruyor.

¹²¹ İlter Turan, "Turkey's Iran Policy: Moving Away from Tradition?", 2010.

¹²² www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi (Mayıs 2016).

¹²³ www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi (Mayıs 2016).

Böylesi farklı bir tutum Türkiye'nin çok fazla kaygan bir zeminde hareket ettiği dolayısıyla tehlikeli sonuçlar üretebileceği kaygısını üretiyor.¹²⁴

Türk dış politikası üzerine yapılan son dönem analizlerin çoğunda bu bağımsız hareket tarzı açıklanması gereken bir anomali gibi değerlendirilmektedir. Türkiye'nin neden bu kadar iddialı olduğu sorusu sürekli gündeme getirilmekte ve herkes kendi çerçevesinden buna bir cevap aramaktadır. Hâlbuki bu cevap arayışının kendisi oldukça şaşırtıcıdır. Devletlerin otonomi arayışı bir anomali değildir, aksine uluslararası sistemi kuran ve sürdüren temel dinamiktir. Kendilerini hiyerarşik bir yapının unsuru yapmak istemeyen ben-merkezci aktörlerin kendi kendine yeter ve egemen olmak istemesinin şaşkınlıkla karşılanması bu disiplinin temel öğelerini unutmak anlamına gelir. Türkiye de bu aktörlerden biri olarak pek tabii ki otonomisini artırmayı hedefleyecektir.

Asıl şaşırtıcı olan ve açıklama gerektiren anomali bu otonomi arayışının neden sorgulandığıdır. Görünen o ki, Türk dış politikasını Soğuk Savaş'ın ona kazandırmış olduğu temel reflekslerden ayrı düşünmekte zorlanılmaktadır. Sovyet tehdidi altında otonomisini korumak adına kendisini Batı ittifakının bir parçası yapma arayışındaki Türkiye imajının zihinlerdeki canlılığını hala koruyor oluşu nedeniyle olsa gerek yeni dönemdeki iddialı otonomi arayışı şaşırtıcı olarak kabul ediliyor.

Hâlbuki temel mesele çift kutuplu uluslararası yapının tek kutupluğu evrilmesiyle doğrudan ilintilidir. Uluslararası gücün tek merkezde toplanmadığı iki kutup tarafından kabaca eşit paylaşıldığı bir dönemde Türkiye'nin otonomi arayışı savunmacı dış politika davranışları üretmekteydi. Dolayısıyla Türkiye savunmacı dengeleme politikasıyla kendini Batı ittifakının bir parçası yaparak otonomisini savunmacı biçimde koruma yoluna gidiyordu. Yeni dönemde ise Türkiye saldırgan bir otonomi artırımı izlemektedir. Buna göre, kalıcı ittifaklar yerine esnek bir dış politika tercih edilmektedir. Çünkü ittifaklarla otonomi arasında paradoksal bir ilişki vardır.¹²⁵ İttifaklar her zaman bir şeye karşıdır ancak türevsel olarak bir şey içindir.¹²⁶

Dolayısıyla ittifak işbirliğinden farklıdır ve normal olan kalıcı bir ittifakın parçası olmak değil otonomiye sınırlandıran ittifak ilişkilerinden mümkün olduğunca kolay ve çabuk sıyrılmaktır. Diğer bir deyişle normal olan Soğuk Savaş'ın kalıcı ittifakları değil, otonominin mümkün olduğunca artırılması için esnekliğin

¹²⁴ İlter Turan, "Turkey's Iran Policy: Moving Away from Tradition?", 2010, s.43.

¹²⁵ Snyder, 1997, s.31.

¹²⁶ Liska, 1962, s.53.

sağlanmasıdır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan veya Romanya gibi işgal edilmiş bir devlet değildi, dolayısıyla Sovyet uydusu olmaksızın Batı ittifakının parçası olmak otonomi mücadelesinde oldukça önemliydi. Fakat tek kutuplu sistem içerisinde Türkiye otonomisini yalnızca korumak değil artırmak şansına sahiptir.

Türkiye'nin otonomi arayışını problematize eden çalışmalarda bunun sürdürülebilir bir politika olup olmadığı tartışılmaktadır. Bir yanda Ian Lesser gibi bazı uzmanlar Türkiye'nin bu davranışının yakın dönemde son bulacağını, çünkü bölgenin yeni güvenlik tehditleriyle karşılaştığını dolayısıyla Türkiye'nin Batı ittifakının bir parçası olmaya geri dönüş yapacağını iddia etmektedir.¹²⁷ Lesser'in bu iddiası yapısal bir yaklaşıma dayanır gibi görünmesine rağmen, sistem çapında değişkenler kullanan fakat aslen yapısal olmayan bir açıklamadır.¹²⁸

İran'ın nükleer çalışmaları ve Arap Baharı gibi yeni olgular sistem çapında değişimlere işaret etse de aslında yapısal bir dönüşüm anlamına gelmez. Uluslararası sistem halen tek kutupludur ve Türkiye düzeyindeki devletlerin uzun vadeli ve disiplinli ittifaklara girmesini gerekli kılacak herhangi bir gerekçe yoktur. Aksine bu sistem çapındaki değişimler otonomisini korumak değil artırmak peşinde olan Türkiye gibi devletler için yeni manevra alanlarını temsil eder. Görülebileceği gibi tüm bu alanlarda Türkiye Batı'dan farklı yaratıcı bir diplomasi izleme gayretini devam ettirmektedir.

Bu yaklaşım ise esasında yapısal bir dinamik olan otonomi arayışını birey düzlemine hapsedmektedir. Aslında bu analizin bir adım ötesine gidilip Türkiye'de Akparti dışı siyasi aktörlerin otonomi arayışı olamayacağı gibi bir yaklaşımı benimsemek gerekir ki, bu da oldukça sorunlu bir açıklamadır. Otonomi arayışı ne sadece görevdeki hükümete ne de Türkiye'ye ait bir dış politika vizyonudur. Bütün devletler yapısal bir gereklilik sonucu ellerinden geldiğince ve başarabildikleri oranda bu çabayı gösterir. Sadece bazıları bu arayışı tutarlı bir dış politika vizyonu haline getirebilme becerisini gösterirken, bazıları başarısızlığa uğrayabilir. Otonomi arayışı görevdeki hükümete has bireysel bir motivasyon değil, uluslararası sistemin devamlılığını sağlayan yapısal bir gereksinimdir.

Dolayısıyla Türkiye'nin otonomi arayışını yapısal şartlar altında değerlendirirsek, bu yeni dönemde Türkiye'nin otonomisini sınırlayıcı hiçbir oluşuma

¹²⁷ Lesser, 2011, s. 45.

¹²⁸ Snyder, 1996, s.71.

dâhil olmak istemeyeceğini beklememiz gerekir. Bu tavır ne bir eksen kaymasıdır ne de bir çıpa eksikliğidir. Şayet yalnızca ideolojik bir eksen kayması olarak nitelenir ve Türkiye'nin artan Ortadoğu ilgisi buna örnek olarak gösterilirse, Türkiye'nin Kafkasya krizi ve Kosova görüşmeleri gibi alanlara olan ilgisi açıklanamaz. Siyasi düzlemdeki bu çeşitliğe ek olarak Türkiye'nin dış ticaret alanındaki performansı da buna örnek gösterilebilir. Batılı devletler Türkiye'nin dış ticaretinde hala büyük paya sahiptir. Dış ticaret alanında her ne kadar bir çeşitlenme mevcutsa da, bu henüz iddia edildiği gibi bir eksen kaymasına da işaret etmemektedir.¹²⁹ Otonomi arayışı Hükümet yetkilileri tarafından sıkça tekrarlandığı gibi eksen ve çıpa gibi kavramları kökten reddetmek demektir ve bu anormal bir durum değil aksine normalleşmedir. Otonomi arayışındaki bir devletin daha fazla esnek dış politika yaklaşımı belirlemesinden daha doğal bir şey düşünülemez.

Türkiye artık Soğuk Savaş'ın kanat ülkesi değildir. Doğu'yla Batı arasında bir köprü olmak değil, “merkez ülke” olmak istemektedir. Türkiye Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı otonomisini savunmacı bir dengeleme yoluyla korurken, yeni dönemde otonomisini saldırgan bir dış politika yoluyla artırmak istemektedir. Türkiye üzerinden diğer aktif aktörlerin geçtiği edilgen bir köprü olmayı da reddetmektedir. Bunun yerine kendisinin merkezde olduğu ilişkiler ağını tesis etme çabasıdır. Köprü kavramsallaştırması Soğuk Savaş zihniyetinden henüz tam kurtulamamış 90'lı yılların otonomi kazanma yöntemine işaret eder. Tehdit odaklı kendi başına var olamayan bir dış politika kavramsallaştırmasıdır. “Merkez ülke” ise muhtemel müttefikleriyle ilişkisinde yayı mümkün olduğunca geri çekebilen ve bu özelliğiyle kıymet kazanacak bir devlettir.¹³⁰ Köprü etken aktörler için vazgeçilmez değildir, başka şekillerde inşa edilebilecek yollardan biridir. Vazgeçilmez olmanın yolu sadakatten değil, kendi başına var olabilmekten geçmektedir. Bu nedenledir ki, Türkiye bir köprü değil merkez olmayı hedeflemektedir yeni dönemde. Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkinin doğası değişiyor ve hiyerarşik bir ilişki olmaktan çıkıp iki eşit ortak arasındaki bir ilişkiye dönüşüyor. Türkiye daha fazla kendisi olmaya çalışıyor ve ABD'den bunu talep ediyor.¹³¹

¹²⁹ Babacan, 2011, s. 23.

¹³⁰ A. Davutoğlu, 2008, s. 234.

¹³¹ Yılmaz, 2011, s. 221.

Daha fazla otonomi arayışı içerisinde Türk dış politika yapıcıları ABD merkezli bir uluslararası sistemde genel eğilim itibariyle statükonun devamını tercih etmektedir. Bu tutum ne ABD'nin küresel bir hegemon olarak tercih edilebilir olmasıyla, ne de Türkiye'nin karakteri nedeniyle statükocu bir aktör olmasıyla açıklanabilir. Tabii ki, herhangi bir devlet gibi Türkiye de sistemin en fazla hareket alanına sahip devleti olmak isteyecektir. Belki Türk karar alıcılara sorulsa Amerikan merkezli bir sistemden çok farklı nedenlerden dolayı rahatsız olabilir. Fakat aynı politika yapıcıları sistemin beklenmedik bir dönüşüm geçirmesinden de endişelidir.¹³²

Amerikan merkezli bir sistem uluslararası alanda tahmin edilebilir ve öngörülebilir bir siyaset alanı sunmaktadır. Herhangi bir kriz sistem içerisinde Türkiye ve benzeri aktörlerin pek de hoşuna gitmeyecek daha kötü sonuçlar doğurabilir. Rasyonel bir hesaba göre herhangi bir kriz anında iki ihtimal mevcuttur. Ya Amerikan menfaatleri doğrultusunda bir değişim ya da sonu belli olmayan bir kaos ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin sahip olduğu güç düzeyindeki devletler öncelikle bu ihtimalleri göz önünde bulundurlar, çünkü böylesi bir kriz anını kendi lehlerine dönüştürebilecek araçlardan yoksun olduklarının farkındadırlar.

Son dönem Türk dış politikasında ortaya çıkan iki yeni kavram Türkiye'nin eğilim ve davranışlarını açıklamak için oldukça güçlü araçlar sunmaktadır. Türkiye'nin ortaya koyduğu "sıfır sorun" perspektifi otonomi arayışındaki Türkiye'nin temel dış politika hedefi olarak gösterilebilir. Kavram Türkiye'nin komşularıyla ve yakın coğrafyasıyla sorunlu dış politika alanlarını minimize etme ve böylelikle bir istikrar çemberi inşa etme ihtiyacını temsil eder. Türkiye'nin yakın çevresine karşı geçmişte geliştirmiş olduğu reflekslere biraz da eleştirel bir bakış açısıyla bakan bu kavramsallaştırma, yakın komşularla sürdürülen gerilim siyasetinin Türkiye'yi bölge dışı aktörlere mahkûm ettiği fikrinden hareketle bölgesinde yalnızca istikrar eğilimi gösteren Türkiye'nin dengeli ilişkiler yürütebileceği sürdürülebilir bir ortamı hedeflemektedir.¹³³ Aksi takdirde kendi yakın coğrafyasında bir sürü gerginlikle uğraşan Türkiye'nin otonom bir merkez ülke olma şansı oldukça zayıflayacaktır ve gereksiz yere tehdit üretecektir. Bölgede çıkacak bir kaos Türkiye'nin hareket alanını kısıtlayarak otonomisini daraltacak ve bölge dışı aktörlerin bölgesel vizyonlarının

¹³² İter Turan, (2010), "Turkey's Iran Policy: Moving Away from Tradition?" *GMF Analysis on Turkey*, June 25, 2010, s.43.

¹³³ Hale, 2009, s.23.

edilgen unsuru haline getirecektir. Türkiye statüko taraftarlığını “sıfır sorun” kavramıyla dile getirmekte ve içinde bulunduğu bölgelere dair dengeleri bozmayı hedeflememektedir. Çünkü bozulan dengeyi dolduracak dinamik genelde ABD müdahalesi olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye Yunanistan’la uzun yıllardır yaşadığı gerilimi idare edilebilir bir düzleme getirmeyi istemektedir. Ortadoğu coğrafyasındaki diğer aktörlerle sorun yaşamak istememekte ve bölgenin kendi dinamikleri içerisinde istikrarını savunmaktadır. Ermenistan ile iyi ilişkiler kurma inisiyatifi göstermektedir. Ancak ne yazık ki, Türkiye’nin komşularla “sıfır sorun” politikası konjektörel nedenlerle istenilen düzeyde olamamıştır.

Türk dış politikası yapımcılarının bu yeni sistem içerisinde geliştirdikleri söylemlerin satır aralarında sürekli dikkati çeken temel unsurlardan birisi tam da bu nedenle istikrara yapılan vurgudur. Türkiye kendi yakın coğrafyasında çıkabilecek her türlü istikrarsızlıktan rahatsız olmaktadır. Her iki Irak krizi de Türkiye’nin savunmacı reflekslerini göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Her iki örnekte de Türkiye Ortadoğu’da meydana gelebilecek herhangi bir değişimden büyük ölçüde rahatsız olmuştur. Bu alanlardan en önemlisi Türkiye’nin temel siyasi kriz alanlarından birisi olan Kürt meselesinde hemen kendisini deşifre etmektedir. Türk karar yapımcılar her iki kriz anında hemen Kuzey Irak’taki muhtemel kötü sonuçlar doğurabilecek senaryoları devreye sokarak düşünmeye başlamıştır. Irak’ın toprak bütünlüğüne yapılan vurgu bugün bile Türkiye’nin Irak politikasının temelini teşkil etmektedir.¹³⁴

Aynı şekilde Türkiye Kafkaslarda, Balkanlar’da ve Ege’de sürekli istikrara duyulan ihtiyacı dile getirmektedir. Bu çerçevede yeni Türk dış politikasının kurucusu gözüyle bakılan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 2008 vizyonu Türkiye’ye sadece kendisine değil parçası bulunduğu tüm coğrafyalara bir güvenlik ve istikrar sağlayıcı rolü biçmekteydi.¹³⁵

Türkiye; özgürlük ve güvenlik arasındaki paradoksa alternatif bir yaklaşım belirleyerek yaratıcı biçimde bölgedeki dönüşüme katkıda bulunacak her türlü davranışa katkıda bulunmaktadır. Özellikle Ortadoğu’da istikrarın sürdürülebilir olması için rasyonel liderlere ve bu liderleri üretecek özgür toplumlara olan ihtiyacı düşünen Türk liderler en başından bu yana demokratikleşme, insan hakları, ortak güvenlik,

¹³⁴ Oğuzlu, 2008, s. 32.

¹³⁵ Davutoğlu, 2008, s.135.

medeniyetler ittifakı, Büyük Ortadoğu Projesi gibi dönüştürücü birçok eylemin içinde olmuştur.¹³⁶

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle iyi niyete dayalı diplomatik ilişkilerini geliştirmek için yıllarca süren çabalar sarf edilmiştir. Yeni bir Türkiye imajı oluşturularak özellikle ABD'nin imajının yıprandığı alanlarda boşlukları doldurabilme gayreti sarf edilmektedir.

Yumuşak güç kavramı oldukça savunmacı gibi görünmesine rağmen aslen Türkiye'nin yumuşak da olsa aktif saldırganlığının göstergesidir. Türkiye önleyici biçimde kriz alanlarına patlak vermeden müdahil olmayı alışkanlık haline getirmektedir. Bu davranış tarzı Bismarck'ın veya Metternich'in 19. Yüzyılda İngiltere'nin güç merkezi olduğu bir dönemde izledikleri statükocu saldırganlıkların bir benzeridir. Hatırlanacağı gibi Bismarck hiçbir zaman uluslararası sistemi kökünden dönüştürme hedefi gütmemiş fakat kurduğu karmaşık ittifaklar ağıyla Prusya'yı proaktif biçimde Avrupa siyasetinin kaçınılmaz aktörü ve merkezi yapmıştır.¹³⁷

Ne İngiltere'yi ne Rusya'yı ne de başka bir aktörü dengeleyici davranışlarda bulunmuştur. Bunun yerine kendisine yönelecek her türlü oluşumu engellemek için kurduğu ittifaklar ağının merkezine oturarak önleyici ve saldırgan bir diplomasi izlemiştir. Yine Avrupa tarihinin en büyük statükocularında olan Metternich aynı proaktif savunmacı saldırganlık yolunu takip etmiştir.

Benzer biçimde Türkiye'nin amaçları ve davranışları arasında da temel farklılıklar vardır. Sistem içerisinde meydana gelebilecek herhangi bir krizden korkan Türkiye kurduğu karmaşık ittifaklar ağının vazgeçilmez parçası olmaya çalışmaktadır. Bölgedeki her aktörle eşit ilişkiler çerçevesinde diyalog kurabilmeye yönelik davranışlar sergilenmekte ve bu çerçevede uzun yıllar boyunca hem İran'la hem Irak'taki bütün gruplarla, hem Suriye'yle hem İsrail ile konuşabilen tek ülke olmaya çalışmıştır.

Buna göre kendisine karşı diğer aktörlerin bir araya gelmesini engelleyebilecek ve kendisinin sorun yaşadığı aktörleri ise bölgede yalnız bırakabilecek bir merkezi konum hedeflemiştir. İsrail ile yaşanan krizin ardından Türkiye'nin İsrail'i bölgedeki

¹³⁶ age s. 84.

¹³⁷ Joffe, 1995.

tek şansı olduğu konusunda uyarması, bu her ülkeyle konuşabilen tek ülke olma özelliğine atfedilen özgüvenle ilgilidir.

Türkiye sadece kendi coğrafyasında değil, mümkün olduğunca her yerde var olan boşlukları doldurma gayreti içerisinde. Bu çerçevede Türkiye Afrika'da TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) gibi dış politikanın kamu diplomasisi araçlarını devreye sokarak Afrika ülkelerinde su kuyusu açmaktan insani yardıma kadar pek çok eylemin içerisine girmektedir. Afrika ülkeleriyle ilişkilerde gerçekleştirilecek bir gelişmenin Türkiye'ye yeni pazarlar oluşturacağı beklentisinin yanında, görünen o ki, Türkiye'nin Afrika açılımı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi adaylığında oldukça fazla işe yaramıştır. Diğer taraftan Türkiye Latin Amerika ülkeleriyle bile yeni ilişkiler tesis etmenin peşinde olmuştur. Bu minvalde Brezilya ile geliştirilen yakın münasebetler Türkiye'nin Güvenlik Konsey'inde Brezilya'yla birlikte İran üzerine bağımsız bir tutum sergilemesini sağlamıştır.¹³⁸

Son dönemde Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmeler çerçevesinde gelişen olaylar ve Türkiye'nin bunlara verdiği tepkiler yumuşak güç kavramının uygulama alanı olarak oldukça ilginç veriler sunmaktadır. Yumuşak güç unsurlarına bu kadar vurgu yapan Türkiye bir yandan da Arap diktatörleriyle sürdürülebilir ilişkiler kurmaktaydı. Ancak şimdi aynı Türkiye Arap rejimleri yerine sokaklarıyla daha fazla ilgili görünüyor. Bunu Türk dış politikasında bir kırılma olarak adlandırmak isteyenler çıkacaktır. Fakat derinlikli bir tahlil Türkiye'nin her iki durumda da savunma amaçlı saldırganlık politikası izlediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye uzun yıllardır Arap rejimlerinde meydana gelmesi arzu edilen değişimi "yumuşak güç" çerçevesinde sık sık dile getirmekteydi. Fakat yine aynı Türkiye Arap liderleriyle oldukça sıkı bağlar da inşa ediyordu. Görünen o ki, Türkiye en başından bu yana bu rejimler yerine daha demokratik ve dolayısıyla daha rasyonel sayılabilecek liderlerle çalışmayı arzulamaktaydı. Fakat diğer taraftan kısa vadede bir dönüşüm pek tahmin edilebilir bir süreç değildi. Ayrıca krizler yaratacak bir dönüşüm de çok arzu edilmiyordu. Çünkü Ankara sistem içerisindeki herhangi bir istikrarsızlık durumunda bölge dışı aktörlerin özellikle ABD'nin duruma müdahil olacağı ihtimalini hep göz önünde bulundurdu. Statükonun devamını gönülsüz de olsa kabullenmiş ve esasında

¹³⁸ Turan, 2010, s. 23.

daha iyi işbirliği yapabileceği demokratik rejimlerin gelişini destekleyici bir tavır takınmamıştır.

Dönüşümün kaçınılmaz olduğu anlaşılana kadar Türkiye bu “yumuşak güç” politikasını sürdürmüş fakat günümüz koşullarının getirdiği sebeplerden dolayı artık “sert gücü” ile müdahalelere başlamıştır. Libya örneğinde NATO’nun operasyon başlatmasına tam da bu kaygılarla sert eleştiri getirmiştir. Fakat dönüşüm kaçınılmaz hale gelince Türkiye bu dönüşümün belirleyici aktörlerinden biri olabilmek, olayların gelişmesinde inisiyatifi kaybetmemek, bir tarafından dahil olabilmek adına demokratik dönüşümü destekleyerek özgün ve saldırgan bir dış politika sergilemiştir. Suriye ile uzun yıllar boyunca kurulan iyi ilişkiler daha iyi bir alternatifin ortaya çıktığı andan itibaren bir kenara bırakılmış ve Türkiye Suriye’ye karşı oluşturulan bloğun merkezi haline gelmeye gayret etmiştir.

3.6. 2002 Yılı Sonrası Türkiye

Yapısal realist bir teori Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir dış politika tarzı içerisine girdiğini genel hatlarıyla görebilmektedir. Fakat yapısal teorilerin bilinen zaaflarından olan ayrıntıları vermekteki güçlük burada da ortaya çıkmaktadır. Tam da bu nedenle bölgesel analizciler için yapısal bir açıklama çok da tatmin edici olmayabilir. Karmaşık ve zengin ampirik alanı tek bir sebebe indirgemek, dolayısıyla bunun dışındaki birçok dış politika gerekçesini göz ardı etmek çeşitli boşluk alanları yaratıyor. Fakat daha önce de belirtildiği gibi eğer bir teori kendi perspektifinden ampirik dünyanın önemli olgularını tutarlı biçimde anlamlandırabiliyorsa kendi görevini ifa etmiş sayılabilir.

Pek tabii ki, bunun dışında açıklama bekleyen birçok yan etkenler mevcut olabilir. Özellikle şu sıralar sert tartışmalara neden olan Akparti etkisi tam da böyle bir alandır. Yapısal bir teori 90’ların başından bu yana Türk dış politikasını tek bir bütün olarak ele almaktadır.¹³⁹ Hâlbuki birçok kimse özellikle Akparti iktidarından sonra Türk dış politikasının çok daha farklı bir görünüm kazandığı iddiasını dile getirmektedir. Akparti hükümetlerinin dış politika alanında ortaya çıkardığı görünüm gerçekten de önceki dönemle bir kırılma hissi vermektedir. Dolayısıyla birçok çalışmada iç siyasi düzlemde hareketle Akparti etkisi dile getirilmektedir. Türkiye’nin otonomi arayışına Akpartili liderlerin ideolojik tutumları, karar yapıcılarının kişisel özellikleri, Türkiye’nin

¹³⁹ Babacan, “Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey’s Foreign Trade,(2011), s. 129.

değişen iç siyasi güç merkezi ve iç siyasetteki farklı grupların arasındaki mücadelenin bir yansıması gibi gerekçeler sıkça dile getirilmekte ve yeni dış politika görüntüsünün sebebi iç siyasi düzlemde aranmaktadır.¹⁴⁰

2003 yılı Irak Savaşı farklı Türk hükümetlerinin benzer yapısal şartlara verdikleri tepkiyi ölçmek açısından oldukça iyi bir örnektir. 1 Mart tezkeresi Türkiye'nin otonomi arayışının en açık göstergelerinden biridir. Yeni kurulmuş ilk Akparti Hükümeti Irak'a askeri operasyon düzenlemeyi planlayan ABD'nin yoğun baskılarına maruz kalmıştı. Amerika Türkiye'den savaş sırasında ABD ile birlikte hareket etmesini ve özellikle Kuzey'den açılacak bir cephe için Türkiye'nin ev sahipliği yapmasını talep ediyordu. Pazarlık süreci esnasında Türkiye'nin bu baskılara çok uzun süre dayanamayacağı ve Amerika'ya geçiş hakkını tanıyacağı beklentisi oldukça yüksekti. Fakat parlamentoda yapılan oylama hükümet tarafından getirilen tezkerenin onaylanması için yeterli çoğunluğu bulamadı ve Türkiye ABD'nin birlikte hareket etme ve Kuzey cephesi talebini dolaylı olarak reddetmiş oldu. Bu sonucun hem Washington'daki yetkililer hem de Ankara'yı yakından izleyen gözlemciler için oldukça şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirildiği ortadır.

Fakat diğer taraftan ortaya çıkmakta olan veriler göstermektedir ki, bu durum Ankara'daki yetkililer için pek şaşırtıcı değildi. Ankara'nın birinci en iyi seçeneği böyle bir savaşın hiç olmamasıydı. İkinci seçenek, şayet savaş engellenemezse, bunu mümkün olan en az hasarla atlattı. Dolayısıyla ABD'yle yapılan müzakereler de bu iki alternatifte odaklanmış durumdaydı. Müzakere süreci mümkün olduğunca uzatılarak savaşı bir çözüm için çareler aramak birinci alternatifini temsil etmekteydi. İkinci alternatif içinse, Ankara savaş sırasında ve sonrasında kendi hareket alanını sınırlamayacak bir çözüm arayışına girdi. Çünkü ABD'yle yapılacak kayıtsız şartsız bir ittifak ilişkisi Türkiye'yi tamamen ABD'nin inisiyatifine terk edebilirdi ve bu krizin sonucunda Türkiye ABD'nin iyi niyetine bağımlı kalabilirdi. Özellikle 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında oluşturulan çekiç gücün yarattığı tecrübe Türk liderlerinin zihninde oldukça tazeydi ve Türkiye'den geçecek veya Türkiye'ye konuşlandırılacak yüksek sayıdaki Amerikan askerinin tekrar Türkiye'den çıkarılması sorunu Ankara'yı ciddi anlamda düşündürüyordu. Dahası savaş sonrası düzenlemeler için Amerikalı yetkililer Türkiye'nin beklediği garantileri bir türlü vermiyordu.¹⁴¹ Tüm bu sebepler alt

¹⁴⁰ Robins, 2007, s.45.

¹⁴¹ Yetkin, 2004, s.34.

alta konulduğunda otonomi arayışındaki statüko taraftarı bir devletin Amerika'yla anlaşmaya varmamış olması şaşırtıcı olmaktan çıkar.

Tezkerenin mecliste yeterli sayıya ulaşamadığı günün hemen ertesinde özellikle Türkiye içindeki yayın organlarında yapılan birçok değerlendirmede Akparti hükümetinin İslami geçmişine vurgu yapan ve Akparti elitlerini ideolojik körlükle suçlayan çok kimse çıktı. Fakat bu kararı tek başına Akparti hükümetinin bir tutumu olarak açıklamak pek mümkün değildir. Esasında tüm süreç boyunca iç siyasetin hiçbir aktörü Amerika'yla birlikte hareket etme taraftarı değildi. Temel mesele bu kararın sorumluluğunun kimin üzerine kalacağına kilitleniyordu. Bugünden bakınca görünen o ki, Akparti hükümeti krizin sorumluluğunu üzerinden atma işini oldukça başarılı yürütmüş ve kamuoyunda her iki alternatifin de değerlendirildiği ve her iki alternatifin de parti içinde savunucuları olduğu gibi bir izlenim yaratarak son güne kadar Washington'u karşısına almamış oluyordu. Tezkerenin oylanacağı gün Silahlı Kuvvet'lerden tezkere aleyhine basına sızdırılan ve askerlerin tezkerenin bu haliyle geçmesinden rahatsız olacağına dair bilgi Akparti hükümeti için aransa da bulunamayacak bir fırsattı.¹⁴²

ABD'li yetkililere ordunun söylemi bir bahane olarak sunulabilirdi. Yine görünen odur ki, bu başarılı bir yöntemdi. Tezkerenin hemen ardından Türkiye'ye gelen Paul Wolfowitz CNN Türk televizyonunda verdiği röportajda Türk ordusunun Amerika'yı hayal kırıklığına uğrattığını üstüne basa basa tekrar ediyordu.¹⁴³ Tüm bu süreç göstermektedir ki, Türkiye'nin otonomisine ve statüko taraftarlığına yapılan vurgu Akparti hükümetinin özellikleriyle açıklanamaz. Yapısal şartlar nedeniyle muhalefet partisinden, silahlı kuvvetlerine kadar tüm aktörler tezkerenin bir felaket olabileceği fikrinde birleşiyorlardı. Aynı şekilde Amerikan taleplerinin Ankara'ya Ecevit Hükümeti döneminde ulaştığını biliyoruz.¹⁴⁴ Ecevit hükümetinin bu taleplere karşı takındığı tavır, Gül önderliğindeki AK Parti hükümetinin tavrından çok farklı değildi. Hatta dönemi yakından izleyen önemli gazetelerin Ankara temsilcilerine göre, Ecevit hükümetinin tavrı Akparti hükümetinden daha keskin ve Amerikalıları daha fazla rahatsız edici biçimdeydi.¹⁴⁵

¹⁴² Bila, 2004, s. 25.

¹⁴³ Çandar, 2006, s. 14.

¹⁴⁴ Gunter, 2005, s. 119.

¹⁴⁵ Yetkin, 2004, s. 65.

Her ne kadar ispatlanması oldukça güç olsa da yine dönemin tanıklarına göre Amerikalı yetkililer Ecevit hükümetini düşürmeyi ve daha müzakere edilebilir yeni bir Türk hükümeti tesis etmeyi bile planlamıştı.¹⁴⁶ Görünüşe göre, Gül ve Ecevit Hükümetleri'nin bu krize verdiği tepkiler her ne kadar ele alınış bakımından farklılaşsa da yapısal nedenlerden dolayı temel bir benzerlik arz etmektedir. Her iki hükümet de Amerikan taleplerinden kategorik olarak rahatsızdı. Bölgesel istikrarı bozucu bir eylemin içerisinde Amerikan kontrolü altına girmeyi istemiyordu.

Bu bağlamda Birinci Körfez Savaşı da ele alınabilir. Sadece Türkiye'nin hangi tarafta bulunduğu dair verilere bakıldığında sanki birinci ve ikinci Irak krizlerinde Türkiye'nin farklı tavırlar takınmış olabileceği gibi bir yanılsama ortaya çıkmaktadır. Fakat olguların sebeplerine gidildiğinde her ikisinde de Türkiye'nin statükoyu korumak adına yaratıcı diplomasi örnekleri vermeye çalıştığı ortaya çıkacaktır. Birinci krizde istikrarsızlığın kaynağı olan Irak'a karşı derhal harekete geçen ve son derece saldırgan bir davranış tarzıyla Amerika'dan bile önce tavır alarak öncü bir rol kapma çabasındaki Özal Türkiye'siyle, ikinci krizde istikrarsızlığın kaynağı olan ABD'ye karşı doğrudan bir dengeleme politikası izleyemese de yine yaratıcı diplomasi yoluyla savaşın önlenmesi için NATO, BM ve Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesi düzlemlerinde her türlü diplomatik yöntemle etkin olma çabasındaki Akparti Türkiye'si arasında ciddi benzerlikler vardır.¹⁴⁷

Fakat bu demek değildir ki, 2000'li yılların dış politikasıyla 90'lı yıllar arasında hiçbir fark yoktur. Ancak bu fark stratejik değil taktik düzlemde bir farktır. Her iki dönemde de otonomi arayışındaki Türk dış politikası statükoyu arzulamış ve saldırgan davranışlar sergilemiştir. Fakat 90'lı yıllardaki sert statükocu söylem ve sert saldırgan davranışların yerini 2000'lerde yumuşak statükocu bir dil ve yumuşak saldırgan davranışlar almıştır.

90'lı yıllarda Türk dış politikasına hâkim olan söylem elitlerin arzu ve beklentilerini yansıtmaktadır. "Türk'ün Türk'ten başka dostu olmadığı" ifadesini bulan dört bir tarafın düşmanlarla sarıldığına inanan oldukça içe kapalı bir statükoculuk arzusu mevcuttu. Bu eğilim savunmacı, tehdit odaklı ve karamsar bir statüko isteğiydi. Dolayısıyla davranış düzlemindeki yansıması da sert bir saldırganlık halinde ortaya

¹⁴⁶ Bila, 2004, s. 23.

¹⁴⁷ Balcı ve Yeşiltaş, 2006, s.34.

çıkıyordu. Yakın ilişki kurulmaya çalışılan bazı Orta Asya cumhuriyetlerinde Türkiye kendi lehine hükümetler oluşturabilmek adına darbe eylemlerine karışıyordu.

Ege Denizi üzerinde Yunanistan'la sürekli verilen egemenlik mücadelesinde statükoyu korumak adına Kardak kayalıklarında savaşın eşiğine geliniyordu. Türkiye'nin en temel korkularının başında gelen ulusal bütünlük meselesinin savunulmasında oldukça saldırgan bir davranış biçimi alışkanlık haline gelmiş ve Kuzey Irak'a yapılan askeri operasyonlar sıradanlaşmıştı. Ankara'dan kesinlikle savunma amaçlı görünen bu davranış, örneğin Avrupa Birliği yetkilileri tarafından saldırgan bir davranış olarak görünüyordu. Çünkü amaçlar savunma olsa da eylemler sert ve saldırgandı.

Diğer taraftan 2000'li yıllarda Türk dış politikası eğilimler düzleminde yumuşak bir statükoculuk ve davranışlar düzleminde yumuşak bir saldırganlık sergilemektedir. Türkiye "sıfır sorun" gibi yumuşak bir dilin ürünü olan ve statükoculuğu içe değil, dışa dönük, tehdit odaklı değil, fırsat odaklı bir söylemle dile getirmektedir. Davranış düzleminde ise yumuşak olmasına karşın son derece saldırgandır. Türkiye doğrudan doğruya askeri operasyonlar veya başka ülkelerde açık darbe eylemleri yerine özellikle bölgesinde özgürlük, ortak güvenlik, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar etrafında yumuşak bir saldırgan davranışlar bütünü oluşturmuş durumdadır. İnsani müdahalelere öncelik vermekte yardım kampanyalarında daha fazla sahne almaktadır. Davutoğlu'nun sık sık referans verilen kitabına bakıldığında 90'lı yılların dış politikasını temelde fazla sert bulduğu, bunun yerine sürekli esnekliği tavsiye ettiği görülür. 2000'li yılların dış politika davranışları 90'larla mukayese edildiğinde kesinlikle daha az saldırgan değildir fakat çok daha esnek ve yumuşaktır.¹⁴⁸ Dolayısıyla Türk dış politikasının stratejik düzlemde Soğuk Savaş sonrası dönem için bir tutarlılık arz ettiği fakat taktik düzlemde çok büyük farklılıklar olduğu açıktır.

Stratejik düzlemde benzerliklere rağmen taktik düzlemde Akparti hükümetleri çok daha aktiftir. Kısa süreli koalisyon hükümetleri döneminde eksik olan tutarlı ve uzun soluklu siyasi irade nedeniyle dış politika alanı yorgun bürokrasinin ezberlenmiş reaksiyonlarına terk edilmek zorunda kalınıyordu. Bunun sonucu olarak oldukça sert söylem ve davranışlar ortaya çıkıyordu. Diğer taraftan birbirinin devamı olan 14 yıllık güçlü Akparti hükümetleri ise bütüncül bir taktiksel tutarlılık sergileyebilmektedir.

¹⁴⁸ Davutoğlu, 2008, s.64.

Tabi ki, bu yaratıcı ve bütüncül yaklaşım Türkiye'nin uluslararası güç dağılımındaki konumundan bağımsız değildir. Bu da temelde Türkiye'nin yapısal yeteneklerinin gelişimiyle ilgilidir. Türkiye artık uluslararası sistemin daha güçlü bir unsurudur. IMF anlaşmalarına bağımlı bir Türkiye'nin yerini son finansal krizde en güçlü ekonomilerden biri olduğunu göstermiş bir Türkiye'nin almış olması güçlü siyasi iradenin meydana çıkışında ve yaratıcı diplomasinin hayal edilebilirliğinde ana unsurdur. Dolayısıyla yaratıcı ve becerikli bir dış politika izleyebilmek öncelikle ayakları üzerinde durabilen bir aktör olabilmeyi gerektirmektedir.

Birçok düşünce kuruluşunun ürettiği raporlara bakınca var olan temel kaygının Türkiye'nin bu yeni tutumunun Amerika ve Batı'yla ilgili olarak üreteceği sonuçlara odaklı olduğu görülecektir. Özellikle Batılı gözlemciler Türk dış politikasının sebeplerinden çok sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Türkiye'nin daha fazla otonomi arayışındaki proaktif tavrının nereye kadar varacağı ve bu politikaların Amerika'yla geri dönülmez bir kopmaya varıp varmayacağı meselesi sürekli tartışılan bir konu haline aldı. Bu yeni olgunun sebepleri tam anlaşılmazsa ileriye dönük projeksiyonların hepsi sorunlu olacaktır.¹⁴⁹

Bu çerçevede de en fazla ilgi uyandıran temel kaygılarından birisi de İsrail ile olan ilişkilerin daha da gerilmesi ve bunun da ötesinde Türkiye ve Amerika'yı karşı karşıya getirme ihtimalidir. Türkiye'nin İsrail'i yalnızlaştırmak istediği açık bir gerçektir. Aynı şekilde İsrail'in tavrı da Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan oldukça uzaktır. Fakat bu bölgesel krizin Amerika'nın da dâhil olacağı bir biçimde genişlemesine imkân tanınmayacaktır ve her iki taraf da belirli bir sınırın ötesine geçmeyecektir. Türkiye genel olarak ABD'nin bulunmadığı her boşluk alanını doldurmaya çalışmaktadır. Ama herhangi bir dış politika alanında ABD ile her karşı karşıya gelişinde krizi tırmandırmama yolunu tercih etmektedir. Ama diğer taraftan bütünüyle ABD kontrolünde bir dış politika izlemeyi de reddetmektedir. Bu yeni ilişki biçimine her iki taraf da zaman içinde alışmaktadır.

¹⁴⁹ Mehmet Babacan, "Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey's Foreign Trade," (2011), s. 122.

SONUÇ

İnsanların toplum halinde yaşamaya başlaması ile birlikte; insan ihtiyaçları artmış ve bu doğrultuda halkın artan beklentilerine yönelik kamu hizmetleri de artış göstermeye başlamıştır. Zamanla artan talepler, devletin görev ve fonksiyonlarında da artışı beraberinde getirmiş ve devlet anlayışında değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda ilk çağların polis devleti yaşanmış daha sonraki dönemlerde yerini devletin asli görevleri dışında görev üstlenmesi ekonomide kaynak israfı, kamu açıkları gibi sorunlara yol açmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan yeni devlet anlayışı etkin-itibarlı-denetimci-küçük devlet anlayışı olmuştur. Günümüzde bu anlayışa paralel olarak devletin görev ve fonksiyonlarının ulus devlet anlayışından, ulus ötesi devlet anlayışına kayacak şekilde yeniden belirlenmesi aynı zamanda yeni ekonomi kavramını da ortaya çıkarmıştır. Böylece yeni ekonomik süreçte bilginin ve iletişimin ön plana çıktığı ekonomik yapılar önemli olmaya başlamıştır. Yeni ekonomik anlayışın en önemli unsurlarından birini oluşturan rekabet kavramı ise, gücünü küreselleşmeden almış ve 1980’li yıllardan sonra bu akım tüm dünya ülkelerinde etkili olmaya başlamıştır.

Teknolojideki ilerlemeler, bilginin ulaşımında ve iletişimde meydana gelen gelişmeler küreselleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde ülkeler arasında ekonomik alanda sınırlar kalkarken, çok uluslu şirketler karlılıklarını artırarak varlıklarını sürdürebilmek için kaynaklarını geliştirmekte olan ülkelere doğru yönlendirmeye başlamışlardır. Sonuçta küreselleşmeyle birlikte, bilgi ve iletişim teknolojileri dünyayı küçültürken, yoğun bir rekabet ortamı da doğmuştur. Bununla birlikte, özellikle geliştirmekte olan ülkelere küreselleşme, ülke ekonomilerinin kendi ulusal sanayilerini kurma ve geliştirme olanaklarının azalması yönüyle de olumsuzluklara yol açabilmiştir. Diğer yandan, küreselleşme ile özellikle geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkeler serbest piyasa ekonomisi kurallarına, mali ve finansal piyasalardaki gelişmelere uyum sağlayamadıklarından krizlere maruz kalmışlar ve ülke ekonomileri olumsuz yönde etkilenebilmiştir.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme ve yeni devlet anlayışı çerçevesinde, ulusal sınırların kalktığı, rekabetin ağırlık kazandığı serbest piyasa

mekanizmasını uygulamak yolunda atmaya başladığı adımlarla yeni dünya düzenine adapte olmaya çaba sarf etmiştir. Ancak ülkede peş peşe yaşanan ekonomik iniş çıkışlar, bu iniş-çıkışların yarattığı krizler, siyasi istikrarsızlıklar, sosyal dengesizlikler, yaşam standartlarının yetersizliği yeni dünya düzenine ayak uydurmaya engel olmuştur. AB sürecinde yaşanan gecikmeler aynı zamanda bölgesel küreselleşmeye doğru atılan adımların da gecikmesine yol açmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan ve serbest piyasa ekonomisi kurallarının benimsendiği yeni ekonomik düzende devlet anlayışı da uluslararasılaşmıştır.

Bu süreçte Türkiye’de yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmeler ulus ötesi devlet anlayışının ülkede tam anlamıyla tesis edilememesine yol açmıştır. Türkiye’nin küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni devlet anlayışının benimsenmesindeki başarısı ise; ülkede ekonomik ve siyasi istikrarın ve sosyo-kültürel iyileşmenin sağlanarak, gelişmişlik düzeyinin yükseltilmesinde saklıdır. Batı’nın yüzyıllardır farklı kıyafetlere bürünerek devam eden sömürü ve katliamları, basit ve özür diledikleri için geçiştirilecek bir olgu değildir. Temelindeki felsefi desteği ve uygulamaları ile bir bütün olarak değerlendirildiğinde, görülmektedir ki, geçmişte olan ve bugün yaşanan boyutları ile yarın da tahmin edilebilmektedir.

Bahsedilen yeni dünya düzeni hâlen tamamlanmış bir süreç değil, bilakis oluşmakta olan ve her gün ortaya atılan yeni fikirler ve bu fikirler etrafında kurulan kurumlarla şekillenen bir görüntü arz etmektedir. Yıllardır hep geriden gelen ve kurulan düzende verilen rolleri oynamaktan başka elinden bir şey gelmeyen bizler için, vakit bütün bütün geçmemiştir. Her ne kadar hâlihazırdaki durumumuz pek iç açıcı görünmese de, elimizi çabuk tutabilirsek, dünyanın geleceğini belirlemede ve kurulacak olan yeni yapının sağlam ve güvenilir temeller üzerine kurulmasında katkımız olabilir.

Yeni dünya düzeninde güç dengesinin nasıl bir şekil alacağını ABD-Çin rekabeti kadar; Rusya, AB ve Japonya’nın toparlanma gayretleri belirleyecektir. Belki de yakın gelecekte Türkiye eksenli bir güç dengesi olacaktır.

Uluslararası sistemde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Soğuk Savaş dönemi olarak da adlandırılan ve Doğu-Batı cepheleşmesine dayalı ideolojik mücadelenin yaşandığı ve de korkunç bir silahlanma yarışının sürdüğü uluslararası sistem ortadan kalkmış, yerini pazar paylaşımına dayalı bir rekabetin egemen olduğu yeni bir yapılanma almaya başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılması, silahsızlanma ve askeri

gücün de güvenlik için öneminin azalması sonucu ABD'nin Avrupa üzerindeki nüfuzu azalmış ve Sovyet tehdidine karşı oluşturulan NATO ittifakı, bu tehdidin ortadan kalkması ile yeni bir strateji benimseyerek kendisine tehdit alanları olarak daha çok Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerini kabul etmiştir. Bütün bu gelişmeler Türkiye için önemli sayılabilecek sonuçlar doğuracak niteliktedir. "Türkiye, gerek doğu-batı, gerekse kuzey-güney ekseninde, dünyanın en hassas siyasi, ekonomik, askeri ve jeostratejik fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı, Balkanlar-Kafkasya ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer alan konumuyla Türkiye, bu tehdit ve risklerin, hem doğrudan hedefini teşkil etmekte, hem de dolaylı etkisi altında bulunmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde göreceli bir güvenliğe sahip olan Türkiye, yeni gelişmeler sonucu ortaya çıkan durumun beraberinde getirdiği yeni tehditlerle karşı karşıya gelmiştir. Gelişmelerin pek çoğu beklenmedik şekilde gerçekleştiği için Türkiye belli ölçüde hazırlıksız yakalanmıştır. Avrupa Birliği'nin aldığı yeni şekil ve Türkiye'nin Birliğe tam üyelik çabalarının sonuçsuz kalması, Türkiye'yi bölgede ABD ve İsrail ile yeni işbirliklerine zorlamış ve süregelen gelişme, bölge ülkeleri ile son 30 yıldır yavaş da olsa gelişen iyi ilişkileri bozacak bir yöne doğru seyretmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ise, Türkiye için bölgesinde ve dünyada daha etkili bir rol alma ihtimalini yaratmıştır. Yeni dönemde Türkiye'nin dış politikası hâlen belli ölçüde Soğuk Savaş döneminin var olduğu bir yapıya göre devam ediyor gibi bir izlenim vermektedir. Türkiye'nin dış politikasının, ortaya çıkan yeni gerçekler ışığında yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca Avrupa ile yakınlaşmak için ABD'nin desteğini almak, belki Soğuk Savaş döneminde sonuç getirmekteydi; ama, günümüz uluslar arası sisteminde ABD'nin Avrupa üzerindeki nüfuzunun azaldığı hesaba katılarak Türk-ABD ilişkileri bu çerçevede ele alınması gereği hasıl olmuştur. NATO'nun benimsediği yeni stratejisinin Türkiye'nin çıkarları ile ne derece örtüştüğü iyi analiz edilerek Türk dış politikasının öncelikle, NATO'nun ya da AB'nin çıkarlarından farklı da olsa, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını sağlayacak şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede olmak üzere, Türkiye'nin yeni doğan Türk Cumhuriyetleri'nin devletleşme süreçlerinin tamamlanmasına yardımcı olması oldukça önemlidir. Keza bu Cumhuriyetlerle başlatılan ekonomik ve ticari ilişkilerin arttırılarak sürdürülmesi gerekmektedir.

Ayrıca Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile daha sıkı ve yakın sosyal ve kültürel ilişkiler geliştirerek bölgede ortaya çıkan fırsatı kullanmalı ve 21. yüzyılda

Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bölgede bölgesel bir güç olma şansını iyi bir şekilde değerlendirmeli, siyasal yönetim kadrolarının değişmesinden etkilenmeyecek stratejik vizyonlar üretmeli, uluslararası ilişkilerde “reaktif” değil, “proaktif” olmalıdır.

AB'ne tam üyelik konusuna gelince, ulusal rehber ve sloganımız “Önce AB, sonra Türkiye” değil, “Önce Türkiye, sonra AB” şeklinde olmalıdır. Bunun anlamı şudur: Her şeyden önce ve her şeye rağmen, kendi ulusal dinamiklerimize güvenmeli ve bunlara dayanılıp harekete geçirilerek kazanılacak ivme sonucunda sağlanacak kalkınma ile, ulusal onur ve çıkarlarımızdan ödün vermeden AB kapısından girmeliyiz!. Büyük Devlet olma iddiasında bulunan bir Türkiye için, büyük devlet olmanın gereklerini de yerine getirmek ve kanıtlamak durumundadır. Büyük Devlet, dış politika ve ulusal menfaatler bakımından uluslararası arenada, tâbiri caizse, “Bir koltuğa birden fazla karpuz sığdırabilen” ve global uluslararası ilişkilerde kendini olayların akışına bırakmış, başkalarının politikalarıyla arkadan sürüklenen değil, kendi ulusal politikaları ve çıkar hesaplarıyla başkalarını peşinden sürükleyebilen devletin adıdır. Büyük Devlet tüm kader ve geleceğini “tekli ve alternatifsiz” bir dış politika üzerine inşa edemez; etmemelidir. Büyük Devlet, uluslararası aksiyom stratejileri bakımından bir tek hedefe odaklanamaz. Büyük Devlet için tek hedef-tek dış politika yoktur; öncelikli hedef ve dış politika vardır. Büyük Devlet geleceğe yönelik olarak sürekli politikalar ve stratejiler üretebilen ve uluslararası ilişkilerde ortaya çıkabilecek durum, değişim ve gelişmelere göre selektif olarak her zaman kullanabileceği politika ve çözüm alternatiflerine sahip olan devlet demektir.

Bugün, AB'ne Tam Üyelik konusu, siyasi iradeden öte, Türk Toplumunun milli meselesi haline gelmiştir ve öyle olmalıdır bilincindedir Ancak, bilincinde olduğu bir başka gerçek de, hiç kimsenin: kişi veya makamın, kurum, organ veya örgütün, AB'ne Tam üyelik ad veya uğruna Türkiye'nin geleceğini ipotek altına almaya ya da aldırmaya hak ve yetkisi olmadığı, olamayacağıdır. Şu halde bu amacı var gücümüzle sağlamaya çalışırken kendimizi tüketmemeli, başka hedef ve değerleri de göz ardı etmeyip, bunların da gerekleri yerine getirilerek sağlanacak olanak ve fırsatlar değerlendirilmelidir. Unutulmamak gerekir ki, Uluslararası Toplumun büyük ve onurlu bir üyesi olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, sadece AB'nde değil, dünyanın her tarafında ve özellikle kendi bölge komşularıyla olan ilişkilerinde sayısız fırsat ve menfaatleri vardır.

Reel politiğin hâkim olduğu dünyada, bizler daha Őuurlu ve kararlı hareket etmek zorundayız. En kısa zamanda, mevcut kaynakları en verimli bir Şekilde kullanmak ve Avrupa ũlkelerinin ve Kuzey Amerika ũlkelerinin daha da gũçlü olabilmek için yaptığı gibi, ekonomik alanda, tarihi ve kũltũrel bağlarımız olan ũlkelerle yakınlaŐarak ve birbirimize destek olarak, gũçlü olma yoluna gitmemiz gerekmektedir.

Kũresel gũ dengeleri değişirken, dũnya statũkосу sarsılırken Tũrkiye’de değişimden ve yenilenmeden nasibini alıyor. Yeni Tũrkiye vizyonu adım adım Őekilleniyor. Kũresel statũkonun belirlediği vesayet dũzeni yıkıldı. Eski Tũrkiye’nin kodları yenileniyor. Dışa bağımlı, gũdũmlũ yapı, kurum, kural ve politikalar değişiyor. Bağımsız, yerli, ũze dũnũk, kendi değer ve menfaatlerini ũnceleyen, milli irade kaynaklı yeni rejim her yıl daha gũleniyor. 21. yũzyıl Tũrkiye’sini oluŐurma vizyonu stratejik bir hedeftir artık. Medeniyet coğrafyasını birleŐtirme ve dayanışma mũcadelesi, yeni bir gũ haritası inşa etme çabası Yeni Tũrkiye vizyonudur.

NATO, Batı, ABD, AB merkezli uluslararası dũnya dũzenini sorgulayan Tũrkiye daha adil, demokratik ve barış içinde bir dũnya dũzenini talep ediyor. Blok baskılarından uzak, bağımsız politika ve ũlke çıkarlarına odaklı stratejileri geliştirme, kendi oyununu kurma Tũrkiye’nin yeni gũ vizyonu, İslam dũnyası, Tũrk dũnyası, medeniyet coğrafyası ũnceliėi artık.

İslam dũnyası ile İslam İŞbirliği Teşkilatı ve devletten devlete iliŐkilerle ortak gũvenlik, ortak istihbarat yapılanmalarını kurmaya çalışırken, askeri ũs ve savunma sanayindeki dayanıŐmalarını da gũlendiriyor. 1,7 milyar Mũslũmanın yaŐamsal beklentilerine cevap verecek mekanizmalar ve ortak akıl oluŐturuluyor. Başta Azerbaycan olmak ũzere Tũrk dũnyası ile enerji, gũvenlik, ticaret ve siyasi alanda stratejik dũzeyde yakınlaŐmalar var.

Tũrkiye’nin gelecekte siyasi, sosyal, kũltũrel ve ekonomik olarak kurucu roller ũstlenebilecek potansiyeli var. İÇte tamda bunun için Tũrkiye içeriden ve dışarıdan kuŐatılmak isteniyor. Tũrkiye bu i ve dış kuŐatma ve işgal hamlesine direnecek, bu kuŐatmayı yaracaktır. İki cephele savaşı Tũrkiye kazanacak, bŕlgesel gũcũnũ, kũresel rolũnũ arttıracak, Yeni Tũrkiye vizyonu ile tarihi misyonunu tamamlayacaktır.

Tũm bu detaylar sonrasında Tũrkiye’nin Ortadoğu’da hatta Dũnya’da proaktif rol almak isteği kũresel aktŕrleri rahatsız ettiği ortadadır. Bundan dolaydır ki; belki de Ortadoğu da akan kan akmaya devam etmektedir Tũrkiye’yi de içine alarak.

Buna karşılık Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Gana'daki İş Forumu'nda olmak üzere birçok uluslararası platformda ısrarla ve kararlılıkla “Tüm dünyayı ilgilendiren ortak meselelerde birkaç küresel aktörün tek başlarına belirleyici oldukları dönem artık geride kaldı” şeklinde beyanatlar vermeye devam etmektedir.

Evet belki Ortadoğu'da hatta Dünya'da kan akmaya devam edecektir ancak dünya hedef 2023, 2053 hatta 2071 projeksiyonlarıyla yeni süper gücüne hazırlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Altunışık, Meliha Benli, “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East,” *Insight Turkey* 10, no. 2 (2008).

Ansal, H., S. Küçükçiftçi, Ö. Onaran, B. Z., *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000).

Arı, T.; *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi*, 2. baskı, Alfa Yay., no.290, İstanbul. (1996).

Armaoğlu, F. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), 6. baskı , Türkiye İş Bankası Yayınları. (1989).

Aykın, Hasan, ‘Yeni Ekonomide Devletin Yönü:E-Devlet’, *Maliye Dergisi*, Sayı: 141, 2002.

Ayman, G./Ateşoğlu, G. Nurçin Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve komşuları, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul. (1994).

Babacan, Mehmet, “Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey’s Foreign Trade,” *Insight Turkey* 13, no. 1 (2011).

Bağcı, H. Küresel ve Bölgesel Gelişmelerin Işığında Türk Dış Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yeni Türkiye Dergisi* 21. Yy. Özel Sayısı, C. II., Ankara. (1998).

Baharççek, A. “Uluslararası Sistemdeki Yeni Yapılanmalar ve Türkiye” (1998).

Balcı, Ali ve Murat Yeşiltaş (2006), “Turkey’s New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq’s Neighboring Counties,” Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, 29(4), Summer 2006.

Başkan, Birol “Turkey-GCC Relations: Is There a Future?” Insight Turkey 13, no. 1 (2011).

Bila, Fikret Sivil Darbe Girişimi ve Ankara’da Irak Savaşları, Ankara: Ümit Yayıncılık. (2004).

Cooper, Andrew F., Richard A. Higgott, ve Kim Richard Nossal Relocating Middle Powers: Australia and Canada in A Changing World Order, Vancouver: UBC Press. (1993).

Çagaptay, Soner, “Liberal Turkey?” Wall Street Journal, July 30, 2007.

Davutoğlu, Ahmet, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007,” Insight Turkey 10, no. 1 (2008).

Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre. (2008).

Demircan, Esra, ‘Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışının Bütçe Politikalarına Yansıması: Türkiye Örneği’, Kamu Maliyesine Yeni Bakış (Edit: Prof. Dr.Nihat Falay-Yrd.Doç.Dr.Mehmet ŞAHİN-Dr. Ahmet KESİK), (Ankara: SeçkinYayıncılık, 2006).

Demircan, Esra, ‘Türkiye Ekonomik Kriz, Borç Üçgeni’, Tartışma Tebliğleri No:2004/02, Muğla, 2004.

Doğan, N. (1996), Uluslararası Sözleşmelerde İnsan Hak ve Hürriyetlerinin Kötüye Kullanılmaması İlkesi, (yayınlanmamış doktora tezi), DEÜSBE, İzmir.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, (Ankara: 2005).

Erinç, Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).

Fischer, Stanley, 'Globalization and its Challenges', American Economic Association Meetings, ,Washingtons. 2003.

Gilpin, Robert, War and Change in World Politics , Cambridge: Cambridge University Press. (1981).

Gunter, Michael M, "The US-Turkish Alliance in Disarray," World Affairs 167, no. 3 (Winter 2005).

Inbar, Efraim, "Israeli-Turkish Tensions and their International Ramifications," Orbis, (55)1, (2011).

İyidiker, Hikmet, "Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Kamu Harcamaları (Türkiye 1980-2000)", XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar, Antalya, 2001.

Jacques, Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

Joffe, Joseph, "Bismarck or Britain: Toward an American Grand Strategy after Bipolarity," International Security 19, no. 4 (Spring 1995).

Joseph E. Stiglitz, Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı, Çev:Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural, İstanbul : Plan B Yayıncılık, 2002.

Kardaş, Şaban, “Quest for Strategic Autonomy Continues or How to Make Sense of Turkey’s Third Wave,” GMF Analysis on Turkey, 2011.

Kepek, Yakup , N. Yentürk, Türkiye Ekonomisi, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001).

Kıssinger, H. Dünya Düzeni, Çeviren: Sinem Sultan Gül, Boyner Yayınları. (2014).

Kıssinger, H. Diplomasi, Çeviren: İbrahim H. Kurt, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları. (1992).

Kramer, Heinz, A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States, Washington: Brookings. (2000).

Larrabee, F. Stephen , “The ‘New Turkey’ and American-Turkish Relations,” Insight Turkey 13, no. 1 (2011).

Larrabee, F. Stephen, ve Ian O. Lesser, Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty, Santa Monica: RAND. ,2003.

Lesser, Ian O., Turkey’s Third Wave-And the Coming Quest for Strategic Reassurance. GMF, 2011.

Maliye Bakanlığı, Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar Işığında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu,(Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Sayı: 2004/1, 2004).

Mearsheimer, John J., The Tragedy of Great Power Politics, New York: W.W. Norton & Company Inc. (2001).

Mueller, J., “Quiet Catalciysm: Some Afterthoughts About World War”, Diplomatic History, Tome 16 no.1,.

Oğuzlu, Tarık, “Turkey’s Northern Iraq Policy: Competing Perspectives,” Insight Turkey 10, no. 3 (2008).

Öniş, Ziya, “Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underly-ing Dynamics and a Critique,” Insight Turkey 13, no. 1 (2011).

Pazarıcı, H., Uluslararası Hukuk, C. I., Turhan Yay., Ankara. (1992).

Renda, Kadri Kaan, “Turkey’s Neighborhood Policy: An Emerging Com plex Interdependence?” Insight Turkey 13, no. 1 (2011).

Robins, Philip, “Turkish Foreign Policy since 2002: between a Post-Islamist Government and a Kemalist State.” International Affairs 83, no. 1 (2007).

Sander, Oral; Siyasi Tarih (1918-1994), 7. baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

Saraç, T. Grand Dictionnaire Scolaire Français-Turc, Impr. Adam, 7e Ed., (2001).

Sevinç, Derya, 'Türkiye'nin AB'deki Geleceği', Görüş Dergisi, Türmob Yayınları, Sayı: Temmuz, 2003.

Snyder, Glenn H., "Process Variables in Neorealist Theory," Security Studies 5, no. 3 (1996).

Snyder, Glenn H. Alliance Politics, Ithaca, Cornell: Cornell University Press. (1997).

Soros, George, Küreselleşme Üzerine, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003).

Sönmez, Sinan, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Sönmezoğlu, Faruk, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar-Bakışlar, İstanbul: Der Yayınları, 1998.

Sur, M., Uluslararası Hukukun Esasları, DEÜHF. Yay. İzmir. (2000).

Tanzi, Vito, 'The Changing Role Of The State In The Economy: A Historical Perspective', IMF Working Paper/97/114, 1997.

Taşpınar, Ömer, "The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right," Insight Turkey 13, no. 1 (2011).

TOBB, Savurganlık Ekonomisi Araştırması, (Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, 2001).

Turan, İlder, "Turkey's Iran Policy: Moving Away from Tradition?" GMF Analysis on Turkey, June 25, 2010.

Wagner, Harrison, "What was Bipolarity?" *International Organization* 47, no. 1 (1993).

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Reading, Mass.: Addison-Wesley. (1979).

Wilkinson, David, "Unipolarity without Hegemony," *International Studies Review* 1, no. 2 (1999).

William, Hale, "Turkey and the Middle East in the New Era," *Insight Turkey* 11, no. 3 (2009).

Wohlforth, William C., "The Stability of a Unipolar World." *International Security* 24, no. 1 (1999).

Yeşiltaş, Murat, "Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of 2003 Iraq War," *Perception: Journal of International Affairs*, Spring-Summer 2009.

Yetkin, Murat, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*. İstanbul. (2004).